

Tuuli Hirvilammi, Senja Laakso
ja Michael Lettenmeier

Kohtuuden rajat?

Yksin asuvien perusturvan saajien elintaso
ja materiaalijalanjälki

Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 132

KELAN TUTKIMUSOSASTO | HELSINKI 2014

Tuuli Hirvilammi, Senja Laakso ja Michael Lettenmeier

Kohtuuden rajat?

*Yksin asuvien perusturvan saajien elintaso
ja materiaalityöjälki*

Kirjoittajat

Tuuli Hirvilammi, YTM, tohtorikoulutettava
Helsingin yliopisto, Sosiaalitieteiden laitos
etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Senja Laakso, FM, tohtorikoulutettava
Helsingin yliopisto, Ympäristötieteiden laitos
etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Michael Lettenmeier, MMM, konsultti
Wuppertal Institute for Climate, Environment and Energy
Research Group Sustainable Production and Consumption
etunimi@d-mat.fi

Sarjan julkaisut on hyväksytty
tieteellisessä arvioinnissa.

© Kirjoittajat ja Kelan tutkimusosasto

Graafinen suunnittelu: Pekka Loiri

ISBN 978-951-669-947-2 (nid.)

ISBN 978-951-669-948-9 (pdf)

ISSN-L 1238-5050

ISSN 1238-5050 (painettu)

ISSN 2323-7724 (verkkojulkaisu)

Juvenes Print
Tampere 2014

Tiivistelmä

Hirvilammi T, Laakso S, Lettenmeier M. **Kohtuuden rajat? Yksin asuvien perusturvan saajien elintaso ja materiaalijalanjälki.** Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 132, 2014. 134 s. ISBN 978-951-669-947-2 (nid.), ISBN 978-951-669-948-9 (pdf).

Tutkimuksessa tarkastellaan haastatteluaineiston avulla 18 yksin asuvan perusturvan saajan elintason osatekijöitä ja luonnonvarojen kulutusta sekä hahmotellaan kohtuullisen eli sosiaalisesti ja ekologisesti kestävä elintason rajoja. Tutkimuksessa kysytään, miten erilaiset elintason osatekijät ovat yhteydessä luonnonvarojen käyttöön, minkälaisen elintason haastateltavat kokevat kohtuullisena ja miten perusturvan saajien elintaso suhteutuu aiemmin määritettyihin kestävä elintason rajoihin. Analyysissa selvitetään Doyalin ja Goughin (1991) tarveteoriaan ja hyvinvointitutkimukseen kiinnittyen työmarkkinatuen tai takuueläkkeen saajien tuloja ja eri elintason osatekijöihin liittyviä kulutusmenoja sekä subjektiivisia kokemuksia elintason riittävydestä. Elintason kohtuullisuuden arvioinnissa sovelletaan köyhyystutkimuksen ja perusturvan riittävyden arvioinnin menetelmiä. Haastateltujen luonnonvarojen käyttö lasketaan materiaalijalanjälkenä. Se perustuu MIPS-menetelmään, jossa kuvataan, kuinka paljon luonnonvaroja on kulunut jonkin tuotteen tai palvelun koko elinkaaren aikana. Tutkimuksen tulokset osoittavat, että perusturvan saajien elintaso on sekä ekologisesti että sosiaalisesti kohtuuton. Perusturvan saajien elintaso ei ole sosiaalisesti kestävä, koska se ei mahdollista heille kohtuullisen minimin mukaista kulutustasoa eikä välttämättömäksi määriteltyjä hyödykkeitä ja palveluksia. Haastatteluaineiston analyysi tuo kuitenkin esiin, että elintaso koetaan kohtuullisena, jos se suhteutetaan itseään köyhempien elintasaan tai ekologisen kestävyden tavoitteisiin. Vaikka yksin asuvat perusturvan saajat kuluttavat selvästi vähemmän luonnonvaroja kuin keskivertosuomalaiset, heidän materiaalijalanjälkensä ylittää arviot ekologisesti kestävästä tasosta vähintään puolitoistakertaisesti. Tutkimuksen johtopäätös onkin, että suomalaisessa yhteiskunnassa luonnonvarojen kulutusta ei voida vähentää kestäväälle tasolle ainoastaan yksilöllisiä kulutustottumuksia muuttamalla, vaan se edellyttää institutionaalisia muutoksia infrastruktuurissa, tuotantotavoissa ja yhteiskunnallisissa palveluissa.

Avainsanat: perusturva, työmarkkinatuki, takuueläke, tarpeet, kulutus, elintaso, sosiaalinen kestävyys, ekologinen kestävyys, luonnonvarat, materiaalijalanjälki, MIPS, yksineläjät

Sammandrag

Hirvilammi T, Laakso S, Lettenmeier M. **Rimlighetens gränser? Levnadsstandard och materialfotspår hos ensamboende mottagare av grundtrygghetsförmåner.**

Helsingfors: FPA, Social trygghet och hälsa, undersökningar 132, 2014. 134 s. ISBN 978-951-669-947-2 (hft.), ISBN 978-951-669-948-9 (pdf).

Undersökningen granskar med hjälp av intervjudata levnadsstandarderna och förbrukningen av naturresurser hos 18 ensamboende mottagare av grundtrygghetsförmåner. I undersökningen beskrivs gränserna för en rimlig, dvs. både socialt och ekologiskt hållbar levnadsstandard. Undersökningen svarar på hur levnadsstandardens olika faktorer hänger samman med konsumtionen av naturresurser, hurdan levnadsstandard de intervjuade upplever som rimlig och hur de intervjuades levnadsstandard förhåller sig till de gränser för hållbar levnadsstandard som utformats i tidigare studier. Undersökningen beskriver folkpensionärernas och arbetslöshetsförmånstagarnas inkomster och konsumtionsutgifter i förhållande till olika levnadsstandardsfaktorer och deras erfarenheter av rimlighet utifrån Doyals och Goughs (1991) behovsteori. För att svara på om levnadsstandarderna är rimliga tillämpar studien metoder som används i fattigdomsforskning. Förbrukningen av naturresurser beräknas utifrån materialfotspåret, som grundar sig på MIPS-metoden. Den beskriver hur mycket naturresurser som används för en produkt eller tjänst under hela dess livscykel. Resultaten visar att de intervjuades levnadsstandard inte är rimlig, varken i fråga om social eller ekologisk hållbarhet. De intervjuade har varken en rimlig minimikonsumtionsnivå eller adekvata levnadsförhållanden. Analysen av intervjumaterialet visar däremot att de intervjuade ser sin levnadsstandard som rimlig om de jämför sig med ännu fattigare personer eller tänker på ekologisk hållbarhet. Även om de intervjuade konsumerar mindre naturresurser än genomsnittsfinländare överstiger deras konsumtion uppskattningarna av en ekologiskt hållbar nivå minst en och en halv gång. Resultaten visar att en hållbar nivå inte kan nås i det finländska samhället genom att man ändrar sina personliga konsumtionsvanor, utan att det krävs institutionella förändringar i infrastruktur, produktion och samhällsliga tjänster.

Nyckelord: grundtrygghet, arbetsmarknadsstöd, garantipension, behov, konsumtion, levnadsstandard, social hållbarhet, ekologisk hållbarhet, naturresurser, materialfotspår, MIPS, ensamstående

Abstract

Hirvilammi T, Laakso S, Lettenmeier M. **Within the limits of sufficiency? The standard of living and material footprint of singles subsisting on basic social security.** Helsinki: The Social Insurance Institution of Finland, Studies in social security and health 132, 2014. 134 pp. ISBN 978-951-669-947-2 (print), ISBN 978-951-669-948-9 (pdf).

Based on interview and survey data, this study examines the standard of living and natural resource use of 18 singles subsisting on basic social security. It aims to outline the limits to a socially and ecologically sufficient standard of living. The study asks how different living standard components are linked to natural resource use, which standard of living the interviewees found sufficient, and how their standard of living compares with the limits of sustainability defined in previous research. Drawing on Doyal and Gough's Theory of Human Need and methods developed in poverty research, the study describes the participants' income use in relation to different living standard components and the participants' experiences of needs fulfilment, and estimates whether their standard of living can be seen as sustainable. Natural resource use is measured as the material footprint of the participants. The material footprint is based on the MIPS concept (Material Input Per Unit of Service), which measures the amount of natural resources required during the whole life cycle of a product or service. The results indicate that the standard of living of singles subsisting on basic social security is neither ecologically nor socially sustainable. Their standard of living remains below the decent minimum reference budget and they lack certain commodities and services regarded as essential. The analysis of the interviews shows, however, that the standard of living is seen as sufficient when compared with poorer households or the goals of ecological sustainability. The material footprint of the interviewees is in most cases considerably lower than the Finnish average. However, it exceeds the level estimated as sustainable at least by a half. Our conclusion is that a sustainable level of natural resource use cannot be achieved in Finnish society merely by changing individual consumption patterns but that it requires institutional changes in production, infrastructures, and public services.

Key words: basic income security, labour market support, guarantee pension, need, consumption, living standard, social sustainability, ecological sustainability, natural resources, material footprint, MIPS, single persons

ALKUSANAT

Tämä tutkimus on osa laajempaa Suomen Akatemian ”Takaisin perusteesiin: perusturva ja kulutus” -tutkimushanketta (päättö nro 128434). Tutkimuksen ovat rahoittaneet Suomen Akatemia ja Kelan tutkimusosasto, mistä suuri kiitos. Rahoituksen turvin kokosimme vuonna 2010 neljän hengen tutkimusryhmän, jonka tarkoitus oli yhdistää uudella tavalla sosiaalitieellistä hyvinvointitutkimusta ja ympäristötutkimuksessa kehitettyjä tutkimusmenetelmiä. Tutkimusryhmään on meidän lisäksemme kuulunut Satu Lähteenoja, jonka MIPS-menetelmän asiantuntemus ja kokemukset aiemmasta tutkimuksesta olivat suureksi avuksi erityisesti tutkimuksen alkuvaiheissa.

Yhteisiä kiinnostuksen kohteitamme olivat alusta alkaen kohtuullisen elintason käsite, kestävän kulutuksen sisältö ja luonnonvarojen kulutuksen vähentäminen. Neljän vuoden aikana olemme oppineet yhteistä ajattelua ja kirjoittaneet useita konferenssiesityksiä ja kansainvälisiä artikkeleita. Käsillä oleva tutkimus esittelee tutkimuksen tuloksia suomeksi. Se on ensimmäinen suomalainen tutkimus, jossa pyritään määrittelemään kohtuullisen elintason sisältöä sekä sosiaalisen että ekologisen kestävyuden näkökulmasta.

Tutkimusraporttimme käsikirjoitusversioita ovat sen eri vaiheissa kommentoineet Kristiina Aalto, Anna-Riitta Lehtinen ja Johanna Varjonen Kuluttajatutkimuskeskuksesta, Olli Kangas, Tuula Helne ja Markku Laatu Kelan tutkimusosastolta sekä Heikki Hiilamo Helsingin yliopistosta. Kiitämme rohkaisevista kommenteista ja tarkentavista huomioista. Kiitos myös kahdelle nimettömälle refereeelle kriittisistä ja rakentavista lausunnoista, joiden pohjalta jäsensimme käsikirjoituksen rakennetta ja täsmensimme analyysia. Lisäksi kiitämme Tarja Hyväristä, Leena Rautjärveä ja Maini Tulokasta tutkimuksen painokuntoon saattamisesta.

Suurin kiitos tutkimushankkeen mahdollistamisesta kuuluu niille yksin asuville perusturvan saajille, jotka tarttuivat haastattelukutsuun ja kutsuivat meidät kylään. Oli kiinnostavaa ja monin tavoin opettavaista tavata perusturvaetuuksien varassa eläviä ihmisiä heidän kodeissaan ja keskustella elintason ja luonnonvarojen kulutukseen liittyvien kysymysten lisäksi laajemminkin heidän yhteiskunnallisista näkemyksistään. Toivomme, että tutkimus tarjoaa myös lukijoille kurkistusaukon

perusturvan saajien arkielämään ja antaa ajattelemisen aihetta kohtuullisen elintason sisällöstä.

Helsingissä ja Lahdessa elokuussa 2014

Tuuli Hirvilammi, Senja Laakso ja Michael Lettenmeier

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	10
2 AIEMPI TUTKIMUS ELINTASOSTA JA KOHTUULLISEN ELINTASON RAJOISTA	14
2.1 Elintaso tutkimuskohteena	14
2.2 Sosiaalisesti kestävä elintason määrittely.....	17
2.3 Ekologisesti kestävä elintason tutkiminen.....	21
2.4 Sosiaalisen ja ekologisen kestävyden yhdistäminen.....	25
3 TUTKIMUSASETELMA	30
3.1 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset	30
3.2 Tutkimuskohteen tarkentaminen	30
3.3 Aineistonkeruu	33
3.4 Perustietoja haastateltavista	35
3.5 Aineiston analyysi	37
3.6 Materiaalijalanjälkien laskeminen	39
4 TALOUDELLISET RESURSSIT JA MATERIAALIJALANJÄLJET	43
4.1 Perusturvansaajien tulot ja menot.....	43
4.2 Perusturvan saajien materiaalijalanjäljet.....	46
5 ELINTASON OSATEKIJÄT	50
5.1 Asuminen.....	50
5.2 Ruoka	54
5.3 Arkiliikenne.....	56
5.4 Matkailu ja mökkeily.....	58
5.5 Harrastukset ja osallistuminen	61
5.6 Kodin tarvikkeet ja vaatetus.....	64
5.7 Terveydenhoito.....	66
6 ELINTASON KOHTUULLISUUDEN ARVIOIMINEN	69
6.1 Sosiaalisesti kestävä?.....	69
6.2 Ekologisesti kestävä?.....	72
6.3 Ympäristövaran rajoissa?.....	75
6.4 Kohtuullisen elintason tulkinnat.....	76
6.4.1 Kohtuullinen suhteessa tarpeisiin ja välttämättömyyksiin.....	77
6.4.2 Kohtuullinen suhteessa muiden elintason	79
6.4.3 Kohtuullinen suhteessa riittävyteen ja ekologiseen kestävyteen.....	81

7 JOHTOPÄÄTÖKSIÄ	84
7.1 Tutkimuksen yhteenveto	84
7.2 Kohti kohtuullista elintaso	85
7.2.1 Köyhyyden ja ylikulutuksen vaikea yhtälö.....	85
7.2.2 Kohtuuden rajojen uudelleenmäärittely.....	87
7.2.3 Materiaalijalanjälkien pienentäminen	88
7.3 Arvio tutkimusmenetelmien ja tulosten luotettavuudesta.....	90
7.4 Jatkotutkimustarpeita.....	92
LÄHTEET	94
LIITTEET	108
Liite 1. Haastattelukutsu	108
Liite 2. Aineistonkeruulomakkeet	109
Liite 3. Haastattelurunko	121
Liite 4. Käytetyt MI-kertoimet	123
Liite 5. Yhteenveto haastateltavien luonnonvarojen kulutuksesta	132
Liite 6. Välttämättömyysindeksi	133

1 JOHDANTO

Minkälainen elintaso olisi sekä sosiaalisesti että ekologisesti kestävä? Yleisesti tunnettua kestäväen kehityksen määritelmää soveltaen voisi ajatella, että elintaso on kestävä, jos se ”turvaa nykyisten sukupolvien tarpeet vaarantamatta tulevien sukupolvien tarpeita” (Our common future 1987, 43). Kestäväen kehityksen määritelmä jää kuitenkin avoimeksi, koska kirjallisuudessa ei täsmennetä, mitkä tarpeet tulee tyydyttää ja millä tasolla (ks. Doyal ja Gough 1991; Rauschmayer ym. 2011). Kestäväen kehityksen käsitettä kritisoidaan usein myös siitä, että kehitys tulkitaan taloudelliseksi kasvuksi (Robinson 2004).

Kritiikin seurauksena sanapari korvataan erityisesti akateemisessa tutkimuksessa usein sanalla kestävyys (*sustainability*) (Robinson 2004). Kestävyuden tavoitteelle on suomalaisessa keskustelussa tarjolla myös toinen käsite: kohtuus. Filosofin Eero Ojasen (2004) mukaan kohtuus merkitsee tajua siitä, mikä on ihmisen oikea paikka eli ihmisen suhde luontoon. Lisäksi kohtuus on ymmärrystä siitä, mikä on jokaisen yksilön oikeudenmukaiseksi koettu osuus yhteisistä resursseista. Tällöin kohtuus viittaa sekä ekologisen että sosiaalisen kestävyuden tavoitteisiin. Kohtuullinen elintaso voidaan ymmärtää sosiaalisesti ja ekologisesti kestäväksi tarpeiden tyydytyksen tasoksi. Tässä tutkimuksessa tarkastelemme yksin asuvien perusturvan saajien elintason yhteyttä luonnonvarojen kulutukseen ja hahmottelemme sitä kautta kohtuullisen elintason rajoja.

Kohtuullisen elintason rajojen etsiminen on olennaista, sillä nykyisellään maailmanlaajuinen elintason nousu pitää yllä globaalia ekologista kriisiä. Ihmisten hyvinvoinnin perusedellytyksinä toimivien ekosysteemien monimuotoisuus on vähentynyt lähes kolmanneksella viimeisten 40 vuoden aikana (Living planet report 2012). Jopa kaksi kolmasosaa kaikista maapallon ekosysteemipalveluista on vakavasti heikentynyt globaalin luonnonvarojen kulutuksen kasvun seurauksena (Millennium ecosystem assessment 2005; Hoffrén ja Hellman 2007; Dittrich ym. 2012). Suomalaisten korkea elintaso on saavutettu hyödyntämällä uusiutuvia luonnonvaroja, fossiilisia polttoaineita ja mineraaleja niin runsaasti, että suomalaisten suora materiaalien kulutustaso on maailman kärkiluokkaa (Dittrich ym. 2012, 31–32). Suomalaisten kotitalouksien luonnonvarojen kulutus eli materiaalijalanjälki ylittää nykyisellään arviot ekologisesti kestävästä tasosta jopa 5–7-kertaisesti (Lettenmeier ym. 2012).

Nykyinen materiaalinkulutus on kestäväntöntä. Uusiutuvien luonnonvarojen käyttö, kuten metsien raivaaminen ruoan- ja energiantuotantoon, vähentää luonnon monimuotoisuutta ja aiheuttaa paikallisia ympäristökatastrofeja. Uusiutumattomien luonnonvarojen kulutuksen kasvu vahvistaa erityisesti ilmastonmuutoksen vaikutuksia. Planeetanlaajuisten kynnyksarvojen ylittäminen voi johtaa peruuttamattomiin ekosysteemien muutoksiin, jolloin luonnonjärjestelmien toimintakyky heikentyy entisestään. (Millennium ecosystem assessment 2005; Rockström ym. 2009; Barnosky ym. 2012). Samalla heikkenevät ihmiskunnan hyvinvoinnin perusteet, sillä hyvinvointi on

monin tavoin riippuvainen terveistä ja elinvoimaisista ekosysteemeistä. Ilman nopeita ja voimakkaita ympäristöpoliittisia toimenpiteitä ilmastonmuutoksen eteneminen ja luonnon monimuotoisuuden köyhtyminen tulevat vaikeuttamaan ruoantuotantoa ja aiheuttamaan vesipulaa, mikä kärjistää entisestään myös maailmanlaajuisista eriarvoisuutta (IPCC 2014).

Ekologinen kriisi ja sosiaalinen eriarvoisuus ovat monin tavoin kytköksissä toisiinsa. Ihmiskunnan inhimillinen kehitys ja vaurastuminen kasvattavat luonnonvarojen kulutusta ja kasvihuonekaasupäästöjä niin, että Suomen kaltaisten vauraiden hyvinvointivaltioiden ympäristövaikutukset ovat selvästi köyhempiä maita suuremmat (esim. UNDP 2011a; Living planet report 2012; Wiedmann ym. 2013). Vaikka pienituloiset ja haavoittuvassa asemassa olevat ihmisryhmät aiheuttavat maailmanlaajuisesti vähemmän ympäristövaikutuksia kuin suurituloiset, he kärsivät enemmän globaaleista ja paikallisista ympäristöongelmista erityisesti köyhemmissä maissa (Agyeman ym. 2003; UNDP 2011a). Suomalaisessa yhteiskunnassa pienituloisiin ei kohdistu muita enemmän suoria haitallisia ympäristövaikutuksia eivätkä he joudu kärsimään heikosta elinympäristöstä, kuten saastuneesta juomavedestä. Pienituloisimmat tulevat kuitenkin kohtaamaan ruoan ja energian hinnan nousun niukkenevien luonnonvarojen kallistumisen myötä (ks. UNEP 2011). Ennusteiden mukaisesti osa fossiilisista polttoaineista sekä monet metallit ehtyvät nykyisellä kulutustahdilla jo muutaman kymmenen vuoden kuluttua tai niiden käytöstä tulee hyvin kallista (Meadows ym. 2005, 131; Halada ym. 2008; Lyytimäki ja Hakala 2008, 205–207; Ayres ja Talens Peiró 2013). Mitä hankalampaa on luonnonvarojen käyttöönotto ja mitä suurempi on niiden kysyntä, sitä kalliimpia luonnonvaroista tulee ja sitä suuremmaksi kasvaa kulutusmahdollisuuksien epätasa-arvo.

Globaalia ekososiaalista kriisiä voidaan pitää köyhyyttä lisäävänä riskinä myös suomalaisessa hyvinvointivaltiossa, jossa eriarvoisuus on kasvanut selvästi viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana (OECD 2011). Erityisesti kaikkein pienituloisimpien perusturvan saajien elintaso on jäänyt jälkeen yleisestä ansiotason noususta (Sosiaaliturvan uudistamiskomitean ehdotukset ... 2009, 28). Tämän seurauksena perusturvan saajien suhteellinen tuloköyhyys on kasvanut ja suhteelliset kulutusmenot ovat pienentyneet (ks. Ahlqvist ja Ylitalo 2009; Moisio 2009; Perusturvan riittävyden arviointiraportti 2011; Niemelä ja Raijas 2012). Laadullisten tutkimusten mukaan perusturvan saajien elämä myös tuntuu köyhältä. Jatkuvasti rahojaan laskevat ja senttejä venyttävät perusturvan saajat kokevat köyhyyttä ja tuntevat usein taloudellista turvattomuutta (esim. Roivainen ym. 2011; Hakkarainen 2012; Heinonen 2012; Hirvilampi ja Mäki 2013).

Käsitys kohtuullisesta elintasosta vaikuttaa olevan hukassa sekä ekologisesta että sosiaalisesta näkökulmasta. Tämä on haaste erityisesti sosiaalipolitiikan tutkimukselle ja käytännöille, koska sosiaalipolitiikan tavoitteeksi on perinteisesti määritelty kohtuullisen elintason turvaaminen kaikille yhteiskunnan jäsenille (Waris 1978, 38; Nieminen 1984, 16) – sosiaalisen kestävyuden hengessä. Myös ekologisen sosiaalipolitiikan tarkoituksena on määritelty ”kohtuullisen elintason, sosiaalisen turvallisuuden

sekä puhtaan ja terveellisen elinympäristön takaaminen eri yhteiskuntaryhmille, perheille ja yksilöille” (Massa 1992, 370). Elintasolla viitataan tällöin laveasti määriteltynä hyvinvoinnin aineelliseen perustaan eli siihen, että ihmisillä on käytettävissään tarpeiden kannalta oleellisia resursseja.

Sosiaalipoliittisessa merkityksessä kohtuus tarkoittaa sitä, että elintason tulee olla oikeudenmukainen ja selvästi korkeampi kuin hengissä selviämiseen tarkoitettu minimi. Kohtuullisuus on suhteellista, jolloin se on vahvasti sidoksissa siihen, mitä kulloinkin ja kussakin kulttuurissa pidetään puutteellisenä, riittävänä ja yltäkylläisenä. (Aatola ja Viinisalo 1995; Aatola 2004.) Ympäristökeskustelussa kohtuudella viitataan sen sijaan ylikulutuksesta luopumiseen (ks. Hirvilampi 2011; Hukkinen 2012). Kohtuullista on vähentää luonnonvarojen kulutusta ja ihmisten aiheuttamia päästöjä kestäväälle tasolle. Sosiaalisen ja ekologisen kestävyuden yhdistävä kohtuullinen elintaso tunnistaa kohtuullisen ala- ja ylärajat: kohtuus ymmärretään köyhyyden ja ylikulutuksen väliseksi tilaksi.

Aikaisemmat sosiaalisen ja ekologisen kestävyuden tutkimukset ovat kulkeneet pitkälti eri polkuja omilla tieteenaloillaan. Tämä on ongelmallista, koska tällöin hyvinvointitutkimuksessa jää huomaamatta, miten hyvinvoinnin tavoittelun ympäristövaikutukset heikentävät sekä ihmisten että muiden lajien hyvinvoinnin edellytyksiä (Alcama ym. 2003; Millennium ecosystem assessment 2005). Sosiaalista ja ekologista kestävyttä yhdistävä tutkimus on tarpeellista myös kestäväen yhteiskuntapolitiikan suuntaamiseksi. Ensinnäkään ekologista kestävyttä ei ole mielekästä tavoitella ilman, että kaikille turvataan kohtuullinen (*decent*) elintaso (Druckman ja Jackson 2010). Yhteiskunnallista eriarvoisuutta lisäävä politiikka ei koskaan voi olla aidosti kestävä (UNDP 2011a, 18). Toisaalta sosiaalista kestävyttä ei voi tavoitella ottamatta huomioon sen ekologisia vaikutuksia, sillä ”minimitason ylittävä elintaso voi olla aidosti kestävä vain, jos se täyttää ekologisen kestävyuden kriteerit” (Our common future 1987, 44). Yhteenkietoutuneista kysymyksistä huolimatta sosiaalisen ja ekologisen kestävyuden ulottuvuuksia ei ole aikaisemmin yhdistetty suomalaisessa empiirisessä tutkimuksessa. Siksi tutkimuksessamme yhdistetään hyvinvointi- ja ympäristötutkimuksen menetelmiä.

Tutkimuksessa¹ selvitämme elintason yhteyttä luonnonvarojen kulutukseen ja hahmottelemme, minkälaista voisi olla kohtuullinen elintaso Suomessa. Tarkastelemme haastatteluaineiston avulla 18 yksin asuvan perusturvan saajan elintason osatekijöitä sekä luonnonvarojen kulutusta eli materiaalijalanjälkiä. Käytännössä kuvaamme tarveteoriaan kiinnittyen asumiseen, ruokaan, arkiliikenteeseen, matkailuun ja mökkeilyyn, harrastuksiin ja osallistumiseen, vaatetukseen ja kodintarvikkeisiin sekä terveydenhoitoon liittyviä kulutusmenoja ja riittävyyden kokemuksia. Lisäksi laskemme elintason osatekijöistä aiheutuvien materiaalijalanjälkien suuruudet MIPS-

1 Tutkimushankkeessa kerättyä aineistoa ja tuloksia on esitelty aiemmin Senja Laakson (2011) pro gradu -tutkielmassa sekä erilaisia tutkimusasetelmia sisältävissä kansainvälisissä artikkeleissa (Lettenmeier ym. 2012; Hirvilampi ym. 2013; Lettenmeier ym. 2014) ja konferenssijulkaisuissa (Lettenmeier ym. 2011a ja b).

menetelmän avulla. MIPS (*Material Input per Service Unit*) on indikaattori, joka kuvaa ihmistoiminnan kuormitusta luonnolle toiminnasta aiheutuvien materiaalivirtojen suuruuden perusteella.

Perusturvan saajilla tarkoitamme työelämän ja ansiosidonnaisten etuuskien piirin ulkopuolella olevia henkilöitä, joiden pääasiallisena toimeentulona on joku vähimmäismääräisistä syyperustaisista etuuksista (esimerkiksi kansaneläke, takuueläke, työmarkkinatuki ja sairauspäiväraha) tai toimeentulotuki (Sosiaaliturvan uudistamiskomitean ehdotukset ... 2009; Määttä 2012, 20). Tähän tutkimukseen osallistuneet ovat työmarkkinatuen tai takuueläkkeen saajia. Olemme valinneet tutkimuksen kohderyhmäksi perusturvan saajat, koska pyrimme konkretisoimaan sosiaalisen kestävyuden sisältöä niin, että selvitämme, mitkä asiat köyhyysrajalla olevat henkilöt itse kokevat välttämättömäksi ja riittäväksi. Toisaalta pienituloiset perusturvan saajat ovat kiinnostava ryhmä myös ekologisen kestävyuden näkökulmasta, sillä aiemman tutkimuksen perusteella pienituloiset käyttävät vähemmän luonnonvaroja (ks. Kotakorpi ym. 2008; Tukker ym. 2010). Tällöin on oleellista selvittää, millaisin keinoin ihmiset tulevat toimeen vähällä luonnonvarojen kulutuksella.

Tutkimuksen seuraavassa luvussa jäsenämme elintason käsitettä tutkimuskohteena, minkä jälkeen kuvaamme sosiaalisesti ja ekologisesti kestävästä elintason tutkimusta sekä tavoitetasoja aiempaan tutkimukseen perustuen. Kolmannessa luvussa tarkennamme tutkimusasetelmaa ja esittelemme tutkimuksemme aineiston ja analyysimenetelmät. Luku neljä sisältää kuvailevaa perustietoa yksin asuvien perusturvan saajien taloudellisista resursseista ja materiaalijalanjäljistä. Luvussa viisi kuvailemme yksityiskohtaisemmin kutakin elintason osatekijää ja materiaalijalanjälkiä selvittääksemme, miten eri elintason osatekijät ovat yhteydessä luonnonvarojen kulutukseen ja miten perusturvan saajat itse kokevat elintasonsa. Kuudennessa luvussa tarkastelemme tutkimuksen kohteena olevien perusturvan saajien elintaso suhteessa kohtuullisen elintason rajoihin ja analysoimme heidän näkemyksiään kohtuullisuudesta. Johtopäätöksinä esittelemme tutkimuksen keskeiset tulokset ja pohdimme niiden yhteiskuntapoliittista merkitystä.

2 AIEMPI TUTKIMUS ELINTASOSTA JA KOHTUULLISEN ELINTASON RAJOISTA

2.1 Elintaso tutkimuskohteena

Intuitiivisesti elintaso ymmärretään usein tulotason tai kulutustason synonyymiksi (esim. Savela 2009) tai hyvinvoinnin yhdeksi osaksi, jonka sisältöä ei useissa tutkimuksissa sen tarkemmin määritellä (esim. Angerpuro 1996, 139; Kainulainen ym. 2013, 15). Hyvinvointiteorioissa elintaso käsitetään lähestymistavasta riippuen joko tarpeiden tyydytyksen tasoksi, käytettävissä oleviksi resursseiksi tai toimintamahdollisuuksien kokonaisuudeksi (Johansson 1970; Allardt 1976; Sen 1987). Jäsenämme seuraavaksi elintasoa tarveteoreettisessa viitekehyksessä nojaten erityisesti Len Doyalin ja Ian Goughin (1991) tarveteoriaan.

Tarvelähtöisessä ajattelussa elintaso määritellään useimmiten sellaiseksi väestön tarpeidentyydytyksen tasoksi, joka on saavutettu kuluttamalla tietynä aikana tietty määrä hyödykkeitä ja palveluja. Elintason käsite rajataan mitattaviin tarpeisiin, minkä vuoksi se samaistuu usein aineellisten hyödykkeiden ja palvelujen kuluttamiseen. (Salavuo 1969, 5; Raunio 1981, 5.) Tällöin elintaso on mitä ilmeisemmin vain yksi hyvinvoinnin osa. Hyvinvoinnin kokonaisuus edellyttää laajemmin erilaisten tarpeiden tyydyttämistä, minkä perusteella Erik Allardt on määritellyt kolme hyvinvoinnin ulottuvuutta: elintaso (*having*), yhteisyyssuhteet (*loving*) ja itsensä toteuttamisen muodot (*being*). Elintasolla Allardt (1976, 32) tarkoittaa aineellisia ja persoonattomia resursseja, ”joiden avulla yksilö voi ohjailla elinehtojaan”. Elintasoa mitataan tuloja, asumistasoa, työllisyyttä ja koulutusta sekä terveydentilaa kuvaavien muuttujien avulla (Allardt 1976, 206).

Elintason toteutuminen on hyvinvointia lisäävien tarpeiden tyydyttämistä. Doyalin ja Goughin (1991, 39–40) tarveteoriassa tarpeilla tarkoitetaan sekä tavoitteita että välineitä tavoitteiden saavuttamiseksi. Tätä Doyal ja Gough kuvaavat seuraavalla tarve-lausekkeella: ”A tarvitsee X:n saavuttaakseen Y:n.” Esimerkiksi ruoka, asunto ja vaatteet voidaan tulkita tilanteesta riippuen välineiksi tai itse tarpeen kohteiksi. Usein lopullinen tavoite saattaa olla epäselvä, jolloin hyödykkeet (X) nähdään tarpeellisina niiden itsensä takia. (Doyal ja Gough 1991, 40.) Empiirisissä tutkimuksissa on kuitenkin oleellista erottaa toisistaan tarpeet ja välineet (*satisfiers*). Erilaiset hyödykkeet ovat tarpeiden sijaan tarpeiden tyydytyksen mahdollistavia välineitä, joilla on erilaisia ominaisuuksia (Max-Neef ym. 1991).

Ihmisten perustavanlaatuiset tarpeet ovat kaikissa kulttuureissa samoja, mutta niitä tyydytetään erilaisissa elinympäristöissä erilaisilla välineillä (Doyal ja Gough 1991; Max-Neef ym. 1991). Tarpeet ovat universaaleja, koska ne eivät vaihtelee ihmisten välillä, kuten subjektiivisemmat halut (Doyal ja Gough 1991, 39). Tarvelähtöisessä elintason tarkastelussa onkin oleellista erottaa toisistaan tarpeet ja halut. Tarpeet eroavat haluista siinä, että ihminen ei voi olla tarvitsematta sitä, mikä on välttämätöntä vakavien hyvinvoinnin puutteiden välttämiseksi riippumatta siitä, mitä yksilö itse haluaa. Tarpeiden ja halujen erottaminen edellyttää yhteistä käsitystä epäkohdista ja hyvästä elämästä. Erottelu on myös normatiivista, koska silloin joudutaan ottamaan

kantaa siihen, minkälaista tarpeiden tyydytyksen tasoa pidetään yleisesti sopivana. (Doyal ja Gough 1991, 40–42.)

Tarpeiden ja halujen erottelun selventämiseksi ja universaalisti tulkitun hyvinvoinnin edistämiseksi Doyal ja Gough (1991) nimeävät objektiiviset, koko ihmiskuntaa koskevat tarpeet. Heidän tarveteoriaansa universaalina päämääränä on ”vakavan epäkohdan välttäminen ja mahdollisimman vähän vaurioitettu sosiaalinen osallistuminen” (Doyal ja Gough 1991, 170). Se on tarvelausekkeen lopullinen Y. Päämäärää edistää heidän mukaansa kaksi varsinaista universaalia perustarvetta: hengissä säilymistä ylläpitävä fyysinen terveys sekä henkilökohtainen autonomia. Fyysinen terveys tarkoittaa tarvetta välttää sairauksia ja pidentää elinikää. Autonomian tarve merkitsee itsenäistä toimijuutta ja kykyä tehdä tietoisia valintoja. (Doyal ja Gough 1991, 53–59.) Universaaleja perustarpeita tyydytetään eri kulttuureissa eri tavoin ja erilaisilla hyödykkeillä (Doyal ja Gough 1991, 155). Tästä huolimatta Doyal ja Gough (1991, 157) esittävät, että on olemassa tiettyjä perustarpeisiin positiivisesti vaikuttavia välittäviä tarpeita (*intermediate needs*), jotka ovat välttämättömiä kaikissa kulttuureissa. Välittäviä tarpeita ovat ravitseva ruoka ja puhdas vesi, suojaava asuminen, turvallinen työympäristö ja fyysinen ympäristö, tyydyttävä terveydenhoito, turvallinen lapsuus, merkittävät läheissuhteet, fyysinen ja taloudellinen turvallisuus, peruskoulutus sekä turvallinen syntyvyyden säännöstely ja raskaus (Doyal ja Gough 1991, 157–158).

Ihmisten tarpeiden tyydytys edellyttää tiettyjä materiaalisia olosuhteita ja aineellista tuotantoa, joka turvaa ja jakaa tarpeiden täyttämisen kannalta välttämättömiä hyödykkeitä ja palveluja (Doyal ja Gough 1991, 231). Materiaalisen perustan huomioivan tarkastelun lähtökohtana on ihmisen ja luonnon jatkuva ja tiivis vuorovaikutus: ihminen sekä tarvitsee luonnonympäristöä että vaikuttaa luonnonjärjestelmiin monin tavoin (esim. Haila 2009). Ekosysteemit tarjoavat elämisen kannalta välttämättömät perustekijät, kuten ravinnon ja juomaveden, sekä vaikuttavat terveyteen ja sosiaaliin suhteisiin (Alcama ym. 2003). Ne mahdollistavat ihmisille elintason, ja toisaalta ihmisten elintaso vaikuttaa ekosysteemien tilaan, mikä tulee myös huomioida tarvetutkimuksissa (ks. Doyal ja Gough 1991, 235). Sosiaalitieteellisessä elintason tutkimuksessa ei ole juurikaan tarkasteltu suoraan luonnonympäristön tarjoamia tarpeen tyydytyksen välineitä, vaikka elintaso on niistä monin tavoin riippuvainen (Allardt 1991²). Tarpeiden tyydyttäminen on prosessi, jossa ihminen muuttaa luonnon tarjoamia panoksia hyvinvoinniksi. Se, miten tehokkaasti ihmiset voivat annetuilla resursseilla täyttää tarpeitaan, riippuu tuotannon ja kulutuksen tavoista. (Ks. Doyal ja Gough 1991, 234–235.)

Korkean kulutustason yhteiskunnissa elintason sisältyy myös muita kuin suoraan perustarpeisiin ja välittäviin tarpeisiin liittyviä hyödykkeitä ja palveluja. Tätä edistää se, että taloudessa tuotetaan sekä erilaisia ”tarpeiden tyydyttäjiä” (*need satisfiers*) että

2 Allardt (1993) onkin itse ehdottanut, että turvallisen ja puhtaan elinympäristön vaikutus sisällytettäisiin elintason tutkimiseen niin, että elintason kuvaajina mitattaisiin myös happamien sateiden ja järvien typpipitoisuuksien kaltaisia tekijöitä.

ylellisyshyödykkeitä. Doyalin ja Goughin (1991, 233) määritelmän mukaan tarpeiden tyydyttäjät ovat niitä tavaroita ja palveluita, jotka tyydyttävät oleellisia yksilöllisiä tarpeita missä tahansa taloudellisessa järjestelmässä, kun taas ylellisyshyödykkeitä ovat kaikki sellaiset hyödykkeet ja palvelut, jotka eivät lisää perustarpeiden tyydytystä. Kun ihminen kokee tarvitsevansa ylellisyshyödykkeitä mutta tyydyttääkin halujaan tai ylellisyshyödykkeiden käyttäminen estää varsinaisten tarpeiden tyydyttymistä, voidaan viitata Max-Neefin ym. (1991, 31) tavoin tarpeiden valetyydytykseen. Taloustieteessä välttämättömyydet ja ylellisyydet erotellaan hintajoustoa tutkimalla: välttämättömyyksien budjettiosuus pysyy suhteellisen samana tulojen noustessa, kun taas ylellisyydet ovat niitä hyödykkeitä ja palveluja, joiden budjettiosuus nousee tulotason myötä (Scitovsky 1977, 107). Rajanveto on kuitenkin haastavaa, ja ylellisyshyödykkeiden osuutta elintason sisällöstä on vaikea tunnistaa, koska yleinen elintason nousu lisää jatkuvasti välttämättömäksi tulkittujen hyödykkeiden määrää.

Perustarpeiden tyydyttämiseksi voidaan määritellä tietty biologiseen tarpeentyydytykseen perustuva minimitaso. Sen sijaan vaikeampi kysymys on se, mikä olisi tarpeiden tyydyttämisen kannalta kohtuullinen tai paras mahdollinen (”optimaalinen”) taso. Vaikka perustarpeet ovat universaaleja, se mitä pidetään hyväksyttävänä tarpeiden tyydytyksen tasona, vaihtelee eri kulttuurien välillä. (Doyal ja Gough 1991, 70.) Perustarpeiden ja välittävien tarpeiden lisäksi Doyal ja Gough (1991, 159) pitävät merkittävänä erilaisia tarpeen tyydytystä lisääviä hyödykkeitä ja palveluja, joiden kulutus katsotaan tietyissä yhteiskunnissa välttämättömäksi. Näiden tunnistamiseen sovelletaan esimerkiksi köyhyystutkimuksen menetelmiä (ks. luku 2.2).

Hyvinvointitutkimuksen perinteessä elintaso on tutkittu vilkkaasti 1960–1970-luvuilla. Sen jälkeen tutkimuksen painopiste on siirtynyt esimerkiksi elämänlaadun ja elämäntavan tarkasteluun tai kokonaisvaltaisemman hyvinvoinnin mittaamiseen. (Ks. Simpura ja Uusitalo 2011.) Perinteisesti elintason tutkimuksessa on tarkasteltu elintason toteutumista väestötasolla tai pyritty etsimään objektiivisia, yleistettäviä elintason mittareita (Salavuo 1969). Aiemmissa tutkimuksissa elintason käsite on muutettu mitattavaan muotoon jakamalla sen sisältö useisiin osatekijöihin. Esimerkiksi vuonna 1961 ilmestyneessä YK:n selvityksessä elintason sisällytettiin terveys, elintarvikkeiden kulutus, koulutus, työllisyys ja työolot, asuinolosuhteet, sosiaalinen turvallisuus, vaatetus, virkistys ja vapaa-aika sekä ihmisten vapaudet/ihmisoikeudet (ks. Waris 1969, 85). Ruotsissa Sten Johanssonin (1970) tutkimusryhmän elintasotutkimuksessa elintason katsottiin koostuvan resurssi- ja kulutustekijöistä. Käsitettä tarkennettiin niin, että elintason osatekijöihin kuuluivat terveys, ravintotottumukset, asunto, kasvu- ja perheolosuhteet, koulutus, työllisyys ja työolot, taloudelliset resurssit, poliittiset resurssit sekä vapaa-aika ja virkistäytyminen (Johansson 1970, 32–36; Eriksson 1993, 68). Elintason osatekijöitä on määritelty myös Peter Saundersin ym. (2006) tutkimuksessa, jossa haastatteluaineiston perusteella elintason katsottiin kuuluvan asuminen ja asuinpaikan sijainti, arkiliikenne, terveys ja terveydenhoito, työllisyys, koulutus, hoiva ja sosiaalinen tuki, sosiaalinen osallistuminen ja kansalaistoiminta sekä taloudelliset resurssit.

Hyvinvointitutkimuksessa elintason käsitteeseen on liittynyt myös normatiivisia painotuksia. Vuonna 1954 julkaistussa YK:n raportissa eroteltiin kolme eri elintason käsitettä: 1) *level of living*, jolla tarkoitetaan tosiasiallisia elinolosuhteita, 2) *standards of living*, joka viittaa niihin elinolosuhteisiin, joita ihmiset tavoittelevat ja joita pidetään yleisesti sopivina tai asianmukaisina ja 3) *norms of living*, joka tarkoittaa laissa tms. määriteltyä hyvänä ja toivottavana pidettyä elintaso (Johansson 1970, 20). Elintason tutkiminen, kuten hyvinvointitutkimus ylipäänsä, sisältää aina käsityksen siitä, millaisista tekijöistä hyvän elämän katsotaan koostuvan (Simpura ja Uusitalo 2011, 106). Elintaso on perinteisesti tutkittu ”hyvän yhteiskunnan” tai ”hyvän tarpeentyydytyksen” näkökulmasta (Raunio 1981, 13). Tämän vuoksi elintason käsite soveltuu hyvin kestävän kehityksen hahmottelemiseen ja kohtuullisen elintason konkreettisten rajojen täsmentämiseen.

2.2 Sosiaalisesti kestävän elintason määritteleminen

Sosiaalisesta kestävydestä on olemassa useita määritelmiä. Tutkimuskirjallisuudessa ja hallinnollisissa asiakirjoissa käsitteeseen on liitetty hyvin laajasti erilaisia sosiaalipoliittisia tavoitteita, kuten oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvoisen yhteiskunnan vahvistaminen, terveyden ja koulutuksen edistäminen, köyhyyden poistaminen, vaikutusmahdollisuuksien kasvattaminen, sosiaalisen koheesion lisääminen sekä yhteisöllisen identiteetin ylläpitäminen (esim. Kautto ja Metso 2008; Murphy 2012). Käsitteen laajuus heijastaa sosiaalisen kestävyuden arvioinnin haasteita. Taloudellisen ja ekologisen kestävyuden tavoitteet voidaan suhteellisen helposti esittää määrällisessä muodossa, koska ne määritellään lähtökohtaisesti suhteessa varantoihin eli siihen, etteivät ihmiset kuluta enempää kuin käytettävissä olevat taloudelliset resurssit tai luonnonresurssit sallivat. Sosiaalista kestävyyttä ei voi perustaa varantoajatteluun, minkä vuoksi sitä on vaikea arvioida yhdellä määrällisellä mittarilla. (Alila ym. 2011.) Sosiaalista kestävyyttä arvioidaan pikemminkin suhteessa ihmisarvoon ja perus- ja ihmisoikeuksien kaltaisiin sopimuksiin yksilön oikeudenmukaisesta asemasta.

YK:n kestävän kehityksen raportteihin perustuen Littig ja Griessler (2005, 75) määrittelevät seuraavat sosiaalisen kestävyuden periaatteet:

- 1) kaikkien ihmisten oikeus säälliseen (*decent*) elämään
- 2) yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus
- 3) ihmisten osallisuus ja kiinnittyminen yhteiskuntaan.

Nämä tavoitteet vastaavat pitkälti myös suomalaisen sosiaalipolitiikan keskeisiä osa-alueita (ks. Alila ym. 2011, 7). Suomalaisessa sosiaalipolitiikassa on viime aikoina keskusteltu entistä näkyvämmiin sosiaalisesta kestävydestä (Alila ym. 2011; Sosiaalisesti kestävä Suomi ... 2011; Särkelä ja Pohjola 2011; Vaarama 2014). Sosiaalili- ja terveystalouden strategian mukaan sosiaalisesti kestävä yhteiskunta ”kohtelee kaikkia yhteiskunnan jäseniä reilusti, vahvistaa osallisuutta ja yhteisöllisyyttä, tukee terveyttä ja toimintakykyä sekä antaa tarvittavan turvan ja palvelut” (Sosiaalisesti

kestävä Suomi ... 2011, 4). Pienituloisten ja työttömien asemaa tulee parantaa riittävän perusturvan ja oikein kohdennettujen palvelujen avulla (Sosiaalisesti kestävä Suomi ... 2011, 10).

Sosiaalinen kestävyys, ja erityisesti sen edellä mainittu ensimmäinen ulottuvuus, merkitsee riittävien taloudellisten edellytysten turvaamista kaikille yhteiskunnan jäsenille – myös niille, jotka eivät saa toimeentuloaan ansiotyöstä. Tähän tavoitteeseen vastaavat suomalaisessa hyvinvointivaltiossa Perustuslain 19 §:n mukaiset universaalit perusturvaetuudet, kuten kansaneläke ja takuueläke, työttömyysturvan peruspäiväraha ja työmarkkinatuki sekä vähimmäismääräiset sairauspäivärahat. Riittävä perusturvaetuuksien taso ehkäisee köyhyyttä ja kuvastaa tätä kautta yhteiskunnan sosiaalista kestävyyttä. Toisaalta kysymys perusturvan tason riittävydestä ei myöskään ole yksiselitteinen, minkä takia yhteiskuntapolitiikasta puuttuu kokonaisvaltainen ja yleisesti hyväksytty käsitys kohtuullisen elämisen kulutustasosta (ks. Aatola 2004; Hirvilampi 2013).

Mitä ihmisten oikeus säälliseen tai kohtuulliseen elämään konkreettisemmin tarkoittaa? Doyal ja Gough (1991, 75) määrittelevät riittävää ja kohtuullista tarpeiden tyydytyksen tasoa toteamalla, että pelkkä elämää ylläpitävä minimi ei voi olla moraalisesti oikeudenmukainen perustarpeiden tyydytyksen taso. Maailmanlaajuisena, ihmiskunnan yhteisenä tavoitteena tulee olla kaikkia ihmisiä koskettava optimaalinen tarpeiden tyydytyksen taso. Perustarpeiden kohdalla paras mahdollinen tarpeiden tyydytys merkitsee sellaista terveyden ja autonomian tasoa, että ihminen voi osallistua täysivaltaisesti kulttuuriinsa, käyttää siihen kognitiivisia, emotionaalisia ja sosiaalisia kykyjään ja saada käyttöönsä osallistumiseen tarvittavia välineitä (*participation optimum*). Optimaalisella tasolla ihmiset voivat myös osallistua poliittisiin prosesseihin ja tarvittaessa kyseenalaistaa vallitsevan elämänmuodon (*critical optimum*). (Doyal ja Gough 1991, 160.) Yhteisen tavoitteen saavuttaminen edellyttää käsitystä siitä, minkälainen välittävien tarpeiden taso johtaa optimaaliseen perustarpeiden tyydytyksen tasoon. Lähtökohtana voidaan pitää välittävien tarpeiden minimimäärää, joka vaaditaan optimitasoiseen perustarpeiden tyydytykseen (*minimum optimum*) (Doyal ja Gough 1991, 163). Lisäksi joissain tilanteissa on sovellettava eräänlaista rajoitettua optimia (*constrained optimum*), jos esimerkiksi luonnonvarojen rajallisuuden vuoksi välittäviä tarpeita ei voida globaalisti lisätä optimaaliselle tasolle asti kestäväällä tavalla (Doyal ja Gough 1991, 164). Doyalin ja Goughin käyttämä optimaalisen käsite voidaan tässäkin merkityksessä käsittää kohtuullisen synonyymiksi.

Kulutus- ja köyhyystutkimuksessa sovelletaan erilaisia menetelmiä sen selvittämiseksi, mikä kuuluu kohtuulliseen elintasaan (tai suppeammin kulutustasoon) ja mikä katsotaan riittäväksi tarpeiden tyydytyksen tasoksi. Riittävää ja kohtuulliseksi arvioitua kulutusta on aiemmin tutkittu ensinnäkin viitebudjettien avulla (Aatola ja Viinisalo 1999; Lehtinen ym. 2010). Niiden tarkoitus on määritellä kotitalouksille viitteellinen budjetti, joka mahdollistaa tarpeelliseksi määritellyt aineelliset olosuhteet ja kulutushyödykkeet. Viitebudjeteissa ei määritellä, miten kotitalouksien pitää tosiasiaassa rahansa kuluttaa, vaan ne esittävät arvion siitä, kuinka paljon tuloja tarvi-

taan kohtuulliseksi katsottuun elintasoon tiettyinä aikana ja tietyssä yhteiskunnassa. (Saunders 1999.) Bradshaw ym. (2008) esittävät, että viitebudjettien mukaiseen kohtuulliseen minimiin (*decent minimum*) kuuluu elämisen kannalta välttämättömien tarpeiden, kuten ruuan ja asunnon, lisäksi mahdollisuus yhteiskunnalliseen osallistumiseen. Käytännössä viitebudjeteissa määritellään, mitä hyödykkeitä tarpeiden tyydyttämiseen tarvitaan, ja lasketaan hyödykkeiden ja palveluiden hinta kotitaloudelle. Vaikka viitebudjettien varsinainen tarkoitus ei ole määritellä köyhyysrajaa, ne voivat kuitenkin toimia yhtenä mittarina kohtuullisen kulutustason alarajalle: mikäli kulutus on viitebudjetin alapuolella, ei kotitaloudella ole riittäviksi katsottuja resursseja ja mahdollisuuksia sosiaalisesti hyväksyttävään elintasoon (Lehtinen ym. 2010; Perusturvan riittävyden arviointiraportti 2011; Niemelä ja Raijas 2012).

Kohtuullista elintasoa voi arvioida myös sen vastinparin eli aineellisen huono-osaisuuden kautta. Jos ihmisellä ei ole riittävästi ihmisarvoiseen elämään liitettuja hyödykkeitä tai erilaisia välttämättömyyksiä, hänen voi katsoa olevan huono-osainen. Townsandin (1987, 140) esittämän suhteellisen köyhyyden määritelmän mukaan ”ihmiset ovat huono-osaisia, jos heidän ruokavalionsa, vaatetuksensa, asumisensa, kodin tarvikkeensa, työolonsa sekä elinympäristöön liittyvät olosuhteensa eivät täytä niitä materiaalisia standardeja, jotka ovat tavanomaisesti saavutettavissa heitä ympäröivässä yhteiskunnassa”.

Köyhyystutkimuksissa välttämättömyshyödykkeet määritellään suhteessa siihen, mitä väestön enemmistö pitää välttämättömänä ja tavanomaiseen elämään kuuluvana. Käytännössä huono-osaisuutta tutkitaan erilaisilla aineellisen huono-osaisuuden mittareilla, joiden avulla tarkastellaan, onko vastaajilla tiettyjä välttämättömyshyödykkeitä ja kokevatko he tarvitsevansa niitä. Townsandin (1987, 141–143) kehittämässä deprivatioindeksissä on esimerkiksi mitattu ruokavalion riittävyttä, vaatetusta, asumistasoa ja kodintarvikkeiden puutteita sekä asuinympäristöön liittyviä tekijöitä. Suomalaisissa köyhyystutkimuksissa vastaajat ovat pitäneet välttämättömyksinä seuraavia 13 tekijää (tärkeysjärjestyksessä): terveystalvet, lämmin ruoka vähintään kerran päivässä, pesukone, hammaslääkäri kerran vuodessa, pölynimuri, asunnon riittävä varustetaso, mahdollisuus käyttää julkisia liikennevälineitä, kotivakuutus, puhelin, tilava asunto, parturissa tai kampaajalla käynti kerran kolmessa kuukaudessa, sanomalehti ja pakastin (Kangas ja Ritakallio 1996, 28 ja 2008, 18). EU:ssa käytettävien aineellisen huono-osaisuuden mittareiden avulla on selvitetty, onko henkilöllä varaa yllättäviin menoihin, kodin ulkopuolella vietettävään viikon lomaan vuosittain, vuokran tai asuntolainan maksuun, liha-, kala- tai kana-ateriaan joka toinen päivä ja asunnon lämmitykseen. Lisäksi välttämättömyyskulutukseen lasketaan kuuluvan pesukone, väritelevisio, puhelin ja auto. (Guio 2009; Guio ym. 2012.)

Kohtuullisuutta voidaan arvioida myös subjektiivisesti tutkimalla pienituloisten omia näkemyksiä ja kokemuksia. Erilaisilla kyselytutkimuksilla selvitetään tällöin, onko vastaajien toimeentulo heidän mielestään niukkaa ja joutuvatko he tinkimään jokapäiväisistä menoistaan. Kansalaisilta voidaan myös kysyä heidän mielipiteitään erilaisten ehdotettujen rahamäärien riittävydestä, tai heitä voidaan tiedustella sitä

rahamäärää, jonka he tarvitsisivat saavuttaakseen tietyn elintason. (Forma ym. 1999; Putila 2009; Kuivalainen 2011.) Laadullisen aineiston avulla voidaan paremmin selvittää, miten pienituloiset itse tulkitsevat ja selittävät kokemuksiaan (Marttila ym. 2010). Subjektivisia arviointeja on kuitenkin myös kritisoitu siitä, että köyhyydessä elävät ihmiset ovat usein sopeutuneet elämään köyhyydessä, minkä seurauksena he ovat tyytyväisiä olosuhteisiin, jotka voitaisiin objektiivisesta näkökulmasta määritellä kohtuuttomiksi (Ringén 1988; Sen 2009).

Köyhyystutkimuksen menetelmillä voidaan määritellä kohtuullisen elintason alaraja. Kohtuullisuuden ylärajan tulkinta on sen sijaan yhteiskuntatieteissä ja sosiaalipolitiikassa vaikeampaa, koska se, mitä pidetään riittävänä, muuttuu kulutuskulttuurissa jatkuvasti. (Aatola 2004, 25–26.) Ensinnäkin yhteiskunnan erilaiset instituutiot sekä ihmisten arvostukset ja odotukset muokkaavat sitä, mitkä asiat koetaan riittävän hyvän elämän edellytyksiksi. Toisaalta kokemus välttämättömyydestä on yksilöllinen, sillä siihen vaikuttavat henkilökohtaiset ominaisuudet ja elämäntilanteet. Taloudellinen ja teknologinen kehitys tuo markkinoille uusia kulutushyödykkeitä, jotka lisäävät vaihtoehtoja ja muuttavat käsitystä siitä, minkälaisia ja minkä laatuista hyödykkeitä kuuluu kohtuulliseen elintasaan. Jaetut käsitykset välttämättömyydestä ja kohtuullisuudesta riippuvat myös laajemmin kulttuurista, maantieteellisestä sijainnista ja ajasta. (Aatola ja Viinisalo 1995; Eräranta ja Moisander 2006; Druckman ja Jackson 2010; Aro ja Wilska 2011; Niemelä ja Rajas 2012.) Kulutuskulttuurissa, jossa ansiotaso ja yleinen elintaso nousevat, nousee myös suhteellinen köyhyysraja ja kohtuulliseksi katsottu kulutustaso (Scitovsky 1977, 116). Nämä kaikki huomioiden raja kohtuullisen ja ei-kohtuullisen välillä on usein kuin veteen piirretty viiva.

Tutkimukset osoittavat, että yleisen elintason noustessa välttämättömyshyödykkeisiin on sisällytetty uusia kulutushyödykkeitä tai tuotteiden välttämättömyys on korostunut (Aro ja Wilska 2011). Kohtuullisuus liukuu näin ikään kuin ylöspäin, mikä on ongelmallista luonnonvarojen rajallisuuden vuoksi. Ekologisen näkökulman lisääminen kohtuullisen elintason tutkimukseen auttaakin selkeyttämään kohtuullisuuden ylärajaa. Jotta sosiaalinen kestävyys ei jäisi irralliseksi ekologisen kestävyuden tavoitteista, Murphy (2012) liittää sosiaalisen kestävyuden yhdeksi keskeiseksi tekijäksi sen, että sosiaaliseen kestävyteen liittyvässä päätöksenteossa ollaan tietoisia ekologisen kestävyuden rajoista. Tässä mielessä on huomionarvoista, että tuoreessa Suomen sosiaali- ja terveysministeriön strategiassa tuodaan esiin ilmastonmuutos, ekosysteemien tilan heikkeneminen ja niukkuuden kysymykset: ”sosiaalinen ja ekologinen kestävyys edellyttävät, että hyvä elämä voidaan turvata silloinkin, kun jaettavana ovat niukkenevat voimavarat.” (Sosiaalisesti kestävä Suomi ... 2011, 14.) Molempien ulottuvuuksien huomioiminen merkitsee sitä, että sosiaalisesti kestävä kohtuullisen elintason tulisi olla sellainen, ettei se heikennä tulevien sukupolvien oikeutta elinkelpoiseen ympäristöön.

2.3 Ekologisesti kestävä elintason tutkiminen

Kestävä kehityksen tutkimuksessa tarkastellaan sukupolvien sisäisen ja sukupolvien välisen oikeudenmukaisuuden kysymyksiä. Ihmisten hyvinvoinnin näkökulmasta ekologista kestävyyttä on luontevaa arvioida sekä suhteessa luonnon kantokykyyn että globaalien oikeudenmukaisuuden vaatimuksiin. Mikäli luonnonvarojen hyödynnetään kestävästi, vaarantuu ensinnäkin jokaisen ihmisen yhtäläinen oikeus luonnonvaroihin. Lisäksi se heikentää ylisukupolvista oikeudenmukaisuutta eli tulevien sukupolvien oikeuksia maapallon resursseihin. (Our common future 1987; Sachs ym. 2000.)

Ekologisesti kestävä elintaso tunnistaa maapallon rajat. Sen tarkempaa sisältöä voidaan tulkita monin tavoin. Esimerkiksi Sachs ym. (2000, 12–13) esittävät, että kestävyys edellyttää neljän periaatteen noudattamista:

- 1) Uusiutuvien luonnonvarojen käytön ei tulisi olla suurempi kuin niiden uusiutumisaste.
- 2) Päästöjen ei tulisi olla suurempia kuin ympäristön kyky käsitellä ne.
- 3) Uusiutumattomien luonnonvarojen käyttö tulisi rajoittaa minimiin. Niiden käytön tulisi olla riippuvaista siitä, miten niitä pystytään korvaamaan vastaavilla uusiutuvilla luonnonvaroilla.
- 4) Ihmisten toiminnan aikajänteen pitäisi olla tasapainossa luonnonprosessien – kuten jätteen hajoamisen tai uusiutuvien raaka-aineiden ja ekosysteemien uusiutumisen – kanssa.

Koska kestävällä tavalla käytettävissä olevien luonnonvarojen määrä ja ekosysteemien uusiutumiskyky on rajallinen, kestävä elintason toteutuminen edellyttää resurssien oikeudenmukaista jakamista. Kestävä luonnonvarojen kulutuksen tai hiilidioksidipäästöjen taso määritellään globaalissa mittakaavassa, koska kaikilla ihmisillä on lähtökohtaisesti tasa-arvoinen oikeus kuluttaa yhteisiä luonnonvaroja (Our common future 1987, 44; Sachs ym. 2000, 15). Esimerkiksi maapallon ilmastoa säätelevät sademetsät, ilmakehä ja valtameret ovat eräänlaista yhteisvarallisuutta, johon kaikilla tulisi olla yhtäläinen mahdollisuus. Vaikka maailman maiden väestö ja maantieteelliset alueet eroavat toisistaan, luonnonvarojen kulutuksen tai päästöjen kestävä taso on selkeintä määritellä niin, että se koskee kaikkia maapallon asukkaita yhdenvertaisesti. Tietyillä leveysasteilla lämmitys kuluttaa enemmän energiaa, millä voidaan perustella pohjoisen suurempi tarve luonnonvarojen kulutukselle. Samalla tavoin etelässä luonnonvarojen tarvetta voidaan perustella jäähdytyksen tarpeella tai pinta-alaltaan suurissa valtioissa pitkillä etäisyyksillä. (Ks. Sachs ym. 2000.)

Mikäli maapallon väestön määrä kasvaa ennusteiden mukaisesti yhdeksään miljardiin vuoteen 2050 mennessä ja muualla maailmassa tullaan kuluttamaan luonnonvaroja yhtä paljon kuin EU:n alueella tällä hetkellä (44 tonnia henkeä kohti vuodessa), kasvaa globaali materiaalityöntarve ennusteiden mukaan 2–3-kertaiseksi (Bringezu ym. 2009, 71) – siis yhä kauemmaksi maapallon kantokyvyn rajoista. Koska materiaalin-

tarve ei voi pitkällä aikavälillä ylittää tarjontaa ja globaalien oikeudenmukaisuuden periaatteen mukaisesti kaikkien maiden kansalaisilla tulisi olla oikeus optimaaliseen tarpeiden tyydytykseen, pitäisi nykyistä luonnonvarojen kulutusta pienentää reilusti (ks. Doyal ja Gough 1991; Sachs ym. 2000; Schmidt-Bleek 2000; Martínez-Alier ym. 2010).

Kulutuksen saaminen kestäväälle tasolle edellyttää teollisuusmailta suurempia vähennyksiä kuin kehitysmailta, koska tällä hetkellä yli 80 prosenttia maailmanlaajuisista ainevirroista aiheutuu teollisuusmaiden asukkaiden hyvinvoinnin tuottamisesta, vaikka näissä maissa asuu vain 20 prosenttia maailman väestöstä (Dittrich ym. 2012, 11). Käytännössä teollisuusmaiden tulisi tuottaa oman elintasonsa vaatima energia ja hyödykkeet pienemmällä materiaalityöpanoksella ja hyödyntäen ekosysteemi-palveluita nykyistä kestävämmiin, tai niiden on madallettava väestön yleistä elintaso (Schmidt-Bleek 2000, 33).

Arvioiden mukaan teollisuusmaiden luonnonvarojen käyttöä on vähennettävä kymmenesosaan nykyisestä seuraavien vuosikymmenien aikana, jotta maailmanlaajuiset materiaalityövirrat vähintään puolittuvat nykyisestä. Schmidt-Bleek (1993, 167–173) on kutsunut tätä Factor 10 -tavoitteeksi. Tässä julkaisussa käytetään Lettenmeierin ym. (2014) esittämää, Bringezun (2009) laskelmiin perustuvaa arviota, jonka mukaan suomalaisten kotitalouksien materiaalityöjälänjälki pitää vähentää 8 tonniin, mikä on kertoimena ilmaistuna Factor 5 nykytilanteesta (ks. myös Dittrich ym. 2012, 70).

Erilaiset materiaalityövirtoja kuvaavat tutkimusmenetelmät antavat kestävyys tavoitteiden kannalta arvokasta tietoa siitä, miten paljon esimerkiksi kansantaloudet tai yksilöt nykyisin kuluttavat luonnonvaroja (ks. Wiedmann ym. 2013). Kotitalouksien luonnonvarojen kulutusta eli materiaalityöjälänjälkiä³ voidaan tutkia MIPS-menetelmällä. MIPS (*Material Input per Service Unit*) on Saksassa Wuppertal-instituutissa 1990-luvulla kehitetty ekotehokkuuden mittari, joka perustuu materiaalityövirta-ajatteluun ja ekotehokkuuden lisäämiseen (The story of the Wuppertal Institute)⁴. Sen avulla selvitetään, kuinka paljon luonnonvaroja on kulunut jonkin tuotteen tai palvelun koko elinkaaren aikana. Doyalin ja Goughin (1991) tarve teoriaan liitettynä MIPS mittaa sitä, kuinka tehokkaasti luonnonvarat muutetaan tarpeiden tyydytykseksi. MIPS-luku lasketaan jakamalla tuotteen tai palvelun vaatima materiaalityöpanos sen tarjoamilla palvelusuoritteilla:

$$\text{MIPS} = \text{MI} / \text{S} = \text{material input} / \text{service-unit} = \text{materiaalityöpanos} / \text{palvelusuorite}$$

3 Materiaalityöjälänjälki-termiä (material footprint) on viime vuosina käytetty rinnakkaisena terminä ekologiselle selkäreppulle (ks. Lettenmeier ym. 2009). Termiä on käytetty myös makrotason tarkasteluissa, joissa on mitattu globaalitalouden materiaalityövirtojen pohjalta kansantalouksien luonnonvarojen kokonaiskulutusta (Wiedmann ym. 2013).

4 MIPS-menetelmän kehittämisen taustalla vaikuttaa jo 1960-luvulla annettu varoitus, jonka mukaan ympäristöongelmia ei ole mahdollista saada hallintaan ilman dematerialisaatiota eli ihmisen liikkeelle panemien materiaalityövirtojen määrän yleistä vähentämistä (Ayres ja Kneese 1969).

MI-luku (tai MI-arvo, materiaalipanos) on tuotteeseen käytettyjen luonnonvarojen yhteismäärä. Materiaalipanokset lasketaan viidessä eri luokassa: abioottiset ja bioottiset raaka-aineet, maa- ja metsätaloudessa siirretty maaperä tai eroosio, sekä vesi ja ilma (taulukko 1, s. 24). MIPS-menetelmässä laskettava ilman kulutus on yhteydessä hiilijalanjälkeen, koska ilman kulutus aiheutuu hiilen ja vedyn polttamisesta hiili-dioksidiksi ja vedeksi. (Ritthoff ym. 2004, 35.) MI-lukuja laskettaessa hyödynnetään *MI-kertoimia*. MI-kerroin (MIT, materiaali-intensiteetti) on materiaalipanos massa-, energia- tai muuta vastaavaa yksikköä kohden (kg/kg, kg/kWh). Materiaali-intensiteetti kertoo, kuinka monta kilogrammaa tai muuta massayksikköä luonnonvaroja on kulunut tuotantopanoksen valmistamiseen (Ritthoff ym. 2004, 13).

Tuloksena oleva summa ilmaistaan kilogrammoissa tai muussa massayksikössä. Se kertoo tuotteen koko elinkaaren aikaisten materiaalipanosten summan. Kun tämä summa jaetaan hyödykkeestä saatavien *palvelusuoritteiden summalla* (S), saadaan tulokseksi hyödykkeen MIPS-luku, jota ilmaistaan kilogrammoissa tiettyä hyötyä kohden (esim. kilo luonnonvaroja / kilo puhdasta pyykkiä tai kilo luonnonvaroja / ateria). Palvelusuorite-käsite perustuu ajatukseen, että kuluttaja ei tarvitse itse tuotetta vaan tuotteesta saatavaa hyötyä eli palvelua. Palvelusuoritteen käyttö mahdollistaa samaa tarvetta tyydyttävien, eri tavalla tuotettujen materiaalisten ja ei-materiaalisten palveluiden keskinäisen vertaamisen (Schmidt-Bleek 2000, 127).

MIPS-menetelmässä käytetyt viisi luonnonvaraluokkaa (taulukko 1) lasketaan ja ilmoitetaan yleensä erillisinä toisistaan. Abioottisten ja bioottisten luonnonvarojen käyttöä sekä maa- ja metsätalouden eroosiota voidaan kuitenkin laskea yhteen makrotalouden TMR (*Total Material Requirement*) ja TMC (*Total Material Consumption*) -luvuiksi⁵ sekä mikrotason materiaalijalanjäljeksi (Lettenmeier ym. 2009; Ritthoff ym. 2004, 29).

Kun hyödyn tuottamista varten on liikuteltava suuria ainevirtoja, on kyseisellä tuotteella tai palvelulla suuri MIPS-luku, eli saatu hyöty on pieni suhteessa kulutettujen luonnonvarojen määrään (Schmidt-Bleek 2000, 53). Kun MIPS-luku pienenee, luonnonvarojen tuottavuus vastaavasti kasvaa.

---

5 Makrotalouden tasolla käytetyt indikaattorit TMR (*Total Material Requirement*) ja TMC (*Total Material Consumption*) sisältävät samat luonnonvaraluokat (abioottiset ja bioottiset luonnonvarat sekä maa- ja metsätalouden eroosion) kuin lähinnä mikrotasolla käytetty materiaalijalanjälki. TMR kuvaa kaikkia kansantalouden toimintaan liittyviä materiaali- virtoja, kun taas TMC ei sisällä vientituotteiden ja niiden tuotannon aiheuttamia materiaali- virtoja (Seppälä ym. 2009). Materiaali- jalanjälki, TMC ja TMR sisältävät suoraan taloudessa käytettyjen eli ihmiselle taloudellisesti hyödyllisten materiaali- virtojen lisäksi myös ns. piilovirrat (*unused resource extraction*) eli ne materiaalit, joista ihminen ei hyödy taloudellisesti. Näin ollen ne myös edustavat kaikkiin materiaali- virtoihin liittyviä ympäristö- ongelmia. Piilovirtojen kattavan määrittelyn haasteellisuuden vuoksi sekä mikro- että makrotason tutkimuksessa on toistaiseksi käytössä myös vähemmän kattavia tietokantoja luonnonvarojen käytöstä, esimerkiksi suorasta materiaali- en käytöstä (*Direct Material Consumption*, DMC). Kulutettujen tuotteiden ja palvelujen koko elinkaaren huomioiva ja niiden kaikkia materiaali- virtoja sisältävä materiaalijalanjälki on kuitenkin järkevä indikaattori kuvaamaan globaalisten vaikutusten suuruutta, siitä huolimatta, että sitä on haastavampaa mitata (ks. myös Dittrich ym. 2012, 13).

Taulukko 1. Luonnonvaraluokat.

Abioottiset raaka-aineet	Raaka-aineina käytetyt mineraalit, fossiiliset polttoaineet, käyttämättä jääneet kaivannaiset ja siirretty maa-aines (vastaa uusiutumattomien raaka-aineiden käsitettä)
Bioottiset raaka-aineet	Viljelty biomassassa, biomassassa viljelemättömiltä alueilta (vastaa uusiutuvien raaka-aineiden käsitettä)
Maa- ja metsätaloudessa siirretty maaperä	Maa- ja metsätaloudessa tapahtuva mekaaninen maan siirtäminen tai eroosio
Vesi	Prosessi- ja jäähdytysvesi
Ilma	Palamisprosesseissa käytetty, kemiallisesti tai fysikaalisesti muutettu ilma eli poltetun hapen määrä

Lähde: Ritthoff ym. 2004, 12.

MIPS-menetelmää käytettiin alun perin yksittäisten tuotteiden, palvelujen sekä prosessien arviointiin ja vertailuun. Tietopohjan vahvistumisen myötä sitä on kuitenkin sovellettu myös kotitalouksien luonnonvarojen kulutuksen mittaamiseen (Kotakorpi ym. 2008). MIPS-menetelmän etuja ovat sen yksinkertaisuus ja yleistettävyyys sekä se, että tulokset voidaan esittää yhdellä tai muutamalla luvulla. Eri tuotteille ja palveluille voidaan laskea vertailukelpoisia lukuja, joilla voidaan arvioida niiden materiaali- ja energiapanoksia koko elinkaaren ajalta ja vertailla niiden ympäristönkuormituspotentiaalia. Toisin sanoen MIPS-menetelmässä huomioidaan myös eri tuotteiden ja palveluiden tuotantoprosessien erot. MIPS-menetelmä osoittaa kulutuksen aiheuttamat globaalit materiaalivirrat ja huomioi myös niin sanotut piilovirrat (ks. alaviite 5), jotka eivät näy tuotteen tai palvelun käyttäjälle. (Schmidt-Bleek 2000, 73.)

MIPS-laskennan tuloksena oleva luonnonvarojen kokonaiskäyttö on siinä mielessä karkea indikaattori, ettei se kerro yksittäisten ainevirtojen yksityiskohtaisia ympäristövaikutuksia eikä arvioi yksittäisten ainevirtojen myrkyllisyyttä. Tällainen arviointi voisi kuitenkin tapahtua ainoastaan tiedossa olevien ainevirtojen jo tunnistettujen haittojen pohjalta, jolloin arvioinnin ulkopuolelle jäisi suuri osa materiaalivirroista. Juuri tämän vuoksi MIPS-menetelmän tarkoitus on laskea sekä nykyhetken että tulevaisuuden systeeminlaajuista ympäristövaikutuspotentiaalia, mikä on mahdollista vain tarkastelemalla kaikkia materiaalivirtoja kokonaisuudessaan (Schmidt-Bleek 2000, 67–70).

Vaikka MIPS-menetelmä kattaa kaikki materiaalivirrat, se ei kuitenkaan kata kaikkia mahdollisia luonnon resursseja. Materiaalivirrat eivät esimerkiksi suoraan huomioi tuotantoon vaadittavaa pinta-alaa eivätkä välittömiä vaikutuksia biodiversiteettiin (Schmidt-Bleek 2000, 128–129). MIPS-konseptin luonnonvaraluokat sisältävät kuitenkin sekä pinta-alan käyttöön että biodiversiteettiin merkittävästi vaikuttavia materiaalivirtoja (esim. bioottiset luonnonvarat tai maa-ainesten siirrot) eikä ympäristötutkimuksessa ole toistaiseksi kehitetty muitakaan menetelmiä, joiden avulla

la voitaisiin tyydyttävällä tavalla kuvata koko elinkaaren laajuisia biodiversiteetti-vaikutuksia (Curran ym. 2011).

MIPSin kaltaisissa elinkaarilaskentamalleissa ei pystytä erikseen erottelemaan sitä, miten aineiden siirtämisen vaikutukset ympäristölle vaihtelevat; esimerkiksi siirretäänkö luonnonvaroja sellaiselta alueelta, jota ihminen on valmiiksi muokannut tai arvokkaalta, suojeltavalta alueelta. Näiden vaikutusten ja näkökulmien huomioimiseen (esim. biodiversiteetti tai paikalliset erityispiirteet) on kehitetty omia, osin kvalitatiivisia tai semikvantitatiivisia menetelmiä, kuten *hot spot* -analyysi⁶. Tällaiset analyysit ovat olleet hyvä lisä tuotteiden resurssitehokkuutta ja ympäristövaikutuksia arvioitaessa, mutta ne eivät ainakaan toistaiseksi sovellu monimutkaisten järjestelmien, kuten kotitalouksien ympäristövaikutusten, kattavaan arviointiin.

Materiaalijalanjäljen laskeminen edellyttää kaikkien elinkaarilaskentamenetelmien tavoin yleistysten ja oletusten tekemistä. Laskelmat tehdään aina käyttäen mallia, jonka tarkoitus on kuvata todellista maailmaa mahdollisimman hyvin mutta joka ei ole yhtä kuin todellinen maailma. Tällöin tulokset ovat aina suuntaa-antavia arvioita, joiden pohjalta on tarvittaessa mahdollista laatia edelleen tarkempia laskelmia. Siksikin yleistysten ja oletusten kuvaaminen ja dokumentointi on MIPS-menetelmää käytettäessä yhtä tärkeää kuin muissakin elinkaaritutkimuksissa.

Luonnonvarojen kulutusta mittaavien aiempien tutkimusten mukaan maailman väestön keskimääräinen luonnonvarojen kokonaiskulutus (TMC) henkeä kohti laskettuna oli vuonna 2005 noin 22–27 tonnia. Teollisuusmaissa vastaava luku oli noin 43 tonnia. (Bringezu ym. 2009, 71.) Aiempien tutkimusten mukaan suomalaisten kotitalouksien materiaalijalanjälki on keskimäärin 31–42 tonnia henkeä kohti vuodessa (Mäenpää ym. 2000, 79; Kotakorpi ym. 2008, 87; Nurmela ja Mäenpää 2009, 44–45). Suurin osa kotitalouksien ympäristövaikutuksista aiheutuu asumisesta, elintarvikkeista ja yksityisautoilusta (Tukker ym. 2006; Kotakorpi ym. 2008; Seppälä ym. 2009; Tukker ym. 2010). Ne kuluttavat eniten luonnonvaroja myös niihin käytettyyn rahamäärään nähden (Nurmela ja Mäenpää 2009).

2.4 Sosiaalisen ja ekologisen kestävyden yhdistäminen

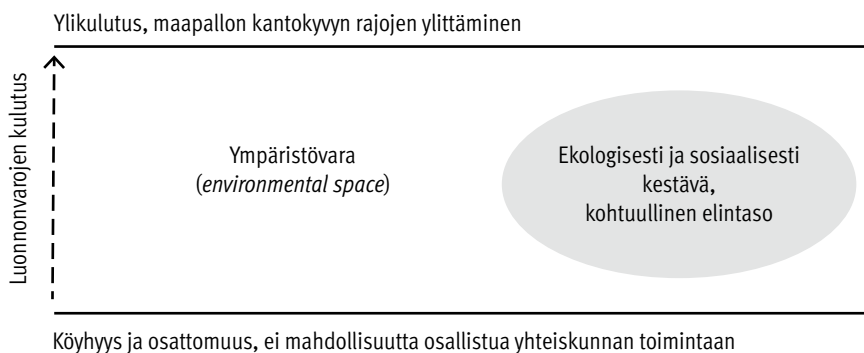
Kestävän elintason tutkimuksessa etsitään sosiaalisesti kestäättömän köyhyyden ja ekologisesti kestäättömän ylikulutuksen välistä kestävää resurssien kulutuksen tilaa, jota tässä tutkimuksessa kutsumme kohtuulliseksi elintasoksi. Aiemmassa tutkimuksessa on vastaavassa merkityksessä käytetty *ympäristövaran* (*environmental*

⁶ *Hot spot* -analyysissa arvioidaan tuotteen aiheuttamaa luonnonvarojen käyttöä ja muita ympäristövaikutuksia olemassa olevan kirjallisuuden pohjalta. Analyysissa verrataan ympäristö- ja/tai sosiaalisten vaikutusten vakavuutta ja elinkaarin eri vaiheiden merkitystä keskenään. Tuloksena on tietoa siitä, mihin ympäristö- ja/tai sosiaalisiin vaikutuksiin ja elinkaarin vaiheisiin kannattaa erityisesti panostaa tuotteen ympäristö- ja/tai sosiaalisten vaikutusten pienentämiseksi (Bienge ym. 2010; Liedtke ym. 2010;).

*space*⁷) käsitettä. Sen avulla voidaan täsmentää ja kuvata ekologisesti ja sosiaalisesti kestävästä elintasoa globaalista näkökulmasta. Ympäristövaran idea on havainnollistaa kestävä elämän rajoja: kaikilla maapallon asukkailla tulisi olla riittävät elämän edellytykset mutta heidän toimintansa ei tulisi ylittää luonnonvarojen kulutuksen kattoa (kuvio 1). (Sachs ym. 2000, 12; McLaren 2003; ks. Holland 2008.) Ympäristövaran yläraja kuvaa fyysisiä kasvun rajoja, jotka muodostuvat ekosysteemien kantokyvystä ja luonnonvarojen rajallisuudesta. Ympäristövara on ”se energian, veden, maatalousmaan, uusiutumattomien luonnonvarojen ja metsien kokonaismäärä, jota maailmassa voidaan vuosittain hyödyntää vaarantamatta tulevien sukupolvien mahdollisuutta samansuuruiseen hyväksikäyttöön” (Ulvila ja Åkerman 1996, 9). Samalla se ”määrittelee sosiaaliset, yhteiskunnalliset ja ekologiset kriteerit tuotanto- ja kulutustavoille” (Spangenberg 2002, 298).

Ympäristövaran alaraja viittaa sosiaaliseen minimiin eli sellaiseen vähimmäiselintason, jolla voidaan turvata yksilön olemassaolon kannalta tärkeiden perustarpeiden toteutuminen sekä yhteiskunnalliset osallistumismahdollisuudet (Moffatt 1996; Sachs ym. 2000). Sosiaalinen näkökulma tulee esiin myös siinä, että konkreettisisä laskelmissa ympäristövara määritellään yksittäistä henkilöä kohti ja ”oikeudenmukaisuusperiaatteen nojalla kaikkien yksilöiden ympäristövara on yhtä suuri” (Ulvila ja Åkerman 1996, 10; ks. Ulvila ja Pasanen 2009, 22).

Kuvio 1. Ympäristövara. Ympäristövara kuvaa sekä ekologisesti että sosiaalisesti kestävä tilaa eli kohtuullista elintasoa.

Ympäristövaran käsite kehitettiin 1990-luvun alussa kuvaamaan luonnonvarojen rajallisuutta (Spangenberg 2002, 297). Esimerkiksi Wuppertal-instituutti ja ympäristöjärjestö Euroopan Maan ystävät ovat käyttäneet ympäristövaraa 1990-luvulla havainnollistaakseen kulutuksen ekologisia rajoja Euroopassa (Spangenberg 1995; Hille 1997). Näissä selvityksissä ei kuitenkaan tutkittu empiirisesti ympäristövaran alarajaa sen mittaamisen monimutkaisuuden vuoksi. Spangenbergin (1995) mukaan alarajan laskemisessa olisi huomioitava fyysinen minimi (ravinto, vaatetus, asuminen),

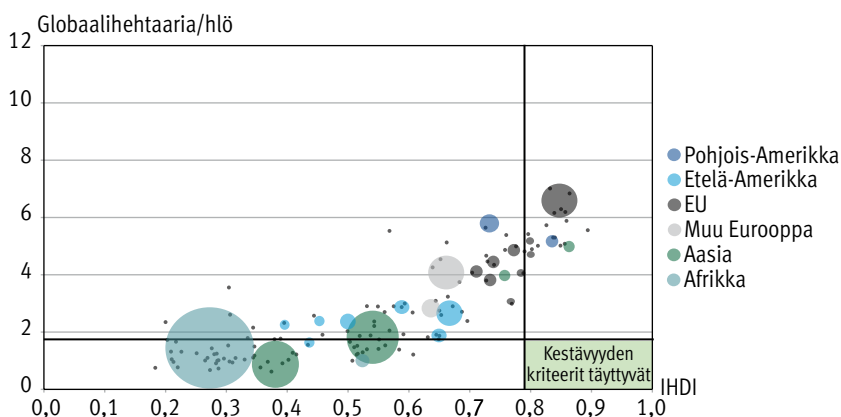
7 Kirjallisuudessa käytetään ympäristövara-käsitettä myös ilman, että siihen sisältyy idea sosiaalisen kestävyuden näkökulmasta määrittävästä alarajasta. Tällöin ympäristövara samaistetaan ympäristön tuottavaan alaan ja määritellään ekologinen jalanjälki yhdeksi ympäristövaran mittariksi (ks. Rice 2007).

perustarpeet (julkiset palvelut kuten vesihuolto, terveydenhuolto ja koulutus) sekä mahdollisuus yhteiskunnalliseen osallistumiseen (kuten liikkuminen ja turvallisuus).

2000-luvulla ympäristövaraa ei ole juurikaan käytetty ympäristötutkimuksessa. Viime vuosina ilmestyneissä ympäristöjärjestöjen ja tutkimuslaitosten julkaisuissa on kuitenkin esitelty eräänlaisia ympäristövaran sovelluksia, koska niissä tarkastellaan eri valtioiden kestävyyttä sekä suhteessa ekologiseen jalanjälkeen että inhimilliseen kehitykseen (Living planet report 2010 ja 2012; Global Footprint Network 2010; Dittrich ym. 2012). Tarkasteluissa on käytetty UNDP:n kehittämää inhimillisen kehityksen indeksiä (*Human Development Index*), joka mittaa maiden bruttokansantuotetta henkeä kohden, eliniänodotetta ja koulutustasoa. Epätasa-arvoon suhteutussa inhimillisen kehityksen indeksissä (*Inequality-adjusted Human Development Index, IHDI*) mitataan lisäksi eriarvoisuutta niin, että eriarvoisuuden kasvu alentaa arviota inhimillisestä kehityksestä.

Ympäristövaran tarkasteluissa ekologisen kestävyuden ylärajaksi on määritelty 1,8 globaalihehtaarin (gha) suuruinen ekologinen jalanjälki, joka on maapallon biokapasiteetti henkeä kohden (Global Footprint Network 2010, 21). Ympäristövaran alarajaksi taas on asetettu korkean inhimillisen kehityksen taso (0,78) (Living planet report 2012, 60). Maailmanlaajuisen kestävä kehityksen saavuttaminen edellyttää näissä rajoissa pysyttelevää kehitystä (ks. kuvio 2). Tällä tarkastelulla yksikään maailman maista ei ole sekä sosiaalisesti että ekologisesti kestävä. Myös Suomi on kaukana ekologisen kestävyuden rajoista: Suomen HDI-arvo oli 0,881 (UNDP 2011b) mutta ekologinen jalanjälki oli 6,2 globaalihehtaaria henkeä kohden vuonna 2007 (Global Footprint Network 2010, 60). Epätasa-arvoon suhteutettu mittari siirtää maailman maita entistä kauemmaksi sosiaalisen kestävyuden rajasta. (Living planet report 2012, 60–61.)

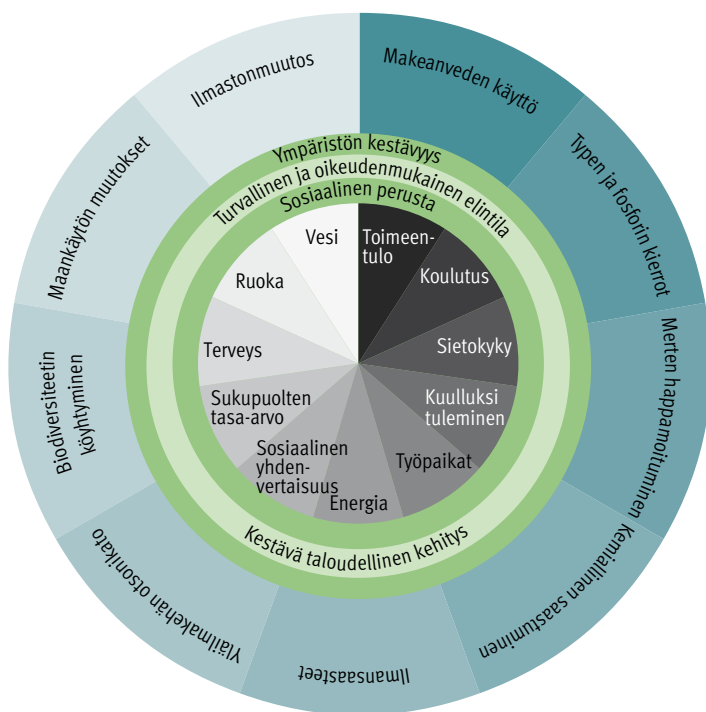
Kuvio 2. Maailman eri maiden ekologinen jalanjälki suhteessa epätasa-arvoon suhteutettuun inhimillisen kehityksen indeksiin (IHDI). Kuvion oikeassa alakulmassa olevalla alueella kestävyuden minimikriteerit täyttyvät, eli IHDI ylittää arvon 0,78 ja ekologinen jalanjälki on alle 1,8 gha.

Lähde: Living planet report 2012, 61.

Myös kansalaisjärjestö Oxfamin tunnetuksi tekemä ihmiskunnan turvallista ja oikeudenmukaista elintilaa kuvaava ”donitsi” muistuttaa ympäristövaran ideaa (kuvio 3). Oxfamin mallissa oikeudenmukaisen ja turvallisen elintilan ylä- ja alarajat muodostuvat maapallon ekologisista ja sosiaalisista kynnyksarvoista. Sosiaalinen perusta kuvaa ruuan ja koulutuksen kaltaisia kriittisiä tekijöitä, joiden saavuttaminen vapauttaa ihmiset köyhyydestä ja puutteesta. Samaan aikaan kehityksen tulisi pysytellä Rockströmin ym. (2009) tunnetuksi tekemien planetaaristen kynnyksarvojen rajoissa. (Raworth 2012.)

Kuvio 3. Oxfamin oikeudenmukaista elintilaa kuvaava donitsimalli.

Lähde: Raworth, 2012.

Empiirisissä tutkimuksissa ympäristövara on verrattavissa olevaa tutkimusasetelmaa on sovellettu viitebudjettien päästövaikutusten arviointiin. Druckman ja Jackson (2010) ovat tarkastelleet ilmastopoliittisia tavoitteita ottamalla lähtökohdaksi sen, että päästövähennysten tulee olla sosiaalisesti kestäviä eli kaikille ihmisille tulee turvata kohtuullinen elämä (*decent life*). Kohtuullisen tason arvioimiseksi he käyttävät Bradshaw'n ym. (2008) laatimia sosiaalisen minimin viitebudjetteja ja laskevat hiilidioksidipäästöt kunkin viitebudjetin hyödykeryhmän osalta. Tutkimus osoittaa, että siirtyminen minimibudjetin kaltaiseen kulutustasoon vähentäisi päästöjä 37 prosenttia vuoden 1990 tasoon verrattuna – lähes saman verran kuin Ison-Britannian viralliset ilmastopoliittikan tavoitteet edellyttävät. Toisin sanoen päästövähennykset

voitaisiin ainakin Isossa-Britanniassa saavuttaa vähentämällä yleistä kulutusta viitebudjettien tasolle.

Ympäristövaran tarkasteleminen konkretisoi sosiaalisen ja ekologisen kestävyiden yhteen kietoutumista maailmassa, jossa inhimillisellä kehityksellä on vastassaan biologiset rajat. Ympäristövara perustuvan tutkimuksen lähtökohtana onkin käsitys siitä, että ekologisen kestävyiden ja oikeudenmukaisuuden kysymyksiä ei voi käsitellä erillään toisistaan (ks. Oksanen 2011, 320).

3 TUTKIMUSASETELMA

3.1 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksessa tarkastellaan sosiaalisesti ja ekologisesti kestävästi eli kohtuullisen elintason sisältöä ja mahdollisuuksia 2010-luvun alun suomalaisessa yhteiskunnassa. Sosiaalista kestävyyttä lähestytään lähinnä aineellisen elintason näkökulmasta. Tutkimuksen tavoite on tunnistaa kohtuullisen elintason rajoja ja kehittää tieteidenvälisiä tutkimusmenetelmiä kohtuullisen elintason arvioimiseen. Tällöin tutkimuksen tavoite on soveltava ja normatiivinen; sen tarkoitus on tuottaa kestävä kehityksen politiikkatoimien näkökulmasta relevanttia tutkimustietoa. Jotta voidaan selvittää, minkälainen voisi olla paras mahdollinen kohtuullinen elintaso, on tutkittava empiirisesti toteutunutta tarpeiden tyydytyksen tasoa (ks. Doyal ja Gough 1991, 161). Tämän vuoksi esitämme kuvailevaa perustietoa tutkimuksen kohteena olevien ihmisten elintason osatekijöistä ja materiaalijalanjäljistä. Kuvailevan analyysin lisäksi vertaamme perusturvan saajien elintaso aiemman tutkimuksen määrittelemiin sosiaalisesti ja ekologisesti kestävästi elintason rajoihin. Selvitämme kohtuullisen elintason ”standardia” ja ”normia” eli sitä, onko tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden elintaso riittävä, mitä he pitävät kohtuullisena ja mikä voisi olla kestävä kehityksen tavoitteisiin soveltuva sosiaalisesti ja ekologisesti kestävä elintaso (ks. Johansson 1970, 20; luku 2.1). Laadullisen haastatteluaineiston avulla pyrimme nostamaan esiin kokemusperäistä tietoa perusturvan varassa elämisestä ja analysoimaan subjektiivisia arvioita siitä, mikä katsotaan välttämättömäksi, kohtuulliseksi ja kohtuuttomaksi elintasoksi (ks. Doyal ja Gough 1991, 159).

Analyysia ohjaavat, tarkemmat tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

- 1) Miten erilaiset elintason osatekijät ovat yhteydessä luonnonvarojen kulutukseen?
- 2) Minkälaisen elintason haastattelvat kokevat kohtuullisena?
- 3) Miten perusturvan saajien elintaso suhteutuu aiemman tutkimuksen hahmottamiin sosiaalisesti ja ekologisesti kestävästi elintason rajoihin?

Tutkimuksen menetelmällinen tavoite on kehittää tieteidenvälistä tutkimusmenetelmää elintason tarkasteluun yhdistämällä sosiaalipoliittiseen hyvinvointitutkimukseen luonnonvarojen kulutusta mittaavia ympäristötieteiden tutkimusmenetelmiä.

3.2 Tutkimuskohteen tarkentaminen

Tutkimuskohteeksi valikoituneet yhden hengen kotitaloudet ovat kiinnostava tutkimuskohde useasta syystä. Ensinnäkin yksin asujat ovat Suomessa yleisin kotitaloustyyppi ja niiden määrä kasvaa nopeasti (Tilastokeskus 2011a). Toiseksi yksin asuvien suhteellinen köyhyysaste on selvästi korkeampi kuin pariskuntien tai lapsiperheiden (Tilastokeskus 2007a; Kärkkäinen 2010, 191; Moisio 2010, 186). Kolmanneksi kotitalouksien koon pienentyminen ja yhden hengen kotitalouksien yleistymisen on aiempien tutkimusten mukaan kasvattanut ympäristövaikutuksia (Høyer ja Næss

2001, 178–179; Perrels ym. 2006, 16–17, 24; Hoffren ja Hellman 2007, 466; Tukker ym. 2010, 17). Yhden hengen kotitaloudet valikoituivat tutkimuskohteeksi myös siksi, että materiaalijalanjälkien laskeminen oli mahdollista kotitalouskohtaista tarkastelua edellyttävällä MIPS-menetelmällä ja tutkimus oli helpompi rajata tulonsiirtojen varassa eläviin kotitalouksiin.

Elintasolla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa perustarpeiden ja välittävien tarpeiden tyydytyksen tasoa, joka on saatu aikaan kuluttamalla tiettyä aikana tietty määrä luonnonvaroja sekä erilaisia tarpeen tyydytyksen välineitä, kuten taloudellisia resursseja, aineellisia hyödykkeitä ja julkisia palveluja. Tutkimusasetelman lähtökohtana on käsitys siitä, että yhteisellä maapallolla ja globaalissa taloudessa suomalaisten elintaso on yhteydessä sekä maailmanlaajuisiin ekosysteemeihin että muissa maissa asuvien ihmisten mahdollisuuksiin saavuttaa riittävän hyvät elämän edellytykset. Elintason kohtuullisuus määrittyy suhteessa yhteiskunnan yleiseen elintasoon ja luonnonvarojen riittävyteen.

Aiemmista sosiaalipoliittisista tutkimuksista poiketen tutkimusasetelmamme korostaa luonnonvarojen keskeistä merkitystä elintason perusedellytyksenä. Luonnonvarojen merkitys tulee esiin sekä ihmisen tarvitsemina resursseina että ihmisen toiminnan ympäristövaikutuksina. Materiaalijalanjälki mittaa, kuinka paljon ihminen käyttää luonnonvaroja elintasonsa ylläpitämiseen. Samalla se osoittaa, miten perusturvan saajien elintaso vaikuttaa luonnonympäristön kestävytyteen.

Tutkimuksessa tarkastelemme seuraavia elintason osatekijöitä:

- 1) asuminen
- 2) ruoka
- 3) arkiliikenne
- 4) matkailu ja mökkeily
- 5) harrastukset ja osallistuminen
- 6) kodintarvikkeet ja vaatetus
- 7) terveydenhoito.

Asuminen, ruoka ja terveydenhoito ovat Doyalin ja Goughin (1991, 157–158) määrittelemiä yleisiä välittäviä tarpeita. Sen sijaan arkiliikenne, matkailu, harrastukset ja osallistuminen sekä vaatetus ja muut kodintarvikkeet voidaan tulkita kulttuurisesti vaihteleviksi tarpeen tyydytyksen muodoiksi, jotka määritellään nykyisessä suomalaisessa yhteiskunnassa osaksi kohtuullista kulutustasoa (ks. esim. Lehtinen ym. 2010). Osaltaan nämä osatekijät kuitenkin liittyvät perustarpeiden tyydyttämiseen, koska esimerkiksi harrastukset ja osallistuminen lisäävät autonomiaa ja julkisen liikenteen käyttö saattaa olla välttämätöntä terveydenhoitoon pääsemiseksi.

Tutkimusasetelmaan valitut perusturvan saajien elintason osatekijät ovat ennen kaikkea sellaisia, joiden tiedetään aiemman tutkimuksen perusteella vaikuttavan merkittävästi yksittäisten kotitalouksien materiaalijalanjälkeen (ks. Kotakorpi ym. 2008).

Lisäksi tarkastelun kohteeksi on valittu ainoastaan aineellisia elintason osatekijöitä, joiden mittaaminen on tällä hetkellä mahdollista MIPS-menetelmällä. Tästä syystä emme tarkastele esimerkiksi koulutustasoa tai poliittisia resursseja. Samasta syystä emme myöskään pysty ottamaan kattavasti huomioon kaikkia julkisia palveluita, joita perusturvan saajat tarvitsevat arkielämässään. Terveystieteiden materiaalijalanjäljen laskemiseen liittyy paljon varauksia, mutta se on otettu mukaan tarkasteluun, koska terveydenhoito on keskeinen perustarpeiden tyydytystä lisäävä tekijä (ks. Doyal ja Gough 1991, 157).

Harrastuksiin liittyvä kysymyksenasettelu on tässä tutkimuksessa haastavaa, koska työttömällä ja eläkeläisillä ei ole erikseen työ- ja vapaa-aikaa. Harrastusten selvittämisellä haluamme kuitenkin korostaa tutkittavien mahdollisuuksia virkistäytymiseen ja omaa hyvinvointia edistävään tekemiseen sekä tehdä eron arjen askareiden ja vapaamman toiminnan välille. Säännöllisesti toistuvat harrastukset heijastavat sitä, mikä ihminen on, jolloin ne liittyvät autonomian tarpeen tyydytykseen. Työmarkkinoiden ulkopuolella olevat ihmiset voivat harrastusten kautta osallistua sosiaalisesti merkitykselliseen toimintaan. (Ks. Doyal ja Gough 1991, 184.) Tutkimme yksin asuvien perusturvan saajien yhteiskunnallista osallistumista selvittämällä heidän mahdollisuuksiaan yhteydenpitoon. Käytännössä tarkastelemme, miten tutkittavilla on mahdollisuuksia lukea sanomalehtiä, käyttää internetiä, puhua puhelimesta ja kuulua yhdistyksiin. Erilaisten harrastuksiin ja osallisuuteen luettavien toimintojen tarkastelu on oleellista myös siksi, että näin voidaan selvittää mahdollisimman kattavasti perusturvan saajien elintasaan liittyvien tekijöiden luonnonvarojen kulutusta.

Elintason ekologisen kestävyuden arvioimiseksi laskemme yksin asuvien perusturvan saajien eri elintason osatekijöiden aiheuttamaa luonnonvarojen kulutusta eli materiaalijalanjälkiä (ks. taulukko 2). Kuten luvussa 2.3 kerrottiin, materiaalijalanjälki muodostuu MIPS-menetelmällä lasketusta abioottisten ja bioottisten luonnonvarojen kulutuksesta sekä maaperän eroosiosta maataloudessa. Laskennan menettely sekä keskeiset tietolähteet ja oletukset kuvataan luvussa 3.6. Ekologisen kestävyuden arviointi perustuu aiemmassa tutkimuksessa muodostettuun kestävyuden rajaan (ks. luku 6.2; Lettenmeier ym. 2012).

Taulukko 2. *Materiaalijalanjäljen laskentaan sisältyvät tarpeiden tyydyttämisen välineet.*

Elintason osatekijät	Materiaalijalanjäljen sisältämät tekijät
Asuminen	Rakennus, piha-alue, lämmitys, sähkö, vesi
Ruoka	Ruoka-annokset
Arkiliikenne	Liikkuminen julkisilla liikennevälineillä ja autolla (kilometrit)
Matkailu ja mökkeily	Matkat, majoittuminen
Harrastukset ja osallistuminen	Harrastukset, lemmikit, kirjastokäynnit
Kodintarvikkeet ja vaatetus	Kodinkoneet, huonekalut, päivittäistavarat, vaatteet, henkilökohtainen hygienia
Terveystieteiden	Terveyskeskus- ja sairaalavuorokaudet, lääkkeet ja kampaamokäynnit

Kohtuullisen elintason konkretisoimiseksi tutkimuksessa selvitetään, kuinka paljon tutkittavien perusturvan saajien materiaalijalanjälki poikkeaa muiden suomalaisten luonnonvarojen kulutuksen tasosta. Käytännössä tuloksia vertaillaan 1) rekisteritietojen pohjalta laskettuun keskivertosuomalaisen luonnonvarojen kulutukseen (Laakso 2011), 2) FIN-MIPS Kotitalous -tutkimushankkeeseen⁸ osallistuneiden kotitalouksien keskiarvoon (Kotakorpi ym. 2008) ja 3) alle 45-vuotiaan naisen viitebudjetin mukaiseen luonnonvarojen kulutukseen⁹ (Laakso 2011). Näistä ainoastaan viitebudjetin materiaalijalanjälki koskee yhden hengen kotitalouksia, mikä oletettavasti vaikuttaa perusturvan saajien materiaalijalanjäljen ja keskivertosuomalaisen väliseen eroon. Tilastollisesti pätevää vertailua eri tutkimusten tulosten ja tämän tutkimuksen tutkittavien välillä ei voida tehdä pienen otoskoon takia. Tästä syystä tuomme analyysissä pääosin esiin materiaalijalanjälkien eroja ja vaihteluvälejä keskiarvojen sijaan.

Elintason sosiaalisen kestävyys arvioimiseksi vertaamme tutkittavien tulo- ja kulutusmenoja kohtuullisen minimin viitebudjetteihin. Lisäksi arvioimme elintason kohtuullisuutta aineellista huono-osaisuutta mittaavan välttämättömyys indeksin avulla. Kuvaamme indeksin muodostamisperusteita ja sen sisältöä tarkemmin luvussa 6.4. Haastatteluaineisto mahdollistaa sosiaalisen kestävyys ja kohtuullisuuden tarkastelun myös perusturvan saajien subjektiivisten kokemusten näkökulmasta.

3.3 Aineistonkeruu

Tutkimuksen aineisto on kerätty maaliskuussa 2011. Ennen aineistonkeruuta tutkimushankettamme käsiteltiin Kelan tutkimusosaston eettisessä toimikunnassa, koska kyseessä oli ihmisiin kohdistuva haastattelututkimus, jossa aiottiin hyödyntää Kelan rekisteröimiä henkilötietoja. Puoltavan luvan jälkeen potentiaalisia haastateltavia etsittiin Kelan rekistereistä satunnaisotannalla. Otannassa poimittiin 25–65-vuotiaita henkilöitä¹⁰, joiden ensisijainen etuus oli ollut työmarkkinatuki tai täysi kansaneläke (sisältäen yksin asuvan korotuksen) viimeisen 12 kuukauden ajan ja joille myönnetyn asumistuen taustatietona oli yhden hengen ruokakunta.

Tutkittavia etsittiin Etelä-Suomen kolmelta eri alueelta (Helsinki, Salon seutu ja Päijät-Häme). Tutkimuksen tarkoituksena oli alun perin saada tietoa erilaisilla paikkakunnilla asuvien henkilöiden materiaalijalanjälkien eroista. Hypoteesina oli, että pääkaupunkiseudun ulkopuolella asuvilla perusturvan saajilla olisi suuremmat arkiliikenteen ja energiankulutuksen MIPS-luvut. Lopulta kaikki tutkimukseen

8 Tästä eteenpäin tutkimuksesta käytetään nimitystä ”KotiMIPS-tutkimus”. Tutkimuksessa kotitaloudet tekivät kulutus-seurantaa kuuden viikon ajan seitsemällä eri kulutuksen osa-alueella, jotka olivat asuminen, liikenne, matkailu, elintarvikkeet, kodin tavarat, harrastukset sekä pakkaukset ja kotitalousjätteet. Kulutusseurannassa huomioitiin ainoastaan kotitalouksien suora kulutus, ei esimerkiksi julkisten palveluiden luonnonvarojen kulutusta. (Kotakorpi ym. 2008.)

9 Alle 45-vuotiaan naisen viitebudjetti valittiin vertailukohteeksi, koska sen materiaalijalanjälki on pienin. Sitä voidaan pitää minimiarviona viitebudjettien mukaiselle materiaalijalanjäljelle.

10 Rajaukseen vaikutti nuorten työmarkkinatuen saannin ehdot ja toisaalta työkyvyttömyyseläkkeen yläikäraja.

osallistuneet asuivat kuitenkin taajamissa kerros- tai rivitaloissa eivätkä tutkittavien materiaalijalanjälkien erot olleet yhteydessä asuinpaikkoihin.

Haastattelukutsu (ks. liite 1) lähetettiin 171 henkilölle ja kutsuun vastasi 18 henkilöä, mikä vastasi riittävän hyvin tavoitteena ollutta 20 hengen otosta. Osallistumisprosentti on siis vain hieman yli kymmenen, mikä oli odotettavissa osallistumisen työläyden ja tutkimuksen henkilökohtaisuuden vuoksi. Tämän tutkimuksen tarkoitus ei ollut kuitenkaan koota tilastollisesti edustavaa otosta vaan kehittää tieteidenvälistä tutkimusmenetelmää ja tarkastella laadullisesti elintason toteutumista sekä kotitalouksien välisiä eroja. Pienestä otosjoukosta huolimatta tässä tavoitteessa onnistuttiin hyvin, koska tutkimukseen osallistuneet henkilöt olivat hyvin erilaisissa elämäntilanteissa.

Postitimme kutsuun vastanneille henkilöille tiedotteen tutkimuksesta, suostumuslomakkeen sekä ensimmäisen aineistonkeruulomakkeen (ks. liite 2). Sovimme haastatteluajan puhelimitse. Ensimmäisellä haastattelukerralla keskustelimme lomakkeen pohjalta tutkittavien tuloista ja menoista sekä laajemmin toimeen tulemisen tavoista. Tarkoitus oli arvioida, kokevatko perusturvan saajat resurssinsa ja elintasonsa riittäviksi. Jätimme vastaajille täytettäväksi toisen aineistonkeruulomakkeen ja sovimme toisen haastattelukerran 1–2 viikon päähän.

Toinen aineistonkeruulomake (ks. liite 2) keskittyi luonnonvarojen kulutuksen laskemisessa tarvittaviin tietoihin. Tutkittavaa pyydettiin kirjaamaan syömisensä ja liikkumisensa viikon ajalta, lomamatkansa viimeisen vuoden ajalta sekä vastaamaan mökkeilyyn, lemmikkeihin ja harrastuksiin sekä kodin irtaimistoon liittyviin kysymyksiin. Toisella haastattelukerralla keskustelimme esimerkiksi tutkittavien ajankäytöstä, sosiaalisista suhteista, kodin tavaroista ja luonnonvarojen kulutuksesta. Aineistonkeruun jälkeen jokaiselle tutkimukseen osallistuneelle lähetettiin tiedot hänen materiaalijalanjäljestään sekä yhteenveto kaikkien haastateltavien materiaalijalanjälkien laskennan tuloksista.

Haastattelut teimme perusturvan saajien kodeissa lukuun ottamatta yhtä asunnotonta tutkittavaa, jota haastattelimme kahviloissa. Kodeissa kyläily antoi oman lisänsä tutkimushaastatteluihin, kun saimme omin silmin nähdä, miten henkilöt elävät. Saatoimme myös tehdä havaintoja kodin tavaroista ja täydentää aineistonkeruulomakkeen tietoja. Tietojen täydentäminen paikan päällä lisää tulosten luotettavuutta, sillä lomakkeiden täyttäminen oli joillekin osallistujille hankalaa.

Suurimmalla osalla haastattelukäynneistä oli mukana kaksi haastattelijaa (Tuuli Hirvilampi ja Senja Laakso). Tällaisella ”tandemhaastattelulla” (Koskinen ym. 2005, 120) oli kokemuksemme mukaan useita etuja. Ensinnäkin toinen haastattelija pystyi tarkkailemaan haastattelujen aikana sitä, tulevatko kaikki haastattelurungon teemat käsiteltyä, toimiiko nauhuri sekä palauttamaan keskustelun aiheeseen, jos siitä oltiin eksymässä. Huomasimme myös Koskisen ym. tavoin, että toisen haastattelijan täsmentävät kysymykset täydensivät haastatteluja hedelmällisellä tavalla. Haastattelutilanne pyrittiin pitämään keskustelunomaisena ja rentona. Haastattelumenetelmänä

toimi molemmilla haastattelukerroilla puolistrukturoitu teemahaastattelu. Kyselylomakkeen kysymykset ja keskustelun käyminen niiden pohjalta ohjasivat keskustelua enemmän kuin avoimemmissa teemahaastatteluissa. Haastattelurunko on liitteenä 3.

Aineistonkeruu sisältää kaksi aineistonkeruulomaketta ja kaksi haastattelukertaa, koska MIPS-laskelmissa tarvittavien yksityiskohtaisten tietojen kerääminen yhdellä lomakkeella olisi ollut arviomme mukaan liian työlästä. Aineistonkeruulomakkeiden yhdistäminen haastattelukäynteihin osoittautui toimivaksi siinä mielessä, että lomakkeita voitiin täydentää haastatteluissa. Samalla pääsimme kysymään haastateltavien perusteluita lomakkeisiin kirjatuille tiedoille – esimerkiksi, miksi puhelinlaskuihin kuuluu tietty summa rahaa tai millä keinoilla haastateltava saa pidettyä ruokamenot pieninä. Lisäksi haastatteluissa voitiin täydentää lomakkeiden lukuja keskustelemalla siitä, minkälaiseksi henkilö itse kokee elintasonsa. Kaksi käyntikertaa vei luonnollisesti paljon aikaa, mutta se oli aineistonkeruun kannalta oleellista. Saimme kerättyä kaikilta tutkittavilta myös toisen lomakkeen eikä kukaan jättänyt tutkimusta kesken. Haastateltavilla oli lisäksi toisella haastattelukerralla mahdollisuus kertoa lisää ensimmäisen haastattelukerran teemoista, jos jokin asia oli noussut mieleen vasta ensimmäisen haastattelukerran jälkeen. Aineistosta tuli kattava ja laaja: haastattelu-puhetta on yhteensä noin 55 tuntia.

3.4 Perustietoja haastateltavista

Tutkimukseen on osallistunut 18 yksin asuvaa työmarkkinatuen tai takuueläkkeen saajaa. Haastateltavien joukossa oli yksitoista miestä ja seitsemän naista ja heidän ikänsä vaihteli 28 ja 65 ikävuoden välillä. Kymmenellä haastateltavalla oli pääasiallisenä tulonlähteenä työmarkkinatuki ja kahdeksalla takuueläke.

Tutkimukseen valikoitui sattumalta sikäli poikkeuksellinen joukko erilaisten perusturvaetuuksien saajien keskuudesta, että kaikki osallistuneet olivat eläneet useita vuosia perusturvan varassa. Ikäjakauman vuoksi haastateltujen elämäntilanteet olivat kuitenkin hyvin erilaisia (ks. taulukko 3, s. 36–37). Yksi heistä oli juuri hakenut opiskelupaikkaa, toinen odotti eläkkeelle pääsyä. Haastateltavien joukossa oli paitsi entisiä yrittäjiä, jotka olivat menettäneet suuret omaisuutensa, myös koko elämänsä köyhyyssrajalla eläneitä eläkeläisiä. Vanhimmat kansaneläkkeen saajat olivat olleet eläkkeellä nuoruusiästään asti. Myös tutkimukseen osallistuneet pitkäaikaistyöttömät olivat olleet useita vuosia, jopa yli 20 vuotta, työttöminä. Työttömyyden syiksi he mainitsivat terveysongelmat, velkaantumisen, ammattia vastaavan työn puutteen, kesken jääneet opinnot ja työelämästä syrjäytymisen lastenhoidon takia. Perusturvan saajat erosivat toisistaan myös sen suhteen, pitivätkö he itse tilannettaan väliaikaisena vai pysyvänä: Osa työmarkkinatuen saajista odotti, että elämäntilanne muuttuu pian paremmaksi. Toisin oli niillä, jotka olivat pysyvästi sairaita ja joiden terveydellinen tilanne heikkeni jatkuvasti. Muutamilla haastatelluista oli mielenterveys- tai päihdeongelmia.

Taulukko 3. Haastateltujen perusturvansaajien taustatietoja.

Tunnus	Sukupuoli	Ikä	Etuudet ja muut tulot	Perhetausta	Tutkittavan kertoma tausta tiiviisti
V1	Nainen	43	Takuueläke, eläkkeensaajan asumistuki, eläkettä saavan hoitotuki	Naimaton, ei lapsia	Ammatillinen koulutus, liikkuu pyörätuolilla, ollut eläkkeellä vuodesta 1999
V2	Mies	43	Työmarkkinatuki, asumistuki, toimeentulotuki	Eronnut, yksi lapsi	Entinen yrittäjä, velkaantunut, sairastunut masennukseen, työtön vuodesta 2006
V3	Mies	52	Takuueläke, eläkkeensaajan asumistuki, palkka tuetusta työstä	Naimaton, ei lapsia	Näkövammainen, ollut eläkkeellä 16-vuotiaasta asti, tuetussa työssä
V4	Nainen	44	Takuueläke, eläkkeensaajan asumistuki	Eronnut avoliitosta, viikonloppusuhde	Ollut työkyvyttömyyseläkkeellä vuodesta 1989, oman kertoman mukaan ei tietoa eläkepäätöksen syystä
V5	Mies	28	Työmarkkinatuki, asumistuki, toimeentulotuki	Naimaton, ei lapsia	Ollut kuntoutustuella 8 vuotta psyykkisistä syistä, työttömänä työnhakijana, hakeutumassa opiskelemaan
V6	Mies	60	Työmarkkinatuki, asumistuki, toimeentulotuki	Naimaton, ei lapsia	Entinen käsityöalan ammattilainen ja yrittäjä, työtön vuodesta 2004
V7	Nainen	43	Työmarkkinatuki, asumistuki, toimeentulotuki	Naimaton, ei lapsia	Ammatillinen koulutus, ollut tuetuissa työsuhteissa, aloittamassa työharjoittelun
V8	Mies	57	Työmarkkinatuki, asumistuki	Eronnut, kaksi lasta	Ammatillinen koulutus, entinen yrittäjä, velkaantunut 1990-luvun alussa, tehnyt pienipalkkaisia konsultin töitä, lomautettuna ja vailla vakinaista asuntoa
V9	Nainen	65	Takuueläke, eläkkeensaajan asumistuki, toimeentulotuki	Eronnut, kolme lasta ja lapsenlapsia	Sekatyöläinen kansakoulupohjalta, ollut eläkkeellä 1970-luvulta asti
V10	Mies	40	Työmarkkinatuki, asumistuki, toimeentulotuki	Naimaton, ei lapsia	Ammatillinen koulutus, pätkätöitä ja työttömyysjaksoja, näkörajoitteinen, ollut työttömänä alkuvuodesta 2009
V11	Nainen	60	Työmarkkinatuki, asumistuki, toimeentulotuki	Eronnut, kaksi lasta ja lapsenlapsia	Entinen siistijä, ollut työttömänä 1990-luvun alkupuolelta lähtien
V12	Mies	34	Takuueläke, eläkkeensaajan asumistuki, toimeentulotuki, eläkettä saavan hoitotuki	Naimaton, ei lapsia	Ammatillinen koulutus, useita pitkäaikaissairauksia, liikkuu pyörätuolilla, ollut eläkkeellä ammattikoulun jälkeen

Tunnus	Sukupuoli	Ikä	Etuudet ja muut tulot	Perhetausta	Tutkittavan kertoma tausta tiiviisti
V13	Mies	46	Työmarkkinatuki, asumistuki, toimeentulotuki	Naimaton, ei lapsia	Ammatillinen koulutus ja korkeakouluopintoja, asuu sosiaalitoimiston tukiasunnossa, ollut työttömänä noin seitsemän vuotta
V14	Nainen	58	Takuueläke, eläkkeensaajan asumistuki, toimeentulotuki	Naimaton, kasvattilapsi ja lapsenlapsi	Synnynäinen sydänvika, ollut eläkkeellä nuoresta asti, toiminut aiemmin omaishoitajana
V15	Nainen	55	Takuueläke, eläkkeensaajan asumistuki, ahkeruusraha	Naimaton, ei lapsia	Ammatillinen koulutus, lievästi kehitysvammainen, ollut eläkkeellä nuoresta asti, tuetussa työssä
V16	Mies	63	Työmarkkinatuki, asumistuki, toimeentulotuki	Naimaton, ei lapsia	Kesken jäänyt korkeakoulututkinto, ollut pätkätöissä, viimeksi säännöllisesti töissä 24 vuotta sitten
V17	Mies	63	Työmarkkinatuki, asumistuki, toimeentulotuki	Eronnut, kaksi lasta, parisuhteessa	Korkeakoulututkinto, jäänyt syrjään työelämästä 1990-luvun alussa, siitä lähtien työttömänä
V18	Mies	51	Takuueläke	Naimaton, ei lapsia	Ammatillinen koulutus, ei työhistoriaa, päihdetausta, asuu kuntoutuslaitoksessa, eläkkeellä omien sanojen mukaan vuodesta 1992 tai 2000

Taulukon tiedot osoittavat, että haastateltavista kaksi asui virallisesti yksin mutta eli osittain parisuhteessa. Tämä tuli esiin vasta haastattelutilanteissa. Parisuhteessa eläminen saattaa vaikuttaa esimerkiksi tulojen ja menojen arviointiin, koska haastateltavat eivät osanneet arvioida tarkasti yhteisten kulujen määrää. Samoin haastattelutilanteessa selvisi, että yksi haastatelluista asui päihdekuntoutuslaitoksessa eikä varsinaisesti yhden hengen kotitaloudessa.

Tutkimukseen osallistuneet perusturvan saajat kertoivat ilmoittautuneensa tutkimukseen siksi, että he pitivät perusturvan tasoa riittämättömänä ja halusivat omalta osaltaan vaikuttaa asiaan. Osaa haastatelluista kiinnosti myös luonnonvarojen kulutus ja he olivat huolissaan ympäristön tilasta. Synnä osallistumiseen oli lisäksi yleinen mielenkiinto, sillä haastateltavat eivät olleet aikaisemmin saaneet osallistua tutkimukseen. Yksin asuvat perusturvan saajat puhuivat omasta elämäntilanteestaan mielellään ja luottamuksellisesti.

3.5 Aineiston analyysi

Tutkimuskysymyksiin vastaamiseksi sovelimme aineiston analyysiin niin sanottua monimenetelmätutkimusta (*mixed methods study*), joka ohjaa keräämään sekä kvantitatiivista että kvalitatiivista aineistoa ja yhdistämään eri aineistojen tietoja

keskenään (Small 2011). Tässä tutkimuksessa MIPS-laskelmia ja tulo- ja menotietoja analysoidaan yhdessä haastatteluaineiston kanssa, jotta tutkimukseen osallistuneista kotitalouksista saadaan mahdollisimman kattava ja monipuolinen kuva (ks. Kortteinen ja Tuomikoski 1998, 192–196).

Tötön (2000, 75) mukaan kvalitatiivisella ja kvantitatiivisella tutkimusotteella saadaan vastauksia eri kysymyksiin. Hän jakaa kysymykset neljään tyyppiin. Mitä-kysymyksillä kuvaillaan tutkittavaa ilmiötä ja sitä, mistä tutkimuskohteessa on kyse ja millaisista osista kohde koostuu. Vasta tämän jälkeen voidaan vastata miten paljon-kysymyksiin. Miten-kysymykset koskevat prosesseja ja miksi-kysymyksillä haetaan vastauksia ilmiöiden syistä.

Väljästi tämän jaottelun pohjalta analyysimme pyrkii vastaamaan erilaisiin kuvailuviin ja selittäviin kysymyksiin (ks. taulukko 4). Tilastollisen selittämisen sijaan selitämme materiaalijalanjälkien eroja laadullisella analyysillä. Tutkimuksessamme haastatteluaineisto tarkentaa ja täydentää määrällisiä MIPS-laskelmien tuloksia, koska haastatteluaineiston avulla saadaan tietoa siitä, miksi materiaalijalanjäljet ovat tietyn suuruisia ja mistä tutkittavien välinen vaihtelu johtuu. Koska kumpikaan menetelmä yksinään ei antaisi riittäviä vastauksia, on menetelmien yhdistäminen ja tulosten ristikkäinen tarkastelu perusteltua. Se myös lisää tutkimustulosten ymmärrettävyyttä ja luotettavuutta.

Taulukko 4. Kysymysten nelikenttä.

	Kuvaileva	Selittävä
Kvalitatiivinen	MITÄ: elintason osatekijöiden toteutuminen	MIKSI: subjektiivisten kokemusten ja materiaalijalanjälkien erojen selittäminen
Kvantitatiivinen	MITEN PALJON: euromääräinen tulo- ja kulutustaso, materiaalijalanjälki	MITEN: sosiaalisen ja ekologisen kestävyys arvioiminen

Töttöä (2000, 75) mukaillen.

Tutkimuskysymykset suuntaavat tarkastelemaan perusturvan saajien toteutunutta elintaso ja subjektiivisia kokemuksia, minkä vuoksi haastatteluaineistoa on luettu lähinnä faktanäkökulmasta konstruktionistisen, kielellisiä merkityksiä korostavan analyysin sijaan (ks. Alasuutari 1999, 80). Käytännössä haastatteluaineisto on analysoitu teorialähtöisesti niin, että analyysirunkona on toiminut aiempien tutkimusten perusteella muodostettu jäsenitys elintason osatekijöistä. Teorialähtöisessä sisällön-analyysissä haastatteluaineisto on luokiteltu ensin osatekijöiden mukaisesti teemoihin ja aineistolähtöisemmin alateemoihin. (ks. Tuomi ja Sarajärvi 2004, 116–117.) Esimerkiksi teemaan ”asuminen” liittyy luokittelun jälkeen 12 alateemaa, kuten ”positiiviset kokemukset asumisesta”, ”asumisen puutteet” tai ”asumistuki”. Lisäksi aineistosta on luokiteltu esimerkiksi tulojen riittävyteen, köyhyyden kokemuksiin ja välttämättömyyskulutukseen liittyviä lausumia. Aineiston luokittelun apuna on käytetty NVivo 9-analyysiohjelmaa. Haastatteluaineiston laadullinen analyysi täydentää ai-

neistonkeruulomakkeiden tulo- ja menotietoja tekemällä näkyväksi tutkittavan omia kokemuksia. Haastatteluaineiston analyysi on sisältänyt myös sisällön erittelyä, jossa kuvataan kvantitatiivisesti haastattelujen sisältöjä (ks. Eskola ja Suoranta 1998, 186). Luvun 6.4 aineistolähtöisemmässä haastatteluaineiston analyysissä haastattelupuhetta on teemoiteltu laadullisen sisällönanalyysin keinoin ja etsitty erityisesti haastatteluvien esittämiä väitteitä ja niiden perusteluja.

Aineistonkeruulomakkeista tarkastellaan tutkittavien omia ilmoituksia heidän tulo- ja menotiedoistaan. Näistä on laskettu kokonaissummia ja keskiarvoja sekä arvojen vaihteluvälejä. Haastatteluaineistolla täydennettyjen lomakkeiden perusteella voimme laskea kaikkien tutkittavien kuukausittaiset menot kullekin kulutuksen osa-alueelle. Tulosten luotettavuutta heikentää se, että useat tutkittavista kokivat menojen arvioimisen vaikeaksi eikä käyttämämme aineistonkeruulomake edellyttänyt systemaattista kulutusmenojen seurantaa (ks. liite 2). Osalla tutkittavista kulutusmenojen kirjaaminen perustui enemmän arvioihin, kun taas osa tutkittavista ilmoitti hyvinkin tarkasti, kuinka paljon rahaa ruokaan kuluu tai kuinka paljon he kuluttavat sähköä. Toisessa lomakkeessa olevaa ruokapäiväkirjaa ja arkiliikenteen seurantaa tutkittavat olivat myös tehneet vaihtelevalla tarkkuudella. Seurantatietoja täydennettiin kuitenkin haastatteluissa niin, että vastausten perusteella voitiin laskea jokaisen osallistujan ruoan ja arkiliikenteen luonnonvarojen kulutus.

3.6 Materiaalijalanjälkien laskeminen

Tässä tutkimuksessa käytettyjen MI-kertoimien lähteinä ovat pääosin aiemmat suomalaiset MIPS-menetelmää soveltaneet tutkimukset (esim. Lähteenoja ym. 2006; Luoto ym. 2008; Kauppinen ym. 2008; Moisio ym. 2008). Osa kertoimista on laskettu tätä tutkimusta toteutettaessa (ks. tarkemmin Laakso 2011). Lista käytetyistä MI-kertoimista on liitteessä 4. Palvelusuuritteeksi (S) on valittu aiempien vastaavanlaisten tutkimusten tapaan yhden henkilön elämä vuoden ajalta, jolloin MIPS-arvojen yksiköksi muodostuu kg/henkilö/vuosi. Haastateltavilta saadut viikon mittaisen kulutusseurannan tulokset muutettiin vuosittaisiksi kertomalla. Esimerkiksi matkailun osalta haastateltavat kertoivat kuitenkin suoraan matkansa viimeisen vuoden ajalta.

Materiaalijalanjälkien mittaamista varten aineistonkeruulomakkeisiin sisältyvät elintason osatekijät ovat asuminen, arkiliikenne, matkailu (sisältäen matkat ja yöpymiset), mökkeily (sisältäen mökin ja matkat), harrastukset ja lemmikit, kodin keskokulutustavarat, palvelut ja ruoka. Elintason osatekijöihin liittyviä tietoja on lisäksi täydennetty viitebudjettien materiaalijalanjälkilaskennan tuloksilla (Laakso 2011). Koska päivittäistavaroiden, kuten vaatteiden ja astioiden, merkitys kotitalouksien luonnonvarojen kulutuksesta on aiempien tutkimusten mukaan hyvin vähäinen (Kotakorpi ym. 2008), tässä tutkimuksessa ei ollut tarvetta pyytää tutkittavia laskemaan kaikkia vaatekappaleitaan tai astioitaan, vaan suurin osa päivittäistavaroiden luonnonvarojen kulutuksesta arvioitiin suoraan viitebudjettien perusteella. Nämä viitebudjeteista lisätyt osa-alueet ovat astiat, kodin tekstiilit ja matot, vaatteet,

siivouksen ja vaatehuollon välineet, hygieniatarvikkeet sekä päivittäistavarat (sisältyen kotitalouden paperi-, pakkaus- ja muut tarvikkeet, pesu- ja siivousaineet sekä hygieniatarvikkeet ja -tuotteet).

Asumisen materiaalijalanjäljessä on laskettu rakennuksen, pihan sekä lämmityksen luonnonvarojen kulutus kutakin asuineliötä kohden. Rakennuksen MI-kertoimet on jaettu 50 vuodelle, joka on arvioitu rakennusten keskimääräiseksi käyttöiäksi (Kotakorpi ym. 2008, 26). Tehtyjä remontteja ei laskemisessa huomioitu, kuten ei myöskään rakennusmateriaaleja. Pihan laajuudeksi arvioitiin 0,1 m² asfaltoitua pihaa asuinhuoneiston neliometriä kohden ja pihan käyttöiäksi 50 vuotta (ks. Tamminen 2009). Lämmönkulutuksen määrää haastateltavat eivät osanneet ilmoittaa aineistonkeruulomakkeessa, koska suurin osa asuintaloista oli kaukolämmön piirissä. Lämmön kulutukseksi arvioitiin Kotakorven ym. (2008, 42) tavoin 210 kWh/m², joka on Motivan (2011) arvio keskimääräisestä kaukolämmön kulutuksesta neliötä kohti. Myöskään vedenkulutuksesta ei kenelläkään tutkittavista ollut tarkkaa tietoa, koska heidän vuokra-asunnoissaan ei ollut asuntokohtaisia vesimittareita. MIPS-luvut on laskettu Motivan (2011) arvion perusteella, jonka mukaan vedenkulutus on keskimäärin 155 litraa henkeä kohden vuorokaudessa. Asumisen materiaalijalanjälkeen laskettiin myös sähkönkulutus. Perusturvan saajat arvioivat oman sähkönkulutuksensa usein arviolaskun perusteella, joten tiedot sähkönkulutuksesta eivät ole tarkkoja mutta ovat kuitenkin riittävän hyviä. Osa haastateltavista ei osannut edes arvioida sähkönkulutustaan, sillä sosiaalitoimisto maksoi heidän sähkölaskunsa tai sähkömaksut sisältyivät vuokraan. Tällöin käytimme Adato Energian (2008) arviota yhden hengen kerrostaloasuntojen sähkönkulutuksesta, joka on 1 250 kWh vuodessa. Asumisen materiaalijalanjäljen laskemista koskevat oletukset johtivat siihen, että tulokset ovat hyvin karkeita ja eri osallistujien välistä vaihtelua on melko vähän.

Ruoan materiaalijalanjäljet laskettiin haastateltavien pitämän, viikon mittaisen ruokapäiväkirjan perusteella. Eri aterioiden MI-luvut ovat Kauppisen (2008) tutkimuksesta ja ateriakoot arvioitiin ruokien viitebudjeteissa (Pakoma 2010) ilmoitettujen ateriakokojen perusteella. Ruokailutapoja ja ruokamenoja tutkittiin muutenkin monipuolisesti. Aineistonkeruulomakkeessa kysyttiin ruokaan, alkoholiin ja tupakkaan sekä kodin ulkopuoliseen syömiseen kuluvia menoja. Ruokailutavoista ja ruokakulujen kattamisesta keskusteltiin myös haastatteluissa. Tästä huolimatta tuloksissa on epätarkkuuksia, koska tutkimuksessamme raportointia pyydettiin suhteellisen karkealla tasolla ja lomakkeessa kysyttiin vain materiaalijalanjäljen laskemisen kannalta olennaisimpia elintarvikkeita.

Arkiliikenteen materiaalijalanjälkeen laskettiin kaikki matkakilometrit paitsi oman kotikunnan ulkopuolelle suuntautuneet ”lomamatkat”. Matkustustapojen MI-luvut ovat LiikenneMIPS-tutkimuksesta (Lähteenoja ym. 2006) ja ne sisältävät ajoneuvojen koko elinkaaren edellyttämät luonnonvarat. Tähän kuuluvat ajoneuvon valmistus, sen käyttämä polttoaine ja muu käytön aikana kuluva materiaali sekä ajoneuvon käytön edellyttämä katu- ja tieinfrastruktuuri. Henkilöautolla kuljettujen kilometrien kertoimet riippuivat siitä, kuinka monta henkilöä autolla matkusti ja mikä oli matkan

tarkoitus. Jos haastateltava pääsi jonkun tuttavan kyydillä siten, että tämä tuttava olisi tehnyt matkan joka tapauksessa, matkaa ei laskettu tutkittavan luonnonvarojen kulu- tukseen. Jos taas hän lainasi autoa omaan käyttöönsä, käytimme ajoneuvokilometrin kertoimia, koska autossa oli vain yksi henkilö. Jos matkustajia oli useampia, kerroin jaettiin matkustajien määrällä. Taksimatkoilla kerrointa ei jaettu, koska taksimatko- jen luonnonvarojen kulutus on kokonaisuudessaan matkustajan aiheuttama. Jouk- koliikenteen kohdalla käytettiin henkilökilometrin kertoimia. Vuosittaisen arvion saamiseksi viikon aikana kuljetut arkiliikenteen kilometrit on kerrottu 50:lla, koska vuodessa on myös eräänlainen tavallisesta arjesta poikkeava ”loma-aika”¹¹. Vähintään nämä ovat joului- ja juhannusviikot, jolloin palveluita on tarjolla vähemmän ja siten liikkumisen tarve pienempi.

Lomamatkoiksi laskettiin kaikki kotikunnan ulkopuolelle suuntautuneet matkat. Matkailussa otettiin huomioon matkat sekä yöpyminen matkakohteessa. MI-luvut ovat Salon ym. (2008) ja Lähteenojan ym. (2006) tutkimuksista. Matkustamisessa käytettiin ajoneuvo- ja henkilökilometrejä samalla periaatteella kuin arkiliikenteen kohdalla. Tuttavan tai sukulaisten luona yöpymisestä ei laskettu luonnonvarojen ku- lutusta, koska asunnon luonnonvarojen kulutus kohdennetaan vakinaisille asukkaille.

Harrastusten materiaalijalanjäljet on laskettu Luodon ym. (2008) ja Veuron ym. (2008) laskemien MI-kertoimien avulla. Haastateltavia pyydettiin arvioimaan, kuin- ka usein he käyttävät erilaisia luonnonvaroja kuluttavia harrastusmahdollisuuksia, kuten uimahalleja ja kuntosaleja. Tämän perusteella laskettiin vuosikohtaiset materiaalijalanjäljet. Kirjaston käytön MI-kerroin laskettiin osana tätä tutkimusta (ks. Laakso 2011). Osallistumiseen liittyvä kotiin tilattujen lehtien luonnonvarojen käyttö sisältyy päivittäistavaroihin. Puhelimen ja tietokoneen sähkönkulutus on taas huomioitu asumisen materiaalijalanjäljessä, koska sitä ei voitu tämän tutkimuksen puitteissa erottaa sähkön kokonaiskulutuksesta.

Kodin tarvikkeiden sekä vaatetuksen materiaalijalanjälkien laskemisessa on käytetty pääasiassa Moision ym. (2008) kertoimia. Jos tavarat oli saatu tai hankittu käytetty- nä, laskettiin niiden materiaalijalanjälki nollassi, koska MIPS-laskennan mukaan luonnonvarojen kulutus kohdennetaan ensimmäiselle käyttäjälle (Ritthoff ym. 2004). Vaikka osa vaatteiden ja kodin tarvikkeiden materiaalijalanjäljistä laskettiin viite- budjettien perusteella, laskelmia voidaan kuitenkin pitää oikeansuuntaisina arvioi- na, sillä viitebudjettien mukaiset päivittäistavaramäärät ovat niukkoja ja vastaavat havaintojamme haastateltavien päivittäistavaroitten ja vaatteiden määrästä. Mikäli haastateltava arvioi, että suurin osa vaatteista ja muista tavaroista oli saatu läheisiltä tai hankittu kirpputoreilta, kierrätyskeskuksista tai jätelavoilta, viitebudjettien mukaista tavaroitten materiaalijalanjälkeä tarkistettiin pienemmäksi.

11 KotiMIPS-tutkimuksessa arkiliikennettä ajateltiin olevan 45 viikkona vuoden aikana (Kotakorpi ym. 2008, 27), mikä tulee ottaa huomioon arkiliikenteen materiaalijalanjälkien vertailuissa. Toisaalta KotiMIPS-tutkimuksen osallistujat olivat suurimmaksi osaksi työssä käyviä, joilla jako työ- ja lomaviikkoihin lienee selkeämpää kuin useimmilla perusturvan saajilla.

Terveyden ja terveydenhoidon materiaalijalanjäljen laskeminen on haastavaa, koska Suomessa ei ole aiempia tutkimuksia aiheesta. Myös lääkkeiden MI-kertoimien laskeminen on vasta alkutekijöissään. Aineistonkeruulomakkeessa kysyttiin lähinnä terveydenhoidon kulutusmenoja ja haastatteluissa keskusteltiin lääkarissäkäynneistä ja lääkkeistä. Materiaalijalanjäljen laskeminen olisi edellyttänyt tarkempia tietoja sairaalavuorokausien määrästä, sairaalan ja terveystakeskuksen koosta, kuntoutuskerroista ja muista terveystalveluista. Materiaalijalanjäljen laskeminen on vaatinut siten paljon oletuksia (ks. Laakso 2011, 101). Koska terveydenhoito ja terveystalvelut muodostavat kuitenkin suuren osan joidenkin tutkittavien käyttämistä talveluista ja niiden rooli on hyvinvoinnin kannalta merkittävä, esitämme tuloksina suuntaa-antavia lukuja.

4 TALOUDELLISET RESURSSIT JA MATERIAALIJALANJÄLJET

Ensimmäisessä tutkimuksen tuloksia esittelevässä luvussa esitämme määrällisiä tietoja perusturvan saajien tuloista ja kulutuksesta. Lisäksi kuvaamme materiaalijalanjälkiä sekä luonnonvarojen kulutuksen jakautumista eri elintason osatekijöihin.

4.1 Perusturvansaajien tulot ja menot

Haastateltavien pääasiallisena tulona oli joko työmarkkinatuki tai työkyvyttömyyseläke (täysi kansaneläke ja takuueläke). Tutkimusaineistomme keruun aikoihin työttömän peruspäivärahan ja työmarkkinatuen määrä oli 553 euroa kuukaudessa¹². Täyden kansaneläkkeen määrä oli 587 euroa kuukaudessa, minkä lisäksi eläkkeensaajille maksettiin takuueläkettä korkeintaan 101 euroa kuukaudessa.

Ensisijaisten etuuksien lisäksi kaikki haastateltavat saivat asumismenoihin suhteutettua yleistä asumistukea tai eläkkeensaajan asumistukea. Suurin osa tutkimukseen osallistuneista (14 18:sta) sai myös toimeentulotukea, jonka määrä vaihteli kuukausittain ja kunnittain¹³. Osalle toimeentulotuen laskelmat ja päätökset tehtiin kuukausittain, osa kertoi hakevansa toimeentulotukea vain kolmen kuukauden tai jopa puolen vuoden välein ja osalla haastateltavista toimeentulotuki oli satunnaista tai se myönnettiin vain maksusitoumuksina. Kaksi eläkeläistä sai myös eläkkeensaajan hoitotukea, jonka tarkoitus on korvata toimintakyvyn heikentymisestä aiheutuvia kustannuksia.

Haastateltujen perusturvan saajien kaikki kuukausitulot olivat heidän omien ilmoitustensa mukaan keskimäärin 890 euroa kuukaudessa. Kuukausitulot vaihtelivat 419 ja 1 237 euron välillä. Suurta vaihtelua selittää se, että tuloihin on laskettu kaikki heidän saamansa vähimmäisetuudet ja tuetusta työstä saadut tulot. Kaksi kansaneläkeläistä olivat tuetussa työssä. Näkövammaisen eläkeläinen teki pakkaustöitä työkeskuksessa, jossa hänen tuntipalkkansa oli 2,85 euroa. Kuukausitasolla palkkatuloja kertyi 30 tunnin työviikoista 342 euroa. Toinen, lievästi kehitysvammaisen kansaneläkeläinen ilmoitti saavansa ahkeruusrahana 70 euroa kuukaudessa, kun hän

12 Vuoden 2012 alussa työttömyysturvaa korotettiin 100 eurolla kuussa ja toimeentulotuen perusosaa kuudella prosentilla. Indeksikorotus huomioituna työttömän peruspäivärahan korotus oli käytännössä 120,83 euroa (553 eurosta 674 euroon kuukaudessa). Myös asumistuen alinta tulo rajaa korotettiin, jotta työttömyysturvan korotus ei alentaisi työttömien asumistukea. Tulonsiirtojen yhteensovittamisen vuoksi korotukset lievensivät vain vähän perusturvan jälkeensä jääneisyyttä. Esimerkiksi yksin asuvalla työmarkkinatuen saajalla nettotulo asumiskustannusten jälkeen kohosi reaalisesti vain 30 euroa eli 7,1 prosenttia. (Honkanen ja Tervola 2012.)

13 Haastateltujen aikoihin haastateltavat olivat juuri saaneet ensimmäisen takuueläkkeensä eikä kaikilla ollut vielä tietoa siitä, miten takuueläke vaikuttaa heidän toimeentulotukeensa. Joissain tapauksissa takuueläke oli vähentänyt toimeentulotuen määrää niin, että kuukausittaiset käteen jäävät tulot pysyivät samana. Takuueläkkeen jälkeen tulot olivat niin lähellä toimeentulotuen normia, että niinä kuukausina, kun eläkkeensaajilla ei ollut maksettavanaan sähkö- ja vakuutusmaksuja tai terveydenhuollon kuluja, toimeentulotukea ei myönnetty. Toisin sanoen takuueläkkeen saajien toimeentulo saattaa myös heikentyä takuueläkeudistuksen takia, jos hän ei saa toimeentulotukea terveysmenoihin (ks. myös Siiki 2008, 142).

työskenteli 22 tuntia viikossa paikallisessa vanhainkodissa. Yhdellä kansaneläkeläisellä oli lisäksi pieni, kuukausittain alle 20 euron työeläke.

Haastateltavien vuositulot olivat keskimäärin 10 680 euroa, mikä jäi selvästi suomalaisten köyhyysriskiä kuvaavan pienituloisuusrajan alapuolelle. Vuonna 2011 väestötasolla suhteellinen pienituloisuusraja (60 prosenttia mediaanitulosta) oli 13 640 euroa vuodessa. Yhden hengen kotitalous määrittyy näin mitattuna pienituloiseksi, jos sen käytettävissä olevat kuukausitulot ovat vähemmän kuin 1 140 euroa, mikä on huomattavasti enemmän kuin tähän tutkimukseen osallistuneiden perusturvan saajien kuukausitulot (890 euroa). (Tilastokeskus 2011b.)

Tulojen lisäksi perusturvan saajien toimeentuloon ja köyhyysriskiin vaikuttaa heidän käytössään oleva varallisuus (ks. Törmälehto 2012). Suurimmalla osalla haastateltavista ei ollut minkäänlaista varallisuutta tai lainkaan säästöjä. Vain kolmella haastateltavalla oli enintään muutaman tuhannen euron säästöt, jotka toimivat tietynlaisena puskurirahastona ja mahdollistivat esimerkiksi matkustamisen. Säästöt olivat kertyneet perinnöstä, eron jälkeisestä asunnonmyynnistä ja aiemmin saadusta kuntoutustuesta. Vain yhdellä pitkäaikaistyöttömällä oli asuntovarallisuutta, koska hän asui lähes velattomassa omistusasunnossa.

Säästöjen pienuus kertoo siitä, että pienituloisten perusturvan saajien kotitalouksissa tulot ovat usein yhtä suuret kuin menot: kaikki tulot käytetään saman kuukauden aikana. Aineistonkeruun yhteydessä pyrimme kuitenkin selvittämään myös haastateltujen perusturvan saajien kulutusmenoja ja kulutusmenojen jakautumista. Asumiskulujen ja arkiliikenteen kulujen jälkeen haastateltavilla jäi vapaavalintaiseen kulutukseen keskimäärin 430 euroa kuukaudessa. Kulutusmenot vaihtelivat todella paljon eri henkilöiden välillä. Useissa lomakkeiden kohdissa haastateltavat eivät olleet ilmoittaneet lainkaan kulutusmenoja – yksinkertaisesti siksi, että niihin ei ollut varaa. Pienessä aineistossa yhden henkilön poikkeuksellisen suuret tai pienet menot vaikuttavat keskiarvoon suhteettoman paljon, joten tästä syystä esitämme kulutusmenojen keskiarvojen lisäksi kulutusmenojen vaihteluvälit (ks. taulukko 5).

Eri elintason osatekijöihin kohdistuvien kulutusmenojen suuruus noudattaa pitkälti aiempien tutkimusten tuloksia (esim. Kosunen 1999; Niemelä 2005a; Hagfors 2008). Kulutustutkimusaineistoon perustuvan tarkastelun mukaan pienituloisimmat yhden hengen kotitaloudet kuluttavat muita kotitalouksia enemmän välttämättömyyksiin, kuten elintarvikkeisiin, omaan asuntoon sekä puhelin- ja internetpalveluihin. Vaatteiden, jalkineiden, alkoholin ja kotitaloustarvikkeiden kulutusosuudet ovat vastaavasti muita kotitalousryhmiä pienemmät. (Niemelä ja Raijas 2012, 20–21.) Tuloustuloja tarkastelemalla ylellisyyskulutukseksi (eli kulutukseksi, jonka kulutusosuus kasvaa tulojen kasvua nopeammin) on määrittynyt vaatetukseen, kotitalouskalusteisiin, liikenteeseen, kulttuuriin sekä ravintoloihin ja hotelleihin suuntautuva kulutus (Hagfors 2008, 119). Siitä perusturvan saajienkin on pakko tinkiä, jotta heillä on varaa välttämättömyyksiin.

Taulukko 5. Eri elintason osatekijöihin käytettyjen rahasummien keskiarvo ja vaihteluväli.

Elintason osatekijät	Vastauksien määrä	Kulutusmenot (keskiarvo, euroa/kk)	Kulutusmenojen vaihteluväli (euroa/kk)
Asuminen			
Asumiskulut (vuokra ja vastike)	17	431	235–748
Sähkö	18	25	0–66
Vesi	4	20	0–28
Lämpö	0	0	0
Vakuutusmaksut	6	21	0–32
Ruoka			
Ruoka ja alkoholittomat juomat	18	203	0–400
Alkoholijuomat	9	49	0–125
Kodin ulkopuolinen syöminen ja juominen	10	43	0–130
Arkiliikenne			
Linja-auto, juna, raitiovaunu, metro, taksi	11	31	0–86
Polttoaine	2	67	0–120
Harrastukset ja osallistuminen			
Puhelinlasku	18	39	0–150
Internet	6	24	0–36
TV-maksu	5	20	0–21
Sanomalehdet	1	39	0–39
Muut lehdet	1	7	0–7
Jäsenmaksut	3	3	0–6
Kotipalvelu, siivous	3	45	0–75
Harrastukset (uimahalli, kuntosali)	5	42	0–57
Tupakka	8	45	0–120
Kodin tavarat			
Vaatteet ja jalkineet	16	11	0–50
Kodintarvikkeet, kodinkoneet	16	5	0–50
Lomamatkat	7	40	0–201
Terveydenhoito			
Lääkkeet	7	31	0–90
Terveydenhoitomaksut	7	21	0–65

Tulojen ja menojen yhtäaikainen tarkastelu osoittaa, että lähes puolet yksin asuvista perusturvan saajista ilmoitti kuukausittaiset menonsa suuremmiksi kuin tulot. Havainto tukee aiempia tutkimuksia pienituloisten kulutuksesta (Niemelä ja Raijas 2012, 17). Tässä tutkimuksessa tilannetta voi selittää sillä, että suurin osa pienituloisista perusturvan saajista ilmoitti saavansa säännöllisesti taloudellista apua läheisiltään. Haastateltavat eivät kuitenkaan välttämättä tienneet tarkkoja sukulaisilta saamiaan summia tai he eivät halunneet kertoa niitä haastatteluissa. Läheisten apu ulottui suoran rahallisen avun ohella tavaroiden ja ruoan ostamiseen, autokyyteihin, laskujen maksamiseen tai muiden menojen kustantamiseen. Sukulaiset myös lainasivat tai antoivat rahaa lomamatkoja varten. Vastaanotetun taloudellisen avun määrä vahvistaa rekisteriaineistoihin perustuvia havaintoja, joiden mukaan läheisten antama taloudellinen tuki ja kotitalouksien väliset tulonsiirrot ovat tärkeä osa taloudellisesti heikompiosaisten toimeentuloa. Läheisten taloudellinen apu paikkaa perusturvan tasossa olevia puutteita ja vähentää tuensaajien köyhyyttä. (Niemelä 2005b, 419; Sauli ja Nurmela 2009, 170; Hiilamo ja Niemelä 2011, 161.)

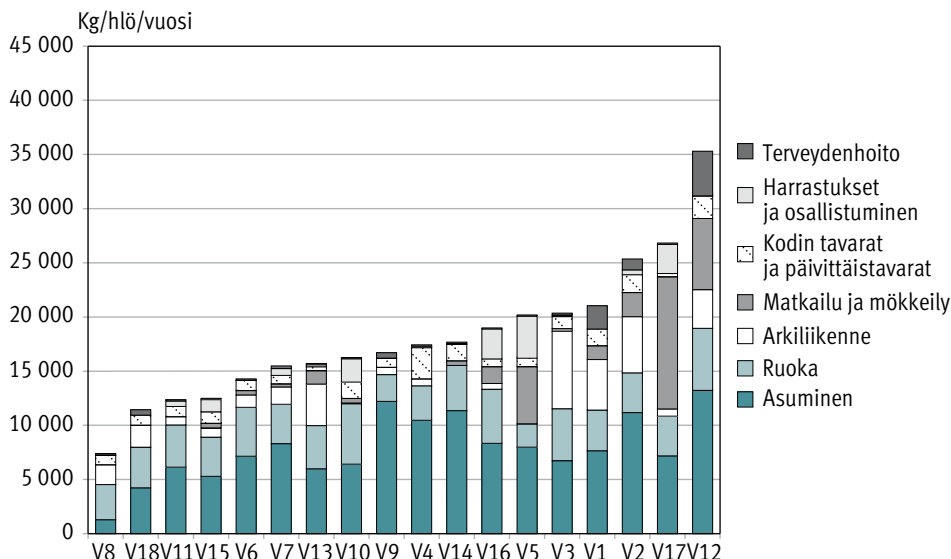
4.2 Perusturvan saajien materiaalijalanjäljet

Tutkimukseen osallistuneiden yksin asuvien perusturvan saajien materiaalijalanjälki oli keskimäärin 18 100 kiloa vuodessa. Materiaalijalanjäljissä oli suhteellisen suurta vaihtelua, sillä ero eniten ja vähiten luonnonvaroja käyttävän henkilön välillä oli lähes viisinkertainen: vaihteluväli 7 400–35 400 kiloa (ks. kuvio 4). Kaikkien kotitalouksien materiaalijalanjälki oli pienempi kuin aiempien tutkimusten mukainen keskivertosuomalaisen materiaalijalanjälki, noin 40 500 kiloa vuodessa (Laakso 2011). KotiMIPS-tutkimukseen osallistuneet kotitaloudet kuluttivat keskimäärin 38,5 tonnia luonnonvaroja henkilöä kohden vuodessa. Ero eniten ja vähiten kuluttavan kotitalouden välillä oli noin kymmenkertainen, ja pienimmillään luonnonvarojen kulutus oli 13 tonnia. (Kotakorpi ym. 2008.) Perusturvan saajien materiaalijalanjälkien vertaaminen KotiMIPS-tutkimuksen kotitalouksiin osoittaa, että työmarkkinoiden ulkopuolella olevat ihmiset näyttävät kuluttavan keskimäärin vähemmän luonnonvaroja kuin työssä käyvät ihmiset (ks. kasvihuonepäästöjen osalta myös Gough ym. 2011, 19).

Tässä tutkimuksessa pienintä materiaalijalanjälkeä selittää asunnottomuus, kun taas suurin materiaalijalanjälki oli eläkeläisellä, joka kärsi useista eri sairauksista. Hänen materiaalijalanjälkeään kasvatti vammaispalvelulain mukaisen kuljetuspalvelun käyttäminen, suhteellisen suuri asunto, erikoisruokavalio sekä läheiseltä saatu runsas taloudellinen apu, jonka ansiosta hänellä oli varaa lomamatkoihin. Mikäli nämä kaksi ääripäätä poistettaisiin vertailusta, tutkimukseen osallistuneiden perusturvan saajien materiaalijalanjäljet olisivat välillä 11 400 ja 26 800 kg/v eli vähiten ja eniten kuluttavan ero olisi hieman yli kaksinkertainen.

Kuvio 4. Tutkimukseen osallistuneiden yksin asuvien perusturvan saajien materiaalijalanjälkien jakautuminen elintason eri osatekijöihin.

Perusturvan saajien materiaalijalanjäljet jakaantuivat elintason eri osatekijöihin niin, että asumisen ja ruoan kaltaiset välttämättömyydet korostuivat (kuvio 4). Suomalaisen kulutuksen pitkän aikavälin piirteenä on ollut välttämättömyysmenojen vähentyminen vapaavalintaisten menojen kasvaessa. Kehitystä on kuvattu viittaamalla jo 1800-luvulla muotoiltuun Engelin lakiin, jonka mukaan ”ravintomenojen osuus kokonaiskulutuksesta laskee tulotason kohotessa” (Ilmonen 2007, 128). Oletuksena on, että ruokamenot ovat vähiten joustava menoerä. Materiaalijalanjälkiä koskevat tulokset mukailevat samaa kehitystä: asumisen ja syömisen osuudet ovat sitä pienemmät, mitä suuremmaksi haastateltavan luonnonvarojen kulutus kasvaa. Kun vähiten kuluttavilla asumisen ja ruoan osuudet kattavat yli kaksi kolmasosaa luonnonvarojen kokonaiskulutuksesta, eniten kuluttavilla osuus jää alle puolen. Ne perusturvan saajat, joilla on suurimmat materiaalijalanjäljet, kuluttavat luonnonvaroja liikenteeseen, matkailuun tai harrastuksiin. Vähiten kuluttavilla näiden osa-alueiden kulutus oli hyvin pientä tai olematonta.

Luonnonvarojen kulutuksen jakautuminen eri elintason osatekijöihin poikkeaa aiemmista tutkimuksista ruoan suurempana osuutena ja toisaalta liikenteen sekä matkailun pienempänä osuutena. KotiMIPS-tutkimukseen osallistuneiden kotitalouksien merkittävimmät kulutuksen osa-alueet olivat asuminen, liikenne ja matkailu, ja näissä erot eri kotitalouksien välillä olivat suurimpia (Kotakorpi ym. 2008, 87). MIPS-menetelmällä lasketut arviot keskivertosuomalaisten materiaalijalanjäljistä osoittivat, että 55 prosenttia kaikesta luonnonvarojen kulutuksesta muodostuu asumisesta ja matkailusta. Materiaalijalanjäljestä 16 prosenttia suuntautuu arkiliikenteeseen ja 15 prosenttia ruokaan. Suurin osa matkailun materiaalijalanjäljestä kuitenkin muodostuu arkiliikenteestä, joten liikkumisen, erityisesti yksityisautoilun,

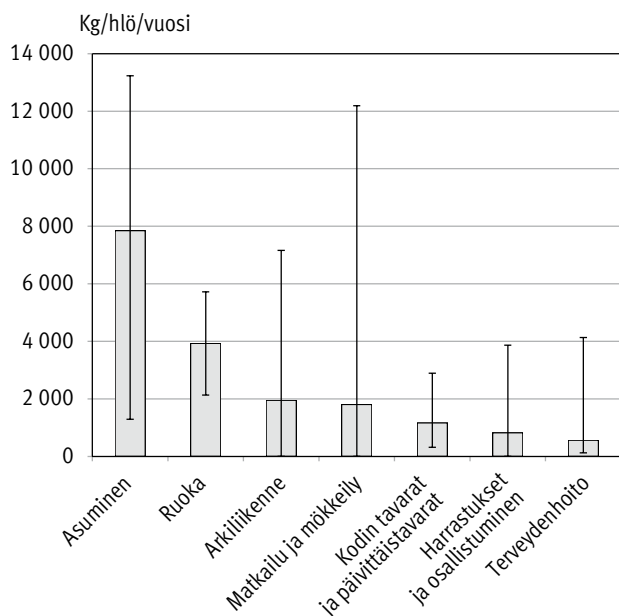
osuus keskivertosuomalaisen materiaalijalanjäljestä on merkittävä. (Ks. tarkemmin Kotakorpi ym. 2008; Laakso 2011.)

Tässä tutkimuksessa asumisen ja ruoan materiaalijalanjälkien suuri merkitys tulee esiin myös, kun tarkastellaan kaikkien haastateltavien materiaalijalanjälkien keskiarvoja (kuvio 5). Asumisen materiaalijalanjälkien vaihtelu selittyy eroilla asuntojen koossa, ruoan materiaalijalanjälkien vaihtelu on sen sijaan paljon pienempää. Kolmanneksi eniten luonnonvaroja käytettiin arkiliikenteeseen ja neljänneksi eniten matkailuun ja mökkeilyyn. Tavaroiden sekä harrastusten ja osallistumisen materiaalijalanjäljet olivat tässä tutkimuksessa selvästi pienemmät kuin aiemmissa tutkimuksissa.

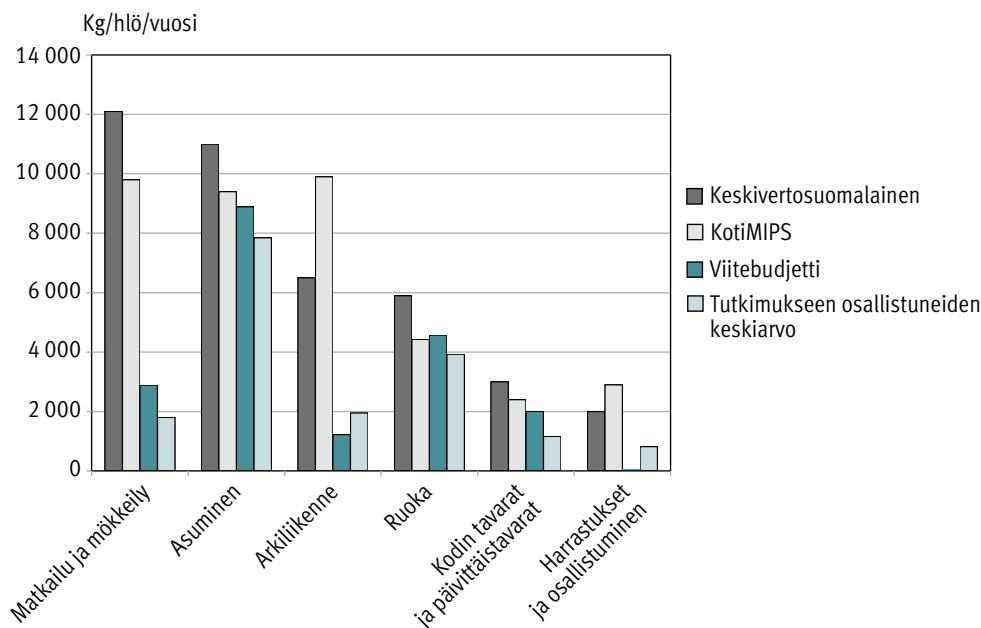
Perusturvan saajien materiaalijalanjälkien vertailu aiempien tutkimusten tuloksiin ei ehkä anna täysin oikeaa kuvaa siksi, että aiemmat suomalaiset tutkimukset eivät ole kohdistuneet yhden hengen kotitalouksiin. Tutkimusten mukaan yhden hengen kotitalouksien ympäristövaikutukset ovat yleensä suurempia kuin usean hengen kotitalouksien, koska usein kodin pinta-ala henkeä kohti pienenee kun asukasluku kasvaa (Tukker ym. 2010, 17; myös Gough ym. 2011, 13). Tämä heijastuu suoraan luonnonvarojen kulutukseen. Materiaalijalanjälkiä kasvattaa myös se, että yhden hengen kotitalouksissa esimerkiksi kahvinkeitin tai pyykinpesukoneen elinkaaren aikainen luonnonvarojen kulutus allokoidaan ainoastaan yhdelle ihmiselle. Kotitalouden koko ei ole kuitenkaan ainoa vaikuttava tekijä vaan myös tulotaso vaikuttaa niin, että pienituloiset yksin asuvat voivat kuluttaa huomattavasti vähemmän luonnonvaroja kuin varakkaiden usean hengen kotitalouksien jäsenet (ks. myös Kotakorpi ym. 2008, 60–66).

Aiemman yhden hengen kotitalouksiin kohdistuvan tutkimuksen puuttuessa tulotason ja kotitaloustyyppien vaikutuksia voidaan tarkastella myös niin, että tutkimukseen osallistuneiden perusturvan saajien materiaalijalanjälkiä verrataan Kuluttajatutkimuskeskuksen laatimien kohtuullisen minimin viitebudjettien mukaisen kulutustason materiaalijalanjälkiin (kuvio 6). Yksin asuvien viitebudjettien mukainen luonnonvarojen kulutus oli vain noin puolet keskivertosuomalaisen luonnonvarojen kulutuksesta. Tutkimukseen osallistuneiden perusturvan saajien materiaalijalanjäljet ovat verrattain saman suuruiset kuin viitebudjettien mukaiset alle 45-vuotiaan naisen ja miehen materiaalijalanjäljet (19 800 kiloa ja 21 400 kiloa vuodessa). (Ks. Laakso 2011.)

Kuvio 5. Keskiarvot tutkittavien materiaalijalanjäljistä osa-alueittain sekä kunkin osa-alueen isoimman ja pienimmän materiaalijalanjäljen erot.

Kuvio 6. Luonnonvarojen kulutuksen jakautuminen osa-alueittain aiemmissä tutkimuksissa ja tässä tutkimuksessa. Keskivertosuomalainen (Laakso 2011), viitebudjetin mukainen materiaalijalanjälki (Laakso 2011) ja KotiMIPS-keskiarvo (Kotakorpi ym. 2008).

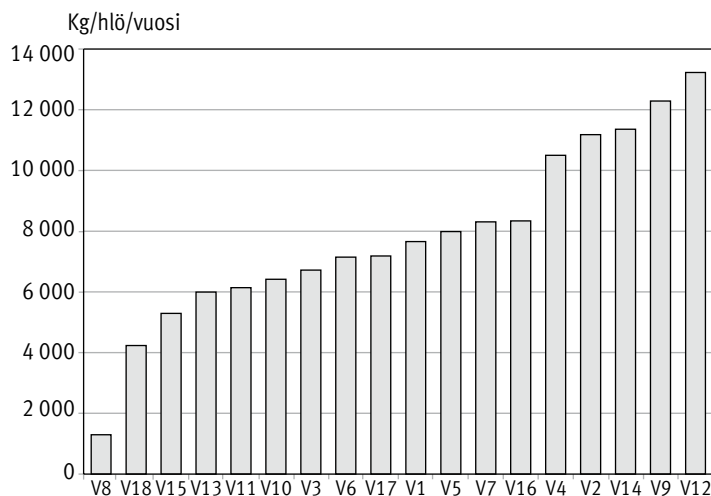
5 ELINTASON OSATEKIJÄT

Tässä luvussa kuvaamme yksityiskohtaisemmin kutakin elintason osatekijää ja sen materiaalijalanjälkeä vastataksemme siihen, miten eri elintason osatekijät ovat yhteydessä luonnonvarojen kulutukseen. Esitämme tarkemmin määrällisiä tietoja kuluksien ja materiaalijalanjäljestä ja selitämme haastatteluaineiston avulla materiaalijalanjälkien eroja eri haastateltavien välillä. Tutkimuksen tarkoitus on kuvata sekä perusturvan saajien toteutunutta elintasoja että sitä, mikä olisi heidän mielestään kohtuulliseen elintasaan kuuluvaa. Jotta saisimme tietää, minkälaisista elintasoista perusturvan saajat pitävät tarpeellisena, selvitämme haastateltavien kokemia puutteita omassa elintassaan.

5.1 Asuminen

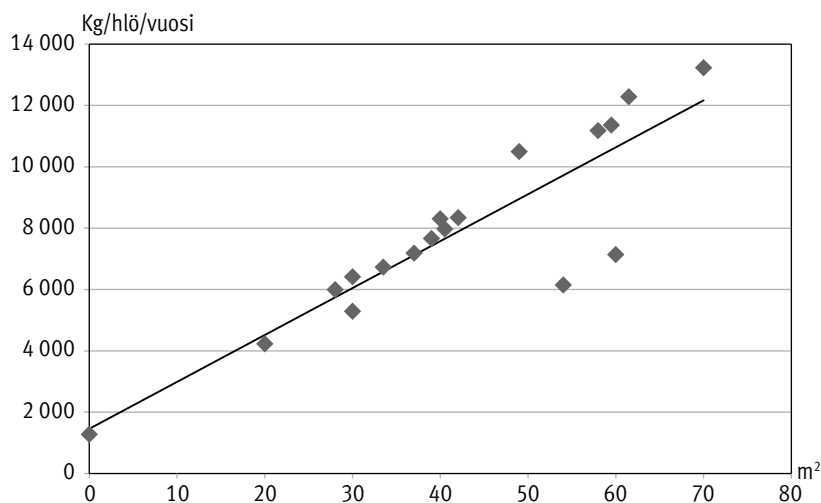
Perusturvan saajien asumiskustannukset vaihtelivat suuresti asunnon koon, sijainnin ja vuokrasuhteen perusteella. Asuntojen vuokrat vaihtelivat 185 ja 748 euron välillä. Ainoalla omistusasunnossa asuvalla työttömällä kului asumiseen 235 euroa kuukaudessa. Yksi haastatelluista oli vailla vakinaista asuntoa, koska hän ei saanut vuokrasuhteen ylivelkaantumisen vuoksi. Halvimmat vuokrat olivat odotetusti niillä, jotka asuivat pääkaupunkiseudun ulkopuolella suhteellisen pienissä kunnan vuokra-asunnoissa, kun taas korkeimpia vuokria maksoivat ne, jotka asuivat Helsingissä yksityishenkilöiltä vuokratuissa asunnoissa. Monet haastateltavat kokivat vuokratason korkeaksi, vaikka he saivat asumiskuluihin asumistukea ja toimeentulotukea. Myös tilastot osoittavat, että vuokrasäännöstelyn purkamisen myötä asumiskustannukset ovat kasvaneet erityisesti vuokralla asuvissa yhden hengen kotitalouksissa (Kärkkäinen 2010, 186). Tuloihin suhteutettuna pienituloiset asuvat muita väestöryhmiä kalliimmin, vaikka asumistuki kompensoi osan asumiskuluista (Juntto 2007, 301–302).

Asumisen materiaalijalanjälki vaihteli 1 300 kilon ja 13 200 kilon välillä (kuva 7). Pienin asumisen materiaalijalanjälki oli vailla vakinaista asuntoa olleella haastateltavalla, koska hänen asumisen materiaalijalanjälkeensä laskettiin ainoastaan sähkön- ja vedenkulutus sekä tavaroiden säilytyspaikkana toimiva varasto. Toiseksi pienintä asumisen materiaalijalanjälkeä selittää se, että haastateltava asui palvelutalossa. Perusturvan saajien asumisen keskimääräinen materiaalijalanjälki oli 7 800 kiloa (8 200 kiloa ilman haastateltavaa, jolla ei ollut vakinaista asuntoa), kun taas viitebudjettien mukainen asumisen kulutus on lähes 9 tonnia luonnonvaroja vuodessa. Keski- ja alakuukausittain asumisen materiaalijalanjälki on 11 tonnia vuodessa. (ks. Kotakorpi ym. 2008 ja Laakso 2011.) KotiMIPS-tutkimuksessa asumisen materiaalijalanjäljen keskiarvo oli 9 400 kiloa ja vaihteluväli 3 400–40 000 kiloa vuodessa (Kotakorpi ym. 2008, 45).

Kuvio 7. Asumisen materiaalityöläisyys.

Asumistilastojen mukaan lähes 80 prosenttia pienimpään tulokymmenyksen kuuluvista henkilöistä asuu vuokra-asunnoissa varattomuuden vuoksi. Tyypillisesti perusturvan saajat asuvat suhteellisen pienissä vuokra-asunnoissa kerrostaloissa. (Junto 2007, 301–302.) Myös tähän tutkimukseen osallistuneet perusturvan saajat asuivat pääosin yksin ja itsenäisesti joko kunnallisissa tai yksityisten markkinoiden vuokra-asunnoissa. Poikkeuksia olivat asunnon haastateltava sekä pitkäaikaistyötön, joka asui sosiaalitoimiston kolmen asukkaan tukiasunnossa, koska hän oli joutunut aikaisemmin putkiremontin takia asunnottomaksi. Kuntoutuslaitoksessa asuvalla haastateltavalla oli käytössään noin 20 neliömetrin kokoinen asuinhuone ja kylpyhuone, mikä selittää hänen pientä materiaalityöläisyytensä.

Erilaisten asumismuotojen seurauksena perusturvan saajien käytössä oleva asuinpinta-ala vaihteli 20 ja 70 neliömetrin välillä, mikä selittää suurelta osin eroja asumisen materiaalityöläisyydessä (kuvio 8, s. 52). Yhteys asunnon koon ja asumisen materiaalityöläisyyden välillä liittyy tässä tutkimuksessa käytettyjen laskelmien taustaoletukseen, jonka mukaan kaikissa asunnoissa on sama rakennuksen materiaali-intensiteetti. Lisäksi asfaltoidun pihan koko ja lämmitykseen kuluva energia määrä kasvavat samassa suhteessa asunnon koon kanssa. Kuviossa 8 kaksi erilaista poikkeavaa havaintoa selittyvät eri lämmitysjärjestelmillä: näissä asunnoissa oli öljylämmitys, kun muiden asunnot lämpenivät kaukolämmöllä. Kivihiilen käyttö kaukolämmön tuotannossa nostaa materiaali-intensiteettiä ja lisäksi lämmöntuotannolle allokoidaan yhtä paljon luonnonvaroja kuin sen yhteydessä tuotetulle sähköllekin (Nieminen ym. 2005).

Kuvio 8. Asunnon koon ja materiaalijalanjäljen suhde.

Haastateltavat erosivat toisistaan sen suhteen, pitivätkö he omaa asumistasoaan riittävänä ja kohtuullisena. Vähiten puutteita kokivat ne, jotka asuivat kohtuuhintaisissa 40–60 neliön asunnoissa. Tärkeänä tyytyväisyyteen liittyvänä tekijänä mainittiin asunnon viihtyisyys ja siisteys. Oleellista oli myös asuinympäristön laatu sekä se, että palvelut ovat kävelymatkan päässä tai bussipysäkki on lähellä. Lisäksi pidettiin tärkeänä sitä, että asunto on riittävän tilava ja ikkunasta on miellyttävät näkymät, koska työttömät ja eläkeläiset viettävät runsaasti aikaa kotonaan. Tilava asunto koettiin tarpeellisena:

H: Mutta onks tää teille riittävän tilava?

V14: On tämä, minulle tilava asunto.

H: Voisko olla pienempi?

V14: No on se mielessä käyny sekin, mutta siinä pitäis olla kun minä en niin oikein viihdy yksiossää, sen pitäis olla sellanen pieni kaksio. Tämä on 59 ja puoli oli tämä neliömäärä, että kyllä pieni kaksioinkin tietenkin mutta tota en oikein yksiötä.”

Kaikki haastateltavat eivät kokeneet omaa asumismuotoaan kohtuullisena tai riittävänä. Asumisen puutteina mainittiin asunnon liian pieni koko, asumisen kalleus, asunnon sisäpintojen huono kunto, mahdolliset kosteusvauriot kylpyhuoneessa, huono sijainti ja yksityisyyden puute. Asumisen taso liitettiin erilaisiin tarpeisiin, kuten siihen, että voi henkisesti hyvin tai voi pitää yllä sosiaalisia suhteita. Tämä tulee esiin esimerkiksi seuraavassa lausumassa, jossa palvelutalon asunnossa asuva takueläkeläinen perustelee asumisen puutteitaan:

V3: Asunto pitäis olla vähän parempi, viihtysämpi. Tämä ei oikein ole niin hyvä.

H: Mikä tässä

V3: Se on vähän jotenkin pieni ja tämmönen.

H: Että isompi asunto olis hyvä?

V3: Vähän isompi, että enempi huonekaluja ja semmosta. Voisi vieraitakin pyytää kylään.”

Haastateltava koki, että isompaan asuntoon kehtaisi kutsua tuttavien kylään. Tällöin lausumassa tulee hyvin esiin asunnon kaltaisten hyödykkeiden välittävä tehtävä erilaisten tarpeiden tyydyttäjänä.

Puutteista huolimatta perusturvan saajat pitivät muuttamista mahdottomana varattomuuden tai työttömyyden takia. Perusturvan saajien asumisvalintoja näyttääkin selittävän enemmän kohtuuhintaisten asuntojen tarjonta kuin heidän omat asumispreferenssinsä – jos pienituloisten kohdalla ylipäättään voidaan puhua asumisen valinnoista (ks. Juntto 2010). Myös asumistuen ja toimeentulotuen normit rajasivat haastateltavien asumismahdollisuuksia. Asumistuessa huomioidaan enintään 80 % prosenttia asumiskuluista ja toimeentulotuessa hyväksytään erilaisia enimmäisvuokria kunnista riippuen (Heinonen 2010). Tässä tutkimuksessa suurimpia asumiskuluja voi selittää sillä, että etuuskien normeissa ei huomioida erityistarpeita, kuten sitä, että tuen saajalla on yhteishuoltajuus tai liikuntarajoitteisiin liittyviä isomman asunnon tarpeita. Myös parisuhteessa asuva pitkäaikaistyötön kertoi asuvansa virallisesti yksin nimenomaan asumistuen määrätymisperusteiden vuoksi.

Asumisen materiaalijalanjäljet eivät ole oleellisesti pienempiä kuin aiempien tutkimusten asumisen materiaalijalanjäljet, mikä johtuu pitkälti yhden hengen kotitalouksista. Yksin asuminen on keskeinen suhteellisen suurien asumisen materiaalijalanjälkiä selittävä tekijä. Esimerkiksi KotiMIPS-tutkimukseen osallistuneiden keskuudessa asumiseen kulutti vähiten luonnonvaroja henkeä kohti (3 400 kg/hlö) sellainen perhe, joka asui kerrostalossa ja jolla oli käytössään 21 asuineliötä henkeä kohden (Kotakorpi ym. 2008, 45). Tässä tutkimuksessa vain kahdella henkilöllä oli käytettävissään alle 30 neliometriä (20 ja 28 m²), ja he molemmat asuivat joko palvelutalossa tai sosiaalitoimiston tukiasunnossa, jolloin heillä oli käytössään oman huoneen lisäksi myös yhteisiä tiloja. Havainnot vahvistavat aiempia tutkimustuloksia, joiden mukaan yksin asuminen kasvattaa asumisen ympäristövaikutuksia (esim. Tukker ym. 2010, 17; Gough ym. 2011, 13).

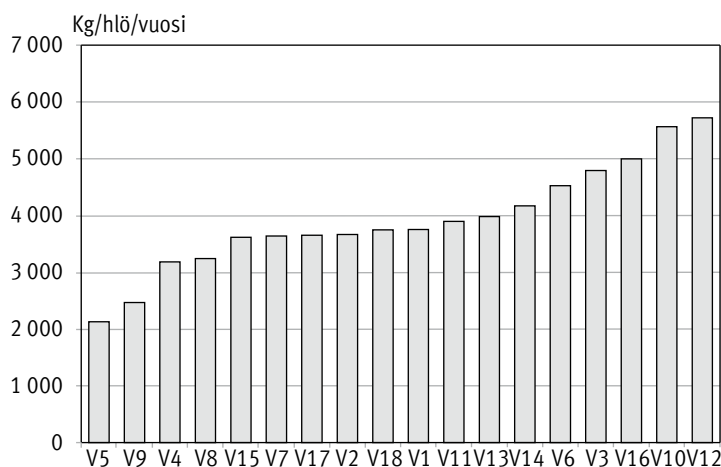
Asumisen materiaalijalanjälkeen sisältyy myös sähkön- ja vedenkulutus. Kaikki perusturvan saajat käyttivät markkinoilla tarjolla olevaa yleissähköä ekosähkön sijaan, mikä kasvattaa materiaalijalanjälkiä. Pienituloisuudesta huolimatta perusturvan saajat eivät kärsineet ”energiaköyhyydestä” (ks. Oja ym. 2013). Viimesijaisen toimeentulotuen ansiosta perusturvan saajilla oli varaa sähkölaskuihin ja lämmityskuluihin. Kaikissa asunnoissa oli riittävä huonelämpötila ja sähköä pystyi kuluttamaan ruoanlaittoon, valaistukseen ja kodin elektroniikkaan. Toisaalta haastateltavat tunnistivat myös sähkön hinnannousun ja sen vaikutukset omiin sähkönkulutustottumuksiinsa. Esimerkiksi eräs haastateltava kertoi vähentäneensä leipomista. Pienituloisten ja eläkeläisten onkin ennakoitu kärsivän suhteessa enemmän energian hinnannoususta (Kiander 2008, 30).

5.2 Ruoka

Perusturvan saajat kuluttivat oman ilmoituksensa mukaan ruokaan ja alkoholitto-miin juomiin keskimäärin 200 euroa kuukaudessa eli alle seitsemän euroa päivässä. Ilmoitetut ruokamenot vaihtelivat kuitenkin suuresti: 40 ja 400 euron välillä. Pienimpiä arvioita saattaa selittää kahden osittain parisuhteessa elävän haastateltavan kohdalla se, että he pystyivät jakamaan ruokakuluja. Lisäksi pieniä ruokamenoja selitettiin haastatteluisilla, että haastateltavat osallistuivat työttömien tai eläkeläisten yhteisruokailuihin, ostivat tarjoustuotteita, valmistivat itse isoja määriä kerralla sekä kalastivat, metsästivät, sienestivät ja keräsivät marjoja pakasteeseen. Suurimpia ruokamenoja oli niillä haastateltavilla, jotka eivät ostaneet aina halvimpia tuotteita, ostivat lähinnä valmisruokia tai toisaalta pyrkivät syömään mahdollisimman monipuolisesti. Tarkkoja ruokamenoja oleellisempaa on perusturvan saajien kokemus siitä, että ruokaan kului lähes kaikki tulot asumiskulujen ja muiden pakollisten menojen jälkeen: ”Niin mikä jää näitten laskujen jälkeen siitä neljästä sadasta, niin se menee sitten melkeenpä ruokaan” (V14). Tämä näkyy myös kulutustutkimusten tuloksissa, joiden mukaan pienituloiset käyttävät asumisen jälkeen eniten rahaa elintarvikkeisiin (Niemelä ja Rajas 2012, 17).

Ruonan materiaalijalanjäljen vaihtelu haastateltavien välillä oli 2 100–5 700 kiloa vuodessa (kuvio 9). Tämä on samaa tasoa kuin KotiMIPS-tutkimuksessa, jossa luonnonvarojen kulutus vaihteli 2 100 ja 7 700 kilon välillä. Ruonan luonnonvarojen kulutus oli kaikilla perusturvan saajilla alle keskivertosuomalaisen tason, joka on 6 000 kiloa (Kotakorpi ym. 2008).

Kuvio 9. Ruonan materiaalijalanjälki.

Aikaisemmat tutkimukset osoittavat, että ruonan ympäristövaikutukset ovat yhteydessä ruokavalioon (Tukker ym. 2010, 18). Tämä näkyy myös tässä tutkimuksessa. Yhtä lukuun ottamatta haastateltavien ruokavalioon kuului liha- ja maitotuotteita,

mikä kasvatti heidän materiaalijalanjälkiään: maitotuotteiden kulutuksen osuus oli 200–3 500 kiloa ja lihan 200–1 500 kiloa henkeä kohti vuodessa. Pienin materiaalijalanjälki oli sen sijaan henkilöllä, joka oli vegaani eli hän ei käyttänyt mitään eläinkunnan tuotteita. Suurimmat ruoan materiaalijalanjäljet olivat haastateltavilla, joilla oli proteiinipitoinen, paljon liha- ja maitotuotteita sisältävä ruokavalio joko liikuntaharrastusten tai sairauksien vuoksi.

Tutkimukseen osallistuneet perusturvan saajat kokivat syövänsä omasta mielestään riittävästi ja kohtuullisen hyvin rahan vähyydestä huolimatta. Toisaalta osa valitteli ruokavalioonsa liittyviä puutteita. Esimerkiksi eräs eläkkeellä oleva henkilö kertoo, että ruoan kallistuminen ja rahan puute rajoittavat ruokavaliota:

V14: Koska tänä päivänä kun pitää niin monipuolisesti syödä sairauksien takia niin sekini jää liian tiukalle, kun on kallistunut, vaikka kattoisin kuinka noita tarjouksia.

H: Että ei pysty ostaa sitten sitä ruokaa mitä...

V14: Ei, ei.

H: Ei voi monipuolisesti syödä.

V14: Ei voi. Tänä ne on herrat tehneet näin että ne on nostaneet tuon ruoan hintaa niin paljon että...”

Kulutustottumuksina mainittiin tarjoustensa seuraaminen, ruoan kilohintojen vertailu ja kerralla suurten määrien ostaminen. Nämä kulutustavat toimivat myös perusteluna sille, miksi osa haastateltavista koki syövänsä hyvin pienestä budjetista huolimatta. Tämä tulee esiin esimerkiksi seuraavassa lausumassa:

V17: Ja kun mä teen kuitenkin ihan terveellistä ruokaa. Ja halvoista aineksista, niin sitä niin kun ei mene kuitenkaan. Niin kun nyt minä ostin broileria esimerkiksi tarjouksesta, niin minä kypsensin ja pakastin. Niin siitä syö, minä laskin 28 annosta. Siis lihaa saa, sitten vihanneksia ja perunaa tai riisiä. Niin ei se 5 euroa 28 annoksesta, niin kun lihasta ole paljoa.”

Aineistonkeruuseen kuuluneet ruokapäiväkirjat ja ruokailutottumuksia koskeva puhe kuvaavat, että yksin asuvien perusturvan saajien ruokailutottumuksissa oli suuria eroja eivätkä kaikki suinkaan syöneet ravitsemussuosittelun mukaisesti (ks. Pakoma 2010, 3–6). Enemmistö haastateltavista söi yhden lämpimän aterian päivässä. Aamu- ja iltapalan lisäksi he söivät epäsäännöllisesti jotain pientä: ”mielen mukaan vähän, että mikä mieliala on” (V4). Epäsäännöllisyyttä lisäsi se, että työttömillä ja eläkeläisillä ei ole työelämän mukanaan tuomaa ruokailurytmiä (pois lukien tuetussa työssä käyneet haastateltavat, jotka söivät työpaikkalounaan). Useat haastateltavat valmistivat itse kaikki päivän ateriansa omassa kodissaan. Vain muutamat haastateltavat kertoivat hyödyntävänsä kolmannen sektorin tarjoamia mahdollisuuksia joukkoruokailuun syömällä säännöllisesti mielenterveyskuntoutujille ja päihderiippuvaisille tarkoitetuissa lounaspaikoissa joko ilmaiseksi tai halpaan hintaan. Yksi haastatelluista kertoi käyvänsä säännöllisesti leipäjonossa hakemassa peruselintarvikkeita, minkä ansiosta hänelle jäi enemmän rahaa vapaavalintaiseen kulutukseen. Hänen perustelunsa

leipäjonossa käymisestä vastasivat myös aiempien tutkimusten havaintoja siitä, että leipäjonot lisäävät köyhien ihmisten taloudellista liikkumavaraa, koska ruoka-apu mahdollistaa muiden välttämättömien menojen maksamisen (Siiki 2008, 144).

Ruoan materiaalijalanjälkien laskelmissa ei ole otettu huomioon sitä, että monet haastateltavat ostivat kaupasta punaisilla hintalapuilla merkittyä alennusruokaa, joka muuten menisi roskiin. Myöskään ruokajakelusta haettuja ylijäämäruokia ei ole eritelty. Jos vanhentuneet elintarvikkeet olisi määritelty jätteiksi, perusturvan saajien materiaalijalanjäljet olisivat entistä pienemmät. Nyt vaikutus saattoi olla jopa päinvastainen, koska kaupasta ostettiin tarjoustuotteita, eli usein juuri suuria MI-kertoimia sisältäviä liha- ja maitotuotteita sekä valmisruokia. Toisaalta haastateltavat kertoivat, että he eivät ostanee ylimääräistä ruokaa eivätkä heittäneet ruokaa pois juuri lainkaan. Päinvastoin he hämmästelivät sitä, kuinka paljon ihmiset yleensä heittävät ruokaa pois: ”Ostetaan kaupasta, niin se menee roskiin sitten. Niin meillä köyhillä ei mene mitään” (V16). Tuoreen selvityksen mukaan suomalaisten kotitalouksien ruokahävikki on keskimäärin 23 kiloa henkeä kohden vuodessa, mikä on noin viisi prosenttia kaikesta koteihin ostetusta ruoasta. Yhden hengen kotitalouksissa syntyy suhteellisesti enemmän ruokahävikkiä kuin isommissa kotitalouksissa. (Silvennoinen ym. 2012.) Tutkimuksessa ei kuitenkaan eritelty ruokahävikkiä kotitalouksien tulotason mukaan eli edellä esitetty haastateltavan väite jää selvityksessä vahvistamatta.

Välttämättömien ruokamenojen lisäksi osa perusturvan saajista kertoi käyvänsä välillä ravintolassa tai kahvilassa. Haastatteluissa kodin ulkopuolella syöminen liitettiin ensisijaisesti ystävien tapaamiseen sekä tarpeeseen päästä joskus ulos asunnostaan, ”johonkin ihmisten ilmoille” (V10). Kuitenkin lähes puolet haastatelluista ilmoitti, ettei heillä kulu vuoden aikana lainkaan rahaa ravintoloissa syömiseen ja juomiseen, mikä poikkeaa selvästi yhden hengen kotitalouksien yleisestä kulutusrakenteesta (ks. Melkas 2009, 93). Poikkeaman perusteluna on ensisijaisesti perusturvan saajien pientuloisuus. Puolet haastateltavista kertoi tupakoivansa tai ostavansa kotiin alkoholi-juomia. Alkoholijuomien kulutus on laskettu mukaan ruoan materiaalijalanjälkeen. Tupakkaa ei sen sijaan ole huomioitu MIPS-laskelmissa lainkaan, koska sille ei ollut mahdollista laskea kertoimia tämän tutkimuksen puitteissa.

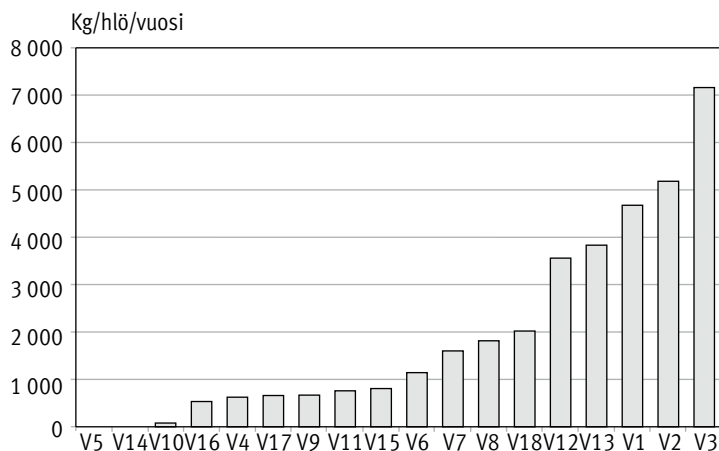
5.3 Arkiliikenne

Työttömien ja eläkeläisten arkiliikenteen kulut eli julkiseen liikenteeseen ja henkilöauton käyttöön kuluvat rahasummat olivat keskimäärin hyvin pieniä. Yli kolmannes haastatelluista ei käyttänyt kuukaudessa lainkaan rahaa julkiseen liikenteeseen tai automatkoihin. Suurimmat arkiliikenteen kustannukset olivat niillä haastatelluilla, jotka olivat ostanee joukkoliikenteen kuukausikortin tai lainasivat säännöllisesti sukulaisten autoa. Myös tuetussa työssä käyvällä tutkittavalla oli suuret kustannukset, sillä hän maksoi joka kerta 2,20 euron omavastuuosuuden työmatkojen taksikyydeistä. Arkiliikenteen pieniä menoja voi selittää sillä, että liikenne- ja matkustusmenot ovat ei-välttämätöntä kulutusta. Myös kulutustutkimustietojen mukaan liikenne-

menot ovat pienituloisilla suhteellisen pienet erityisesti yksityisajoneuvojen hankinnan ja käytön osalta (Niemelä ja Raijas 2012, 21).

Arkiliikenteen materiaalijalanjälki vaihteli nollan ja 7 100 kilon välillä (kuvio 10). Viisi suurinta materiaalijalanjälkeä selittyy sillä, että haastateltavat käyttivät taksikyytejä, lainasivat sukulaisilta autoa tai käyttivät päivittäin julkista liikennettä. Yhtä lukuun ottamatta luonnonvarojen kulutus arkiliikenteeseen oli huomattavasti pienempi kuin keskivertosuomalaisen 6 500 kiloa. Tämä johtuu suurelta osin siitä, että kenelläkään ei ollut omaa autoa. Myös KotiMIPS-tutkimuksessa (Kotakorpi ym. 2008) vähiten luonnonvaroja kulutti kahden hengen kotitalous, joka asui kaupungin keskustassa eikä omistanut autoa. Eniten luonnonvaroja puolestaan kuluttivat kotitaloudet, jotka käyttivät liikkumiseen ainoastaan henkilöautoa. KotiMIPS-tutkimuksessa arkiliikenteen luonnonvarojen kokonaiskulutus vaihteli 600 ja 51 000 kilon välillä. (Kotakorpi ym. 2008, 46). Viitebudjettien kohdalla arkiliikenteen luonnonvarojen kulutuksen osuus oli pieni, vain 1 224 kiloa (Laakso 2011). Tämä johtuu siitä, että välttämättömyksi liikennekustannuksiksi määriteltiin yksin asuville ainoastaan joukkoliikenteen kuukausilippu kaupunkiseuduilla sekä polkupyörä (Lehtinen ym. 2010, 28).

Kuvio 10. Arkiliikenteen materiaalijalanjälki.

Olemattomia tai hyvin vähäisiä kulutusmenoja sekä pieniä arkiliikenteen materiaalijalanjälkiä selittää ensinnäkin asuinpaikka. Suurin osa haastatelluista asui niin lähellä palveluita, että he pärjäsivät arjessaan ilman liikennevälineitä: ”Minä en käytä linja-autoa yleensä ollenkaan. Ei ole tarvinnut käyttää” (V11). Koska kaikki asuivat taajamissa, kauppamatkat ja kirjastokäynnit sujuivat monella kävellen tai pyörällä, välillä kilometrien pituisista etäisyyksistäkin huolimatta. Rahansäästön lisäksi kävelyyn ja pyöräilyyn liitettiin haastatteluissa muita positiivisia merkityksiä, kuten se, että pyöräily on kätevää ja nopeaa.

Vähäiset kulutusmenot ja pieni materiaalijalanjälki liittyvät myös yksityisautoilun vähäiseen osuuteen. Autottomuus erottaa haastateltavat keskivertosuomalaisista, sillä

tilastojen mukaan lähes joka toisella suomalaisella on auto ja henkilöautoilla ajetaan keskimäärin 17 800 kilometriä vuodessa (Tilastokeskus 2007b). Autottomuus johtui terveydellisten rajoitteiden lisäksi ennen kaikkea varattomuudesta. Vaikka käytetyn auton saisikin jostain halvalla, sitä ei olisi varaa ylläpitää tai käyttää suurten vakuutusmaksujen ja bensakulujen vuoksi, mikä tulee esiin seuraavassa lausumassa:

”V2: Että mun äiti olisi jeesannut ostaa auton, mutta hei pelkkä liikennevakuutus on 789 euroa. Ja sillonkin vielä puhuttiin ihan vanhasta autosta. Mä sanoin joo kiitos, anteeks kun auto maksaa vähemmän kun vakuutus.”

Ainoastaan lähipalveluiden puutteesta kärsivä henkilö koki tarvitsevansa autoa. Muissa tapauksissa auton puutetta kompensoitiin sukulais- ja naapuriavulla, sillä useat haastateltavat saivat säännöllisesti autokyytejä kauppa-asioille, kyläreissuille tai harrastuksiin – joko ilmaiseksi tai polttoainekuluja vastaan.

Aiemmissä tutkimuksissa arkiliikenteen materiaalijalanjälki on suuri yksityisautoilun runsaan määrän vuoksi (Kotakorpi ym. 2008). Autoilu koetaan usein välttämättömyytenä varsinkin pääkaupunkiseudun ulkopuolella. Työelämän ulkopuolella elävien perusturvan saajien kiireettömämpi elämäntapa mahdollisti kuitenkin joukkoliikenteen käytön myös niillä paikkakunnilla, missä yhteyksiä oli harvemmin. Haastateltavat pystyivät lähtemään asioille tarjolla olevien linja-autovuorojen ehdoilla. Rahan puutteen vuoksi osa haastateltavista kertoi kuitenkin rajoittavansa myös julkisen liikenteen käyttöä esimerkiksi niin, että he hyödynsivät Helsingissä lipun vaihtoaikaa tai matkustivat ilman matkalippua.

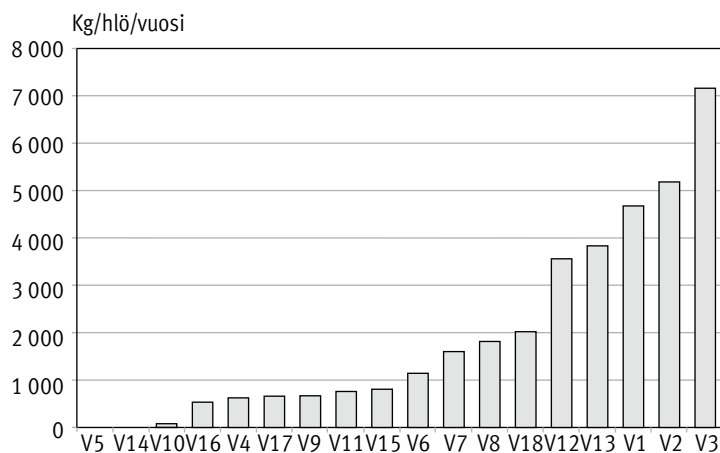
Materiaalijalanjälkien erot liittyvät osittain myös terveydentilaan, sillä erilaiset liikuntarajoitteet näkyvät muita suurempana materiaalijalanjälkenä erityisesti niillä takuueläkkeen saajilla, joille oli myönnetty vammaispalvelulain mukaisena kuljetuspalveluna 8–18 vapaa-ajan taksimatkaa kuukaudessa. Terveydellisten rajoitteiden takia osa haastateltavista joutui käyttämään julkisen liikenteen sijaan taksia, jolloin heidän luonnonvarojen kulutuksensa oli verrattavissa yksityisauton käyttöön (ks. luku 3.6).

5.4 Matkailu ja mökkeily

Lomamatkoiksi määriteltiin kaikki kotikaupungin ulkopuolelle suuntautuneet matkat viimeisen vuoden aikana. Perusturvan saajat ilmoittivat käyttävänsä lomamatkoihin keskimäärin 0–200 euroa kuukaudessa. Lomamatkojen kustannuksia oli ilmoitettu epätarkasti ja niitä oli vaikea arvioida myös siksi, että haastateltavat saattoivat saada lomamatkoihin läheisiltään lainaa tai taloudellista apua. Lisäksi matkoilla käytiin harvoin, jolloin tarkkoja tietoja oli hankalaa muistaa. Matkailuun ja mökkeilyyn käytetyt rahasummat jäivät kaikkiaan hyvin pieniksi. Myös kulutustutkimusaineiston valossa pienituloiset kuluttavat selvästi vähemmän rahaa ulkomaanmatkoihin kuin koko väestö keskimäärin (Niemelä ja Rajas 2012, 21).

Lomamatkojen materiaalijalanjälki vaihteli nollan ja 5 800 kilon välillä. Kun tähän lisätään mökkeilyn luonnonvarojen kulutus, suurin materiaalijalanjälki nousee 12 200 kiloon (kuvio 11). Lomamatkojen määrä ja matkakohteiden erot näkyvät selvästi haastateltavien luonnonvarojen kulutuksessa. Keskivertosuomalaisen lomamatkojen materiaalijalanjälkeen verrattuna perusturvan saajien materiaalijalanjäljet ovat pienet. Keskivertosuomalainen käyttää matkailuun ja mökkeilyyn noin 12 200 kiloa luonnonvaroja vuosittain: yöpymiset koti- ja ulkomailla kuluttavat vuosittain noin 900 kiloa, mökki 500 kiloa ja vapaa-ajan matkustaminen ulkomailla ja kotimaassa yhteensä 10 800 kiloa (Laakso 2011, liite 1). Haastateltavien matkailun ja mökkeilyn materiaalijalanjäljet ovat yhtä lukuun ottamatta alle KotiMIPS-tutkimuksen keskiarvon, joka oli 9 800 kiloa. KotiMIPS-tutkimukseen osallistuneiden kotitalouksien matkailun ja mökkeilyn luonnonvarojen kulutus vaihteli 1 900 kilon ja 42 000 kilon välillä. Suurimpia arvoja selittävät mökillä käyminen ja henkilöautolla matkustaminen. KotiMIPS-tutkimuksessa todettiin myös, että lentomatkat eivät kasvata merkittävästi luonnonvarojen kokonaiskulutusta, koska lentokoneet tarvitsevat vähemmän infrastruktuuria kuin esimerkiksi junaliikenne ja yksityisautoilu. (Kotakorpi ym. 2008, 48–49.)

Kuvio 11. Matkailun ja mökkeilyn materiaalijalanjälki.

Haastateltavien materiaalijalanjäljistä erottuvat selvästi ne, jotka matkustivat paljon, ja ne, jotka eivät juuri poistuneet kotikaupungistaan. Suuret materiaalijalanjäljet ovat niillä kolmella haastateltavalla, jotka tekivät useita lomamatkoja vuodessa ja kävivät mökillä. Kolmella henkilöllä lomamatkojen ja mökkeilyn materiaalijalanjälki oli nolla, koska he eivät olleet käyneet lainkaan kotikaupunkinsa ulkopuolella. Myös kahden muun haastateltavan materiaalijalanjälki laskettiin nolaksi, koska he olivat matkustaneet muiden kyydissä ja yöpyneet sukulaistensa kodeissa. Pyörätuolia käyttävän henkilön lomamatkojen materiaalijalanjälkeä suurensi taas se, että hänellä oli kaikilla matkoilla mukana avustaja, jonka aiheuttama luonnonvarojen kulutus kohdennettiin hänelle.

Aineistossa näkyy selvästi myös, miten ulkomaanmatkailu lisää luonnonvarojen kulu- tusta. Ne haastateltavat, joiden matkailun materiaalijalanjälki ylitti 1 500 kiloa, olivat käyneet ulkomailla viimeisen vuoden aikana. Ulkomaanmatkat olivat suuntautuneet lähialueille ja Etelä-Eurooppaan. Muiden materiaalijalanjälki koostui lähinnä viimei- sen vuoden aikana tehdyistä kotimaan junamatkoista tai autokyydeistä. KotiMIPS- tutkimuksessa pienin matkailun luonnonvarojen kulutus oli 1 900 kilogrammaa, ja suurin osa matkailun luonnonvarojen kulutuksesta syntyi henkilöautomatkoista ja mökkeilystä (Kotakorpi ym. 2008, 47). Tässä tutkimuksessa sen sijaan junalla matkus- tamisen osuus korostui, koska haastateltavat käyttivät matkustamiseen enimmäkseen julkisia liikennevälineitä.

Pienistä tuloista johtuen perusturvan saajien lomamatkat suuntautuivat usein toi- silla paikkakunnilla asuvien sukulaisten luokse. Lisäksi käytiin vammaisjärjestöjen järjestämällä tuetuilla lomilla. Kolme haastateltavaa ei ollut käynyt lomamatkoilla kotikaupungin ulkopuolella lähes 20 vuoteen. Perusteluina mainittiin rahattomuuden lisäksi saamattomuus ja eräänlainen häpeä siitä, että haastateltavat eivät kehtaa yöpyä sukulaisten luona.

Vähäiset lomamatkat koettiin elintason puutteena. Suurin osa haastateltavista kertoi, että he haluaisivat lisätä matkustamistaan, jos heillä olisi enemmän rahaa. Matkahaa- veissaan perusturvan saajat eivät poikenneet muista suomalaisista, sillä matkailu on suomalaisten tärkein kulutushalujen ja -toiveiden kohde (Sarpila ja Haanpää 2010, 50). Haaveiden kohteena mainittiin risteilylle pääseminen, Viron matkat sekä pysyvämpi muuttaminen toiseen kulttuuriin. Lomahaaveiden perusteluina mainittiin maiseman vaihdos ja vaihtelun saaminen arkeen. Perusteluina koettiin myös tarve nähdä uusia paikkoja, mikä tulee esiin seuraavassa lausumassa:

H: Niin, se on vai tärkeää, että pystyy lähtemään?

V5: On kyllä.

H: Minkä takia?

V5: No jotenkin tuntuu kyllä, että tarvii aina välillä vähän sellaista näidenkin mai- semien vaihtumista. – – Kyllä sitä olis hiukan elämää, kun huvittais matkustella. Se on oikeastaan ehkä ainoa semmonen asia, mihin tarvitsis enemmän rahaa. Tai ei nyt tule muuta semmoista erityistä mieleen.

H: Mikä siinä matkustamisessa niin viehättäisi?

V5: No, jotenkin kyllä kiinnostaisi nähdä vähän niinku jossain, minkälaista meininkiä on jossain muualla kun täällä [paikkakunta poistettu] metsien ja peltojen keskellä. Et ei täälläkään ihan semmoista kokonaisvaltaista käsitystä saa tästä elämästä kuitenkaan.”

Osa haastateltavista koki matkustamisen niin tärkeänä, että he olivat valmiita säästä- mään pienistä tuloistaan lomamatkoja varten. Toisaalta erityisesti osa vanhemmista haastateltavista koki, että he ovat jo matkustaneet tarpeeksi eivätkä kaipaa enää

lomamatkoja. Perusteluissa korostettiin myös, että lomamatkat eivät ole välttämättömyyksiä.

Perusturvan saajien matkailun ja mökkeilyn materiaalijalanjäljet ovat keskimääräistä pienemmät myös siksi, että vain harvalla oli mahdollisuus käydä lomamökillä. Mökkeily on tärkeä osa suomalaista kulttuuria, mutta tilastotietojen mukaan suuri osa suomalaisten mökeistä on kuitenkin varakkaiden ja tilavasti asuvien omistuksessa (Juntto 2010, 32). Tämä näkyy myös siinä, että kukaan haastateltavista ei omistanut mökkiä. Muutamat haastateltavat saivat käyttää jonkun läheisen mökkiä tai vapaaajan asuntoa säännöllisesti. Yhdellä haastateltavalla oli käytössään vuokramökki. Ympäri vuoden käytössä olevan mökin luonnonvarojen kulutus oli 7 300 kilogrammaa vuodessa. Mökille matkustamisen materiaalijalanjälki oli sen sijaan pieni, koska haastateltava pääsi useimmiten mökille mökkinaapurin kyydillä.

Mökkilomailun puutteet näkyvät haastatteluissa lausumina, joissa mökkeilyä kuvataan kaipauksella ja mökkeihin yhdistetään positiivisia mielikuvia: ”Talvella saa kengät jalassa olla, niin kesällähän olisi kiva olla avojaloin” (V11). Mökillä oleminen olisi toivottavaa vastapainoa kaupungissa olemiselle, koska mökillä pääsisi veneilemään, kalastamaan ja grillaamaan.

5.5 Harrastukset ja osallistuminen

Suurimmalla osalla haastateltavista ei ollut harrastuskuluja. Niillä, jotka ilmoittivat säännöllisiin harrastuksiin kuluvia rahamääriä, kulutusmenot olivat 30–57 euroa kuukaudessa. Kaikki maksulliset harrastukset olivat liikuntaharrastuksia. Pienituloisten vähäiset mahdollisuudet maksullisiin harrastuksiin näkyvät myös kulutus-tutkimusaineistoissa, joiden mukaan työttömät käyttävät kulttuuriin ja vapaa-aikaan puolet vähemmän rahaa kuin kaikki kotitaloudet keskimäärin (Ylitalo 2009, 121).

Harrastusten ja osallistumisen materiaalijalanjäljet vaihtelivat nollan ja 3 900 kilon välillä (kuvio 12, s. 62). Suurinta materiaalijalanjälkeä selittää se, että haastateltavalla oli kaksi kissaa. Kissojen ruoan materiaalijalanjälki oli melko suuri, yli 3 000 kiloa vuodessa. Toiseksi suurin materiaalijalanjälki oli haastateltavalla, joka kävi lähes päivittäin uimahallissa ja kolmanneksi suurin henkilöllä, joka kävi mökillä ja veneili kalaan. KotiMIPS-tutkimuksessa harrastusten luonnonvarojen kulutus vaihteli 590 ja 16 000 kilon välillä, ja myös siinä tutkimuksessa iso osa harrastuksista oli sellaisia, jotka kuluttivat vain vähän luonnonvaroja (Kotakorpi ym. 2008, 58–59).

Lähes kaikki yksin asuvat perusturvan saajat ”harrastivat” jotain (ks. kysymysten vaikeudesta luku 3.2). Aineistonkeruulomakkeessa ja haastatteluissa tuli esiin seuraavia harrastuksia: järjestötoiminta, lukeminen, ompeleminen, neulominen, pasianssin pelaaminen, kukkien hoitaminen, puhdetyöt, elokuvien ilmaisesityksissä ja teattereiden ennakkoesityksissä käyminen, taidenäyttelyissä käyminen, kävely, juoksu, pyöräily, laskettelu, jooga, kalastus, lintujen tarkkailu, marjastus, sienestys, metsästäminen,

TV:n katselu, kirjoittaminen ja musisointi. Yhteistä näille toimille oli se, että suurin osa niistä vaatii hyvin vähäisiä rahamääriä ja niiden materiaalijalanjälki oli pieni tai olematon, koska ne eivät vaatineet erillisiä tiloja tai välineitä. Vuokramökillä käyvän haastateltavan materiaalijalanjälkeä kasvatti kuitenkin kalastukseen liittyvä veneen käyttö.

Säännölliset liikuntaharrastukset, kuten uimahallissa tai kuntosalilla käynti, näkyvät aineistossa keskimääräistä suurempina harrastusmenoina ja suurempina materiaalijalanjälkinä. Säännöllistä liikuntaharrastusta pidettiin tärkeänä liikunnan, säännöllisen päivärytmin ja sosiaalisten suhteiden ylläpitämisen vuoksi. Eläkeläisille ja pitkäaikaistyöttömille liikuntaharrastukset tuovat elämään tärkeää merkityksellistä tekemistä. Esimerkiksi eräs pitkäaikaistyötön perustelee aktiivista uintiharrastustaan seuraavasti:

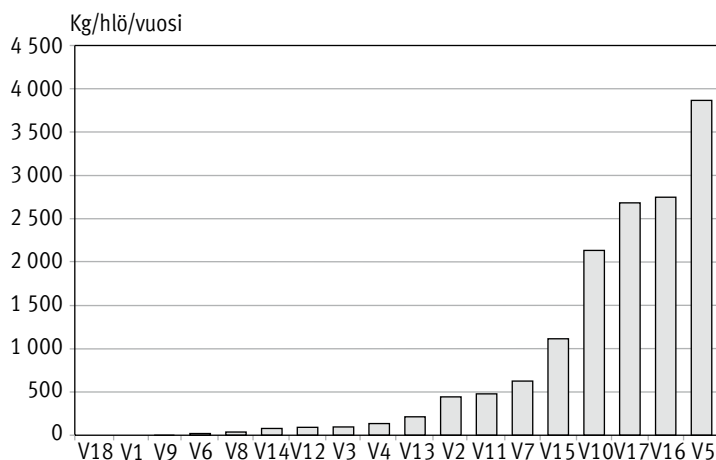
V16: Sanotaan, että pysyn järjissäni. Ja pysyn ihmisenä ylipäätään. Koska minusta on hirveän vaikea kuvitella, että ihmiset voisivat olla tekemättä mitään. Sen huomaa itse jo ihan konkreettisesti.

H1: Niin, että jotain pitää tehdä.

V16: Jotain pitää tehdä. – – Niin sitten yksi semmoinen keskeinen asia, mikä kuuluu minun elämäni on, että minä käyn uimassa viisi kertaa viikossa tätä nykyä suurin piirtein. Tuolla lähimmässä hallissa, ja siellä näkee, siellä näkee kaiken näköisiä ihmisiä. Eli minä nyt tunnen sen kantaporukan, kun istutaan lauteilla joka ilta suurin piirtein.”

Vaikka useat haastateltavat tunnistivat säännöllisen päivä- tai viikkorytmin positiiviset vaikutukset, suurimmalla osalla heistä ei kuitenkaan ollut säännöllisiä liikuntaharrastuksia tai muita ohjattuja, ryhmämuotoisia harrastuksia.

Kuvio 12. Harrastusten ja osallistumisen materiaalijalanjälki.

Suurella osalla perusturvan saajista oli riittävästi yhteiskunnallisen osallistumisen välineitä. He pystyivät seuraamaan uutisia ja pitämään yhteyttä puhelimitse. Uutisia seurattiin TV:stä, radiosta, netistä, ilmaislehdestä tai kirjastossa luettavasta päivän lehdestä sen verran, kun henkilö itse koki tarpeelliseksi.

Sanomalehden tilaamisen on määritelty kuuluvan kohtuullisen minimin elintasaan (Lehtinen ym. 2010, 40). Kukaan tähän tutkimukseen osallistuneista perusturvan saajista ei kuitenkaan tilannut päivittäissanomalehteä, koska haastateltavilla ei ensinnäkään ollut siihen varaa. Toiseksi kaikki haastateltavat eivät pitäneet sanomalehteä välttämättömyytenä: ”Se on ylellisyyttä. Minä katson sen ylellisyydeksi” (V14). Kolmantena perusteluna mainittiin, että lehtiä ei tarvitse tilata kotiin, koska ne voi lukea internetistä tai käydä lukemassa kirjastossa ilmaiseksi. Tällöin sanomalehden tilaamattomuus ei estä yhteiskunnallista osallistumista.

Vuoden 2006 Kulutustutkimusaineiston mukaan lähes jokaisesta suomalaisesta kodista löytyy televisio. Televisiota on toistaiseksi pidetty osana välttämättömyyskultusta myös viitebudjeteissa. (Lehtinen ym. 2010, 38–39.) Lähes kolmasosalla tähän tutkimukseen osallistuneista ei kuitenkaan ollut lainkaan televisiota. Perusteluna mainittiin näkörajoitteiden lisäksi se, että haastateltavat katsoivat kirjastosta lainattuja elokuvia tai televisio-ohjelmia tietokoneelta.

Tilastokeskuksen (2011c) kulutustutkimusaineiston mukaan suomalaisista kotitalouksista jo 84 prosentilla on kotona internetyhteys, kun se vielä 2010 oli 57 prosentilla kotitalouksista. Kotona oleva tietoliikenneyhteys on määritelty välttämättömyydeksi myös kohtuullisen minimin viitebudjeteissa. (Lehtinen ym. 2010, 38.) Haastateltavista vain kolmasosalla oli tietokone ja internetyhteys omassa kodissaan. Internetiä kotona käyttävät henkilöt pitivät sitä välttämättömyytenä, koska he maksoivat laskuja ja asioidivat esimerkiksi Kelan verkkopalveluissa. Sähköposti, Skype ja Facebook mainittiin myös tärkeinä yhteydenpidon välineinä. Toisaalta osa ei tarvinnut omaa internetyhteyttä, koska he käyttivät nettiä kirjastossa. Kirjaston nettiyhteyttä pidettiin riittävänä. Joskus se saattoi olla jopa parempi, koska silloin tulee lähdettyä ulos, mikä tulee esiin seuraavassa lausumassa:

”V5: No, kyllä minun mielestä silleen ihan riittävästi saa kirjaston kautta, käy kirjastossa lukemassa lehtiä. Tutkailee netistä vähän kuulumisia, niin en mä oikein kyllä sitten tarvii kotiin mitään erikoista lehteä – tai nettiä kotiin.

H: Joo, okei.

V5: Siinä oli vähän siinä kotinetissä semmoinen ongelma, että sitten siellä tuli roikuttua kaikki päivät. Eikä saanut mitään muuta aikaseksi.”

Kolmasosa yksin asuvista perusturvan saajista ei käyttänyt tietokonetta eikä internetiä lainkaan, mikä on kiinnostava havainto esimerkiksi julkisten palvelujen sähköisen asioinnin kehittämisen kannalta.

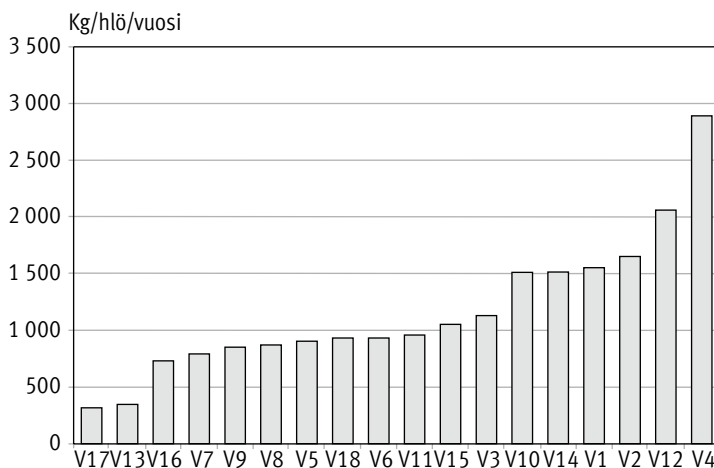
Haastateltavien ilmoittamat puhelinkulut vaihtelivat suuresti (3–150 euroa kuu-kaudessa). Suuria eroja selittävät pitkälti erot ajankäytössä ja sosiaalisissa suhteissa. Pienimmät puhelinkulut olivat itsensä yksinäiseksi kokevilla henkilöillä, joten rahan puutteen sijaan puhumista rajoitti puhekuppaneiden puute. Suurimpia puhelinkuluja haastateltavat selittivät aktiivisen yhteydenpidon lisäksi sillä, että Kelaan tai sosiaalitoimistoon soittaessa joutui jonottamaan pitkiäkin aikoja. Puhelinkuluja nosti myös ylivelkaantuminen, minkä takia haastateltavien oli käytettävä kalliimpia prepaid-liittymiä.

Aineistossa korostuu kirjaston merkitys tärkeänä yhteiskunnallisen osallistumisen välineenä. Yksin asuvat perusturvan saajat olivat monet aktiivisia kirjastojen asiakkaita, koska kirjasto ”on kohtuuhintainen paikka ihan näin niin kun tulottomallekin” (V13). Useat haastateltavista kävivät päivittäin kirjastossa lukemassa lehden tai lainaamassa kirjoja. Kirjastoa pidettiin tärkeänä paikkana paitsi ilmaisten lehtien ja internetin takia myös sosiaalisten kohtaamisten vuoksi. Aktiivinen kirjaston käyttö näkyy myös luonnonvarojen kulutuksena niillä haastateltavilla, joiden muut harrastukset eivät juuri vaatineet luonnonvaroja.

5.6 Kodin tarvikkeet ja vaatetus

Kodin tarvikkeiden ja vaatteiden kulutusmenoja oli vaikea arvioida, koska menot olivat satunnaisia ja pieniä. Vaatekulut vaihtelivat haastateltavien välillä niin, että toisilla kului vuosittain 300 euroa, toisilla 100 euroa, kun taas toiset eivät osanneet arvioida summia, koska he olivat ostaneet vain välttämättömiä alusvaatteita ja sukkaa. Kodin tavaroihin ja päivittäistavaroihin käytetyt rahasummat olivat haastateltavien omien ilmoitusten mukaan 0–300 euroa vuodessa. Kestokulutustavaroiden kulutusmenojen ilmoittamista vaikeutti myös se, että kulutusmenot jakautuvat usealle vuodelle. Kaikkiaan kodintarvikkeisiin ja vaatteisiin kulutetut summat olivat kuitenkin pieniä ja selvästi koko väestön keskiarvoa vähäisempiä (ks. myös Niemelä ja Raijas 2012, 20–21).

Kodin tavaroiden ja päivittäistavaroiden materiaalijalanjälki vaihteli 300 ja 2 900 kilon välillä (kuvio 13). Muita suuremmat materiaalijalanjäljet kuuluivat niille henkilöille, jotka olivat saaneet läheisiltään paljon uutena ostettuja tavaroita tai ostivat vaatteet uutena postimyynnistä osamaksulla. Suurinta materiaalijalanjälkeä lukuun ottamatta kaikkien haastateltavien materiaalijalanjälki oli alle puolet keskivertosuomalaisen vastaavasta (Laakso 2011, 67). KotiMIPS-tutkimuksessa pienin luonnonvarojen kulutus tavaroiden osalta oli 600 kiloa vuodessa, kun tässä tutkimuksessa kahden vähiten kuluttavan henkilön materiaalijalanjälki oli alle 350 kiloa (ks. Kotakorpi ym. 2008, 54). Myös viitebudjeteissa tavaroiden materiaalijalanjälki oli suurempi, noin 2 000 kiloa. Viitebudjettilaskelmissa käytettiin uusien, kohtuuhintaisten vaatteiden ja muiden tavaroiden normaaleja, alentamattomia hintoja (Lehtinen ym. 2010, 32). Uusien vaatteiden valmistamisen luonnonvarojen kulutus kohdennetaan ensimmäiselle käyttäjälle, minkä vuoksi kirpputorilta ostettujen tai muiden käytettyinä saatujen vaatteiden luonnonvarojen kulutus on nolla. Tämä selittää pitkälti sitä, miksi kirppu-

Kuvio 13. Kodin tavaroiden ja päivittäistavaroiden materiaalijalanjälki.

toreja käyttävien perusturvan saajien materiaalijalanjäljet ovat pienempiä suhteessa aiempien tutkimusten tuloksiin.

Perusturvan saajien vaatteisiin ja kodin tavaroihin kulutetut rahasummat ja materiaalijalanjäljet olivat pieniä, koska niihin ei ollut varaa vielä välttämättömämpien hankintojen lisäksi. Kun ruokalaskuista ja muista laskuista ei voinut tinkiä, kodin tavaroiden ostamista oli pakko lykätä. Tämä vaihtoehdottomuus ja kulutustoiveista luopuminen tulee esiin esimerkiksi seuraavassa lausumassa:

”V14: Onhan sitä aina kodin tarvikkeita, esimerkiks mulla cd-mankka meni – – rikki. Oi voi. Sitten olisi mattoa, sitten olisi verhoa. Kyllä se on laaja skaala mitä haluais tavallisestikin, ettei mitään rikkaan ihmisen hommia ettei mitään kallistakaan kun ihan tavallisten. – – Ja ei ole mahdollisuutta millään ostaa. Jos mä lähtisin sitten noista tuloista mikä mulla jää noiden pikkulaskujen mukaan, mitä minä maksan sitten tuosta neljästä sadasta eurosta, niin jos mä lähtisin jotkut halvat matot ostamaan niin minä en saisi sitten enää sitä ruokapuolta.”

Kolmasosa haastateltavista koki kodintarvikkeisiin ja vaatteisiin liittyviä puutteita. He tarvitsivat uusia vaatteita vanhojen ja kuluneiden tilalle, mutta heillä ei ollut varaa ostaa uusia. Monissa haastatteluissa tuli esiin myös pelko jonkin vanhan kodinkoneen, useimmiten pesukoneen, hajoamisesta, koska uuden ostamiseen ei olisi varaa. Kodin tarvikkeiden puutteita kuvasti myös erään haastateltavan lausuma siitä, että kodin sisustus ei ”ihan vastaa ehkä mun ideaalimakuaani” (V16). Lausuma heijastaa kulttuurisidonnaisia puutteen kokemuksia. Pienituloisten perusturvan saajien elintaso merkitsee sopeutumista niihin tavaroihin ja sellaiseen tyyliin, joka on rahan puutteen vuoksi saatavilla; se on ”pakotettua vaatimattomuutta” (Mäki 2011).

Suurin osa haastateltavista koki kodin tarvikkeidensa määrän kuitenkin riittäväksi. Riittävyuden kokemusta perusteltiin ensisijaisesti asunnon pienellä koolla: ”Kyllä tässä on ihan sopivasti, että ei tänne enempää mahdukaan. On pieni kämpä, niin kyllä ne riittää.” (V10). Huolimatta siitä, että tavarat olivat vanhoja, käytettyjä ja niitä oli vähän, niillä tuli kuitenkin toimeen. Mistään välttämättömistä vaatteista tai tavaroista ei koettu puutetta. Muutama tutkittavista oli sitä mieltä, että tavaroita oli jopa liikaa, koska kaikille tavaroille ei ollut käyttöä tai tavaramäärä esti liikkumista pienessä ja täyteen ahdetussa asunnossa.

Haastateltavien kodeissa ei juuri ollut uutena hohtavia huonekaluja vaan huonekalut ja kodin tavarat olivat kertyneet vuosikymmenten aikana. Suurin osa huonekaluista ja kodinkoneista oli saatu tai ostettu käytettyinä. Käytettyjä kodin tavaroita hankittiin kirpputoreilta, kierrätyskeskuksista, tuttavilta ja roskiksista. Kulutustapoja kuvaa se, että kodin tarvikkeilla oli usein pitkä historia ja ne kulutettiin loppuun saakka, mikä tuli esiin esimerkiksi, kun eräs haastateltava kuvaili huonekalujaan:

”V17: Nuo minä olen ostanut nuo tuolit, tämän jo 1972. Niiden päällystä, nyt se alkaa mennä jo vähän huonommaksi. Nuokin on ikivanhoja, kirpputorilta ostettuja.”

Tavaroista kerrottiin myös pidettävän huolta esimerkiksi tuulettamalla vaatteita ja korjaamalla kodinkoneita.

Myöskään vaatteiden määrästä ei suurin osa kokenut puutetta. Haastateltavat ostivat vaatteita harvoin ja käyttivät ne loppuun. Joillakin haastateltavista oli aiemmissa elämän vaiheissa kertynyt vaatteita niin paljon, että niitä oli enemmän kuin ehti käyttää. Pari haastateltavaa osti vaatteet uutena postimyynnistä osamaksulla, koska he arvostivat uusia materiaaleja ja halusivat panostaa vaatteiden ja jalkineiden laatuun. Suurin osa osti kuitenkin lähes kaikki vaatteensa käytettyinä, ainoastaan alusvaatteet ja sukat ostettiin uutena. Haastateltavat hyödynsivät laajasti kirpputorien suomia mahdollisuuksia täydentää vaatekaappia halpaan hintaan. Kirpputoreja käyttävät haastateltavat eivät tuoneet esiin kirpputoreihin liittyviä varauksia, kuten sitä, että käytetyt vaatteet eivät kestäisi hyväkuntoisina, eivätkä he kokeneet kirpputorilta ostamista samalla tavalla rajoitteena kuin kohtuullisen minimin viitebudjettien laatimiseen osallistuneet kuluttajat (ks. Lehtinen 2010, 31). Ainoana ongelmana pidettiin sitä, että kirpputoreilta ei aina löydä etsimäänsä tai sopivia kokoja.

5.7 Terveystenhoito

Suurimmalla osalla pitkäaikaistyöttömistä ja takuueläkkeen saajista oli säännöllinen lääkitys. Heidän ilmoittamansa lääkekulut vaihtelivat kymmenestä eurosta satoihin euroihin kuukaudessa. Osa ei kuitenkaan ilmoittanut lainkaan terveydenhoidon kustannuksia, mikä johtuu joko siitä, että heillä ei ollut tarvetta käyttää terveyspalveluita, tai siitä, että he olivat saaneet sosiaalitoimistosta maksusitoumuksen lääkkeisiin ja terveyspalveluihin, minkä seurauksena he eivät tienneet todellisia kuluja.

Terveys- ja kuntoutuspalveluiden käytön materiaalijalanjäljet vaihtelivat 120 ja 4 500 kilon välillä, mutta luvut ovat vasta suuntaa-antavia arvioita (ks. luku 3.6). Suurimpia materiaalijalanjälkiä selittävät haastateltavien sairaudet, joiden vuoksi he kävivät usein terveyskeskuksissa tai olivat välillä pitkiäkin aikoja sairaalassa. Yksi takuueläkkeen saajista sai ryhmämuotoista toimintaterapiaa Kelan kuntoutuksena ja toisella oli henkilökohtainen avustaja. Näiden palveluiden luonnonvarojen kulutusta ei kuitenkaan pystytty huomioimaan tässä tutkimuksessa.

Terveydenhoito on Doyalin ja Goughin (1991, 58) tarveteoriassa yksi keskeisistä välittävistä tarpeista, minkä takia selvitimme, miten haastateltavat pystyvät hankkimaan reseptilääkkeitä ja saamaan terveydenhoitoa. Pienituloisuudesta huolimatta useimmat haastateltavat olivat pystyneet hankkimaan tarvitsemansa reseptilääkkeet eikä rahanpuute ollut estänyt terveyskeskuskäyntejä. Selittäjänä oli ensinnäkin se, että suurin osa haastateltavista sai myös toimeentulotukea, jolloin sosiaalitoimisto maksoi heidän reseptilääkkeidensä omavastuuosuudet ja muut julkisen terveydenhuollon kustannukset. Perusturvan saajien kokemukset tukevat aiempien tutkimusten havaintoja siitä, että terveydenhoitokulut ja lääkekulut korvataan säännöllisille toimeentulotukiasiakkaille varsin kattavasti (Kalliola ja Kivioja 2002; Kinnunen 2007, 97). Myös kattava lääkekorvausjärjestelmä ja erityistarpeet huomioivat tuet (eläkkeensaajan hoitotuki ja vammaistuki) koettiin todella tarpeellisena isoista lääkekuluista selviämiseksi.

Aiemman tutkimuksen mukaan pitkäaikaissairaat pienituloiset kokevat vaikeuksia lääkekulujen kattamisessa, minkä seurauksena he joutuvat hakemaan lääkekuluihin toimeentulotukea tai diakonian taloudellista tukea (Kinnunen 2007, 96–97; Kruunari 2010; Saastamoinen ym. 2013). Lääkkeiden hankkiminen saattaa myös edellyttää valintoja. Esimerkiksi osa haastateltavista kertoi ostavansa vain välttämättömät reseptilääkkeet mutta vitamiineihin tai Kela-korvausten ulkopuolella oleviin lääkkeisiin ei ollut varaa. Haastattelussa tuli esiin, että yleensä rahat riittivät lääkkeisiin, jos säästi muista välttämättömistä menoista: ”Kyllä niihin lääkkeisiin on aina löytynyt, että jostain muusta on sitten tarvinnut tinkiä vähän.” (V4). Taloudellisia ongelmia aiheutti myös se, jos lääkäri oli määrännyt lääkkeitä, jotka eivät olleet Kelan erityiskorvattavien lääkkeiden piirissä eikä paikallinen sosiaalitoimisto korvannut niitä. Tällaisessa tilanteessa rahat eivät riittäneet, mikä tuli esiin erään haastateltavan lausumassa: ”No nytkin pääsin eilen pois sairaalasta, niin määrättiin sydänlääkkeitä. Niin ei mulla ole 120 euroa viikon lääkkeisiin.” (V12). Haastateltavan kokemus ei ole poikkeuksellinen: kyselytutkimuksen mukaan 95 % lääkekustannusten vuotuisen omavastuuosuuden ylittäneistä oli jättänyt lääkkeitä hankkimatta niiden kalleuden takia (Saastamoinen ym. 2013).

Perusturvan saajat olivat kaikki saaneet terveytensä kannalta välttämätöntä hoitoa. Heillä oli kuitenkin yksilöllisesti vaihtelevia kokemuksia terveyskeskuksista, erikoissairaanhoidosta ja siitä, saavatko he riittävää ja tarpeenmukaista terveydenhoitoa. Yleisesti ottaen he kokivat saaneensa hoitoa mutta pitivät ongelmana palveluiden vaikeaa saatavuutta. Haastateltavat kokivat, että jonot lääkäreiden vastaanotolle olivat

pitkiä ja varsinkin kiirettömässä tapauksissa heidän terveydenhoidostaan huolehdittiin lääkärisikäyntien sijaan vain uusimmalla reseptellä. Lisäksi he pitivät ongelmana lääkäreiden vaihtuvuutta ja sitä, että lyhyillä lääkärisikäynneillä ei aina huomioida asiakkaan tarpeita. Haastateltavat olivat joutuneet odottamaan pitkään myös leikkausaikoja. Palveluiden vaikea saatavuus ja pitkät odotusajat selittävätkin sitä, miksi aiempien tutkimusten mukaan pienituloiset käyttävät Suomessa vähemmän terveyspalveluita kuin suurituloiset, vaikka heillä olisi suurempi terveyspalveluiden tarve (Teperi ja Keskimäki 2007, 281; Kinnunen 2007, 135; Blomgren ja Hiilamo 2012).

6 ELINTASON KOHTUULLISUUDEN ARVIOIMINEN

Edellä olemme kuvanneet perusturvan saajien elintason osatekijöitä ja materiaalijalanjälkiä. Seuraavaksi siirrymme tarkastelemaan, miten perusturvan saajien elintaso suhteutuu aiemman tutkimuksen hahmottamiin sosiaalisesti ja ekologisesti kestäväen elintason rajoihin ja miten he itse määrittelevät kohtuullista elintasoa.

6.1 Sosiaalisesti kestävää?

Sosiaalisen kestävyuden arvioimiseksi vertaamme ensin haastateltavien tulo- ja kulutustasoa Kuluttajatutkimuskeskuksen laatimiin kohtuullisen minimin viitebudjetteihin. Vuonna 2010 laadittu kohtuullisen minimin viitebudjetti ilman asumis- ja liikennekustannuksia on yksin asuvalla alle 45-vuotiaalla naisella 583 euroa ja miehellä 576 euroa kuukaudessa. Jos edellä mainittuihin summiin lisätään asumisen ja arkiliikenteen kohtuulliset kustannukset¹⁴, kohtuullisen minimin viitebudjetti kohoaa Helsingissä 1 280 euroon ja pienemmissä kaupungeissa 991–1 205 euroon kuukaudessa. (Lehtinen ym. 2010, 48.)

Kohtuulliseksi katsottu kulutustaso edellyttää vähintään viitebudjetin mukaisia kuukausituloja. Tässä tutkimuksessa haastateltavien tulot olivat keskimäärin 890 euroa kuukaudessa. Asumiskulujen ja arkiliikenteen kulujen jälkeen haastateltavilla oli keskimäärin 430 euroa kuukaudessa. Tällöin lähes kaikkien tulotaso oli pienempi kuin kohtuullisen minimin viitebudjetti (ks. myös Perusturvan riittävyuden arviointiraportti 2011). Yksikään haastateltavista ei saavuttanut oman asuinpaikkakuntansa mukaisen viitebudjetin edellyttämää tulotasoa. Sen sijaan kolmella eläkkeensaajalla asumisen ja arkiliikenteen kulujen jälkeen käytössä olevat tulot ylittivät viitebudjetin edellyttämät 583 euroa kuukaudessa, koska he saivat lisäksi työtuloja tuetusta työstä tai eläkkeensaajien hoitotukea tai vammaistukea. Tulonsiirrot on kuitenkin tarkoitettu kompensoimaan sairaudesta johtuvia menoja, kuten korkeita lääkekustannuksia ja kuntoutuskuluja. Kohtuullisen minimin viitebudjetissa ei huomioida tällaisia kuluja, joten tulojen suhteuttaminen viitebudjetteihin jää pitkäaikaissairaiden eläkeläisten kohdalla vaillinaiseksi.

Perusturvan saajien elintasoa voidaan verrata viitebudjetteihin myös tarkastelemalla haastateltavien ilmoittamia kulutusmenoja (ks. taulukko 6, s. 70). Tarkastelun keskeisin havainto on se, että perusturvan matalan tason vuoksi lähes kaikki menoerät olivat pienempiä kuin kohtuullisen minimin mukainen kulutustaso edellyttäisi. Ainoastaan sähkölaskut, vakuutusmaksut sekä vapaa-ajan ja harrastusten kulut ylittävät viitebudjettien arviot. Sähkölaskujen suuruutta saattaa selittää se, että haastateltavat ilmoittivat arviolaskuihin perustuvat summat. Haastateltavien keskimääräiset harrastuskulut olivat viitebudjetteja suuremmat, mutta niissä oli suurta vaihtelua. Myös

¹⁴ Viitebudjettien oletuksena on, että asuminen esimerkiksi Helsingissä 45 neliön vuokra-asunnossa maksaa 654 euroa kuukaudessa ja joukkoliikenteen kuukausilippu maksaa 43 euroa (Lehtinen ym. 2010, 48).

terveysmenot olivat keskimääräisesti suuria johtuen pitkälti muutamien henkilöiden poikkeuksellisen suurista terveydenhoitokuluista.

Taulukko 6. Perusturvan saajien kulutusmenojen vertailu kohtuullisen minimin viitebudjetteihin eri paikkakunnilla^a.

	Perusturvan saajat (keskiarvo ^b , oma ilmoitus), €/kk	Viitebudjetti/ Yksin asuva, alle 45-vuotias nainen Helsingissä, €/kk	Viitebudjetti/ Yksin asuva, alle 45-vuotias nainen Lahdessa, €/kk	Viitebudjetti/ Yksin asuva, alle 45-vuotias nainen Salossa, €/kk
Ruoka	203	283	283	283
Vaatetus	11	47	47	47
Kodin tavarat, laitteet ja niiden kuluminen	5	138	138	138
Sähkö	25	16	16	16
Kotivakuutus	21	6	6	6
Vapaa-aika ja harrastukset	65	34	34	34
Terveys	41	22	22	22
Henkilökohtainen hygieniä	–	37	37	37
Yhteensä, ilman asumista ja liikkumista	402	583	583	583
Asuminen/vuokra	465	654	552	391
Liikkuminen	27	43	70	70
Yhteensä	894	1 280	1 205	1 044

^a Viitebudjeteissa asuminen ja liikkuminen perustuvat kaupungin kokoon. Kuluttajatutkimuskeskus on laskenut asumiskustannukset erikseen Helsingille, pääkaupunkiseudulle sekä erikokoisille kaupungeille. Lahti on yli 100 000 asukkaan kaupunki ja Salo 20 000–59 999 asukkaan kaupunki. Yksityisauton käyttö koettiin välttämättömäksi ainoastaan lapsiperheiden kohdalla, minkä vuoksi muiden kotitaloustyyppien viitebudjeteissa huomioidaan vain julkisen liikenteen kuluja. Liikkumisen kustannukset on jaettu pääkaupunkiseudun kuntien sisäisen ja seutul liikenteen kausilippuun sekä muuhun Suomeen, jossa kustannuksena on 40 matkan joukkoliikennelippu. Kodin tavaroihin ja laitteisiin sisältyvissä tietoliikennemennoissa huomioidaan tv-lupa, matkapuhelinmaksut, internetyhteys, tietoliikennelaitteet ja sanomalehti. (Ks. Lehtinen ym. 2010, 47–48.)

^b Tutkimuksen kohderyhmä on pieni ja osallistuneiden kulutusmenoissa on suurta vaihtelua (ks. taulukko 4), jolloin keskiarvojen tarkastelu kuvaa todellisuutta vain pieneltä osin. Se mahdollistaa kuitenkin parhaiten vertailun viitebudjettien kanssa.

Sosiaalisesti kestävä elintaso voidaan arvioida myös aineellista huono-osaisuutta ja välttämättömyksiä tarkastelevien tutkimusmenetelmien avulla (ks. luku 2.2). Tässä tutkimuksessa muodostimme haastattelu- ja kyselytietojen perusteella eräänlaisen välttämättömyysindeksin, jonka avulla tarkastellaan, minkälaisia mahdollisuuksia yksin asuvilla perusturvan saajilla on saavuttaa erilaisia elämässä välttämättömiä asioita. Sisällytimme indeksin muuttujiksi aiemmissa tutkimuksissa välttämättö-

myyksiä määriteltyjä hyödykkeitä ja muita tarpeiden tyydytyksen kannalta oleellisia tekijöitä, kuten terveydenhoidon palveluja ja sosiaalisia kontakteja (ks. Kangas ja Ritakallio 1996 ja 2008; Saunders 2008; Saunders ym. 2008; Guio 2009; Guio ym. 2012). Tässä tutkimuksessa haastatteluaineiston analyysi on vahvistanut käsityksiämme siitä, mitä asioita perusturvan saajat pitävät välttämättömyyksiä ja mitkä he liittävät kohtuulliseen elintasoon. Koska indeksin vastauksia ei ole kerätty kyselylomakkeilla, sen laatiminen sisältää tutkijoiden harkintaa ja tulkintaa. Indeksi on objektiivinen lista välttämättömyyksistä mutta muuttujien saamat arvot perustuvat haastateltavien subjektiiviseen arvioon.

Indeksissä olemme antaneet kullekin muuttajalle arvon 0, 0,5 tai 1 sen mukaisesti, miten hyvin haastateltava pystyy hankkimaan välttämättömyyksiä määriteltyjä tarpeiden tyydyttäjiä tai miten välttämättömyydet toteutuvat (ks. taulukko 7). Taulukon 7 alimmalla rivillä on näistä osatekijöistä laskettu haastateltavan indeksiluku ja oikeassa reunassa kunkin välttämättömyystekijän yleisyys vastaajien keskuudessa. Suurin osa muuttujista saa vain arvot 0 tai 1: henkilöllä joko on vakituinen asunto, kotivakuutus, säästöjä, tai ei ole. Osa muuttujista on kuitenkin moniulotteisempia ja tällöin indeksin muodostamisessa on haluttu tuoda esiin vaihtoehtoisia tilanteita ja osittaisia puutteita (ks. liite 6). Esimerkiksi puhelimen kohdalla arvo 0,5 merkitsee sitä, että haastateltava ei voi saada omaa puhelinliittymää luottotietojen menetyksen vuoksi. Olemme myös halunneet tuoda esiin perusturvan saajien subjektiivisia kokemuksia, mikä tulee esiin esimerkiksi sosiaalisten kontaktien kohdalla.

Välttämättömyysindeksi osoittaa, että suurin osa yksin asuvista perusturvan saajista ei kokenut vakavia puutteita asumisessa tai ruokailumahdollisuuksissa. Lähes kaikki toivat myös esiin, että heillä oli riittäviä mahdollisuuksia saada terveydenhoitoa ja ostaa reseptilääkkeitä. Kaksi henkilöä koki kuitenkin, ettei heidän sairauksiaan ole hoidettu, ja yksi joutui tinkimään reseptilääkkeistä. Suurin osa haastateltavista pystyi käyttämään tarvitsemansa verran julkisia liikennevälineitä tai kuljetuspalvelua ja heillä oli säännöllisiä sosiaalisia kontakteja.

Pääosin kahtiajakoon perustuva indeksi ei kuitenkaan kerro, kuinka hyvin tai millä tasolla muuttujina olevat asiat toteutuvat eikä se tee näkyväksi erilaisia keinoja, joita haastateltavat joutuivat käyttämään välttämättömyyksiensa saavuttamiseksi (ks. luku 5). Välttämättömien tarpeiden tyydyttäjien hankkiminen saattoi myös edellyttää valintoja:

”Mulla menee yleensä niin, että mä katson että lääkkeet on. Jos on tärkeitä, niin sitten ruokaa ostetaan vähemmän, tai syödään kaapista se mitä siellä on.” (V1)

Köyhyyttä kokevat haastateltavat joutuivat jatkuvasti laskemaan rahojaan ja tinkimään omista kulutustarpeistaan. Haastateltavien kokemat puutteet liittyivät ensisijaisesti rajallisiin mahdollisuuksiin harrastaa ja käydä lomamatkoilla – kuten vierailulla muualla Suomessa asuvien lähisukulaisten luona. Suurimmalla osalla ei ollut varaa kotivakuutukseen eivätkä he voineet säästää hätätapauksia varten.

Kun köyhyyttä on aiemmissa tutkimuksissa määritelty vastaavien mittareiden avulla, köyhyysrajana on useimmiten pidetty vähintään kolmen välttämättömyystekijän vastentahtoista puutetta (Kangas ja Ritakallio 1996, 23). Taulukossa 7 tämä vastaa indeksin arvoa, joka on pienempi kuin 0,82. Tällöin haastateltavat määrittyivät kahta lukuun ottamatta köyhiksi. Ei-köyhäksi lukeutuvilla haastateltavilla oli pieni työeläke tai säästöjä tai he saivat taloudellista apua läheiseltä. Kaikilla muilla, ja kaikilla ilman taloudellista apua pärjäävillä haastateltavilla, oli vähintään kolme puutetta. Vaikka suurin osa perusturvan saajista pystyi asumaan riittävän hyvin, syömään ja hoitamaan terveyttään, heidän tulotonsa oli suhteellisesti niin alhainen, että heidän elintonsa oli kaukana sosiaalisesti hyväksyttävästä elintasosta.

Johtopäätös on, että sekä viitebudjettiin verrattuna että välttämättömyyksiä listaavan indeksin perusteella perusturvan saajien elintaso ei ole sosiaalisesti kestävällä tasolla. Tämä tukee aiempien tutkimusten tuloksia, joiden mukaan työttömien tulot ovat riittäneet kattamaan vain noin kaksi kolmasosaa kohtuulliseksi katsotusta vähimmäiskulutuksesta ja takuueläkkeen saajien tulot ovat ylittäneet juuri ja juuri kohtuullisen minimin mukaiseen kulutustasoon (Perusturvan riittävyden arviointiraportti 2011). Haastateltavat arvioivat itse, että he tulisivat kohtuullisesti toimeen, jos heillä olisi käytettävissään asumiskulujen jälkeen noin 650 euroa kuukaudessa. Arvio vastaa hyvin kyselytutkimuksella selvitettyjä väestön mielipiteitä perusturvaetuuksien riittävästä tasosta (Kuivalainen 2011). Myös Perusturvan riittävyden arviointiraportissa (2011) on arvioitu, että yksin asuvat perusturvan saajat voisivat saavuttaa riittävän kulutustason, jos heidän käytettävissä olevat tulonsa olisi asumismenojen jälkeen 575–660 euroa kuukaudessa.

6.2 Ekologisesti kestävä?

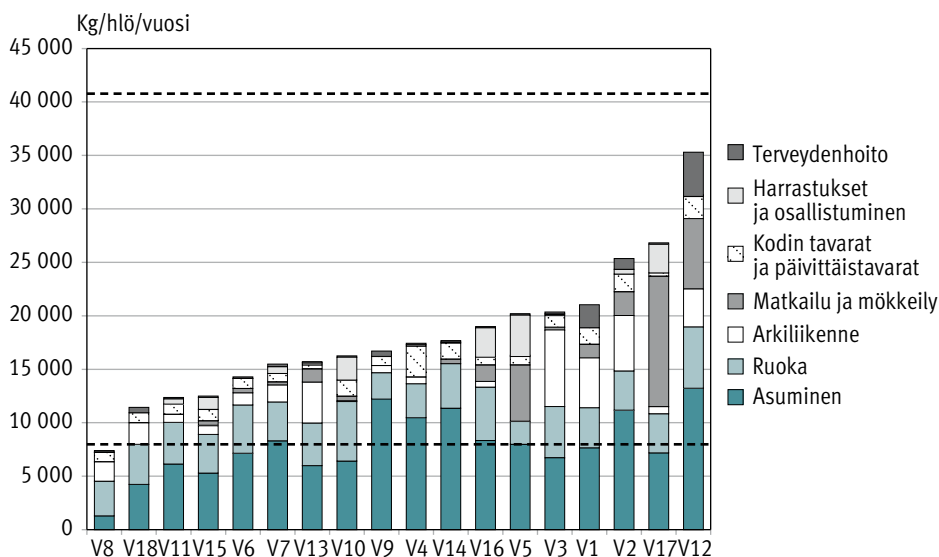
Tutkimuksen tarkoitus on tehdä näkyväksi myös sitä, mikä olisi ekologisesti kestävä elintason raja. Ympäristötutkijat ovat arvioineet kestävä luonnonvarojen käytön tason jakamalla kestävästi hyödynnettävissä olevan luonnonvarojen määrän maapallon väestön määrällä (9 miljardia vuonna 2050). Tästä lähtökohdasta arvioituna Euroopassa voidaan kuluttaa kestävästi enintään 10 tonnia luonnonvaroja henkeä kohti vuodessa. Tästä noin kuusi tonnia voi olla uusiutumattomia luonnonvaroja ja neljä tonnia uusiutuvia luonnonvaroja. Maa- ja metsätalouden aiheuttaman eroosion tulee vähentyä 200–300 kilogrammaan nykyisestä kolmesta tonnista. (Bringezu 2009, 168–171.) Myös Schmidt-Bleek (2009) ja Ekins ym. (2009) esittävät uusiutumattomien luonnonvarojen käytön rajoittamista enintään kuuteen tonniin henkeä kohden vuodessa. Kun Bringezun (2009) esittämästä 10 tonnista vähennetään julkisen kulutuksen osuus, kotitalouksien kestävä kulutuksen taso voi olla enintään kahdeksan tonnia henkeä kohden vuodessa (Lettenmeier ym. 2012; ks. myös Dittrich ym. 2012, 70).

Taulukko 7. Yksin asuvien perusturvan saajien välittämättömyysindeksi.

	V1	V2	V3	V4	V5	V6	V7	V8	V9	V10	V11	V12	V13	V14	V15	V16	V17	V18	
Vakiutinen asunto	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,94
Huonekalut kohtuullisessa kunnossa	1,0	0,5	0,5	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,5	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,89
Pesukone	0,5	1,0	0,5	1,0	1,0	1,0	1,0	0,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,89
Pakastin	1,0	0,0	1,0	1,0	0,0	1,0	0,0	1,0	1,0	0,0	0,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,0	1,0	1,0	0,67
Televisio	0,0	0,5	0,0	0,0	0,5	1,0	0,0	0,0	0,0	1,0	1,0	1,0	0,0	1,0	0,0	1,0	0,5	1,0	0,47
Kotivakuutus	0,0	0,0	1,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	1,0	0,0	1,0	1,0	0,0	0,33
Lämmin ruoka vähintään kerran päivässä	1,0	0,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,89
Sanomalehti	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,06
Orna puhelinliittymä	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,5	0,5	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,92
Nettiliittymä kotona	1,0	1,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	1,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,33
Tietokone	1,0	1,0	0,0	1,0	1,0	0,0	1,0	1,0	0,0	1,0	0,0	1,0	1,0	1,0	0,0	1,0	1,0	0,0	0,67
Säännöllinen sosiaalinen kontakti muiden ihmisten kanssa	0,5	1,0	1,0	1,0	0,0	1,0	1,0	1,0	0,5	0,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,5	1,0	1,0	0,81
Säästöt hätätapausta varten	0,0	0,0	1,0	1,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,17
Lomamatka kotikaupungin ulkopuolella viimeisen vuoden aikana	1,0	0,0	1,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	1,0	0,0	0,0	1,0	1,0	0,0	0,39
Varaa käyttää julkisia liikennevälineitä	1,0	0,5	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,5	0,5	0,5	0,5	1,0	1,0	0,5	0,5	1,0	0,5	1,0	0,78
Terveydenhoito tarvittaessa	1,0	0,5	1,0	1,0	1,0	0,5	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,94
Mahdollisuus ostaa reseptilääkkeitä	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,5	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,97
Indeksi	0,71	0,53	0,71	0,88	0,68	0,59	0,56	0,44	0,53	0,56	0,56	0,85	0,68	0,79	0,56	0,79	0,76	0,59	

Perusturvan saajien materiaalijalanjäljet ylittävät tämän ekologisesti kestäväksi arvioitun tason (8 000 kiloa vuodessa) (ks. kuvio 14). Ainoastaan yhden haastateltavan materiaalijalanjälki oli kestävyysrajan alapuolella, koska hänen asumisen materiaalijalanjälkensä jäi pieneksi asunnottomuuden takia. Toiseksi pienin materiaalijalanjälki oli 1,5-kertainen ekologisesti kestävään tasoon nähden. Tämä johtui siitä, että haastateltavan arkiliikenteen materiaalijalanjälki oli pieni, hän ei käynyt lomamatkoilla ja asui kuntoutuslaitoksessa, jossa hänen yksityinen asuinpinta-alansa oli pieni. Suurin materiaalijalanjälki oli lähellä keskivertosuomalaisten kulutusta ja noin viisinkertainen ekologisesti kestävään tasoon nähden.

Kuvio 14. Haastateltavien materiaalijalanjälki suhteessa ekologisesti kestävään tasoon (8 000 kiloa luonnonvaroja henkeä kohti vuodessa, alempi katkoviiva) sekä keskivertosuomalaisen materiaalijalanjälkeen (40 500 kiloa vuodessa, ylempi katkoviiva).

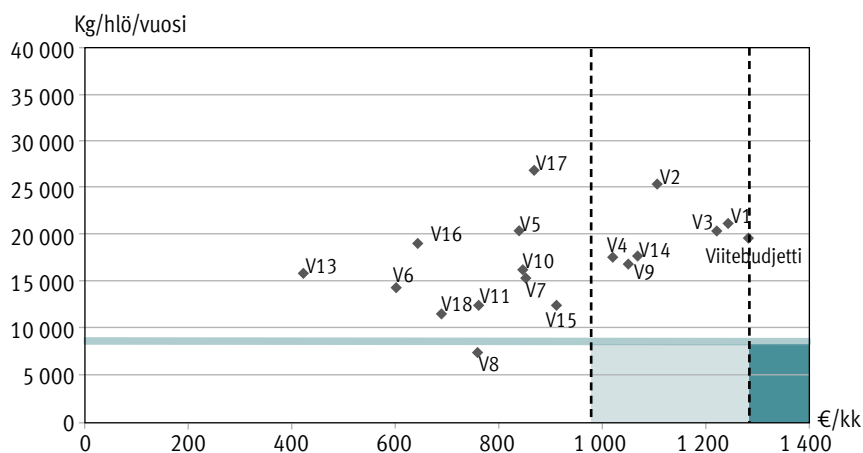

Tutkimuksen tulokset näyttävät vahvistavan aiempien tutkimusten havaintoja, joiden mukaan luonnonvarojen käytön ja tulotason välillä on selvä yhteys. Esimerkiksi KotiMIPS-tutkimuksessa havaittiin positiivinen yhteys kotitalouksien bruttotulojen ja materiaalijalanjäljen koon välillä (Kotakorpi ym. 2008, 62; ks. myös Tukker ym. 2010). Tähän tutkimukseen osallistuneiden kotitalouksien kohdalla on mahdollista erottaa heikko positiivinen yhteys tulojen ja materiaalijalanjälkien välillä. Merkittäviä eroja ei kuitenkaan muodostunut, koska haastateltavien tulotasot olivat niin yhteneväiset. Emme myöskään pystyneet laskemaan läheisiltä saadun tuen ja kaikkien epävirallisten tulojen rahallista arvoa. Tulojen lisäyksen merkityksestä kertoo kuitenkin se, että luonnonvarojen kokonaiskulutus oli suurempi niillä haastateltavilla, jotka saivat läheisiltään rahallista tukea tai pääsivät esimerkiksi läheisten kustantamille lomamatkoille.

6.3 Ympäristövaran rajoissa?

Sosiaalisen ja ekologisen kestävyuden yhtäaikaaisessa tarkastelussa arvioimme perusturvan saajien elintaso suhteessa ympäristövara (ks. luku 2.4). Kuviossa 15 ympäristövaran ylärajan muodostaa ekologisesti kestävä luonnonvarojen kulutuksen taso MIPS-menetelmällä mitattuna ja alarajan kohtuullisen minimin viitebudjetin mukainen tulotaso. Kuvion oikeassa alanurkassa sijaitsee ympäristövara (tummin alue), jonka rajoina toimivat 8 000 kilon vuotuinen materiaalityöväjälki (vaakasuora palkki) ja viitebudjetin taso sisältäen asumis- ja liikennekustannukset (yhteensä 991–1 280 euroa asuinpaikkakunnasta riippuen, katkoviivojen erottama, pystysuora palkki). Vaikka seitsemän haastateltavaa sijoittui vaaleansiniselle alueelle, ei kenenkään tulotaso ollut asuinpaikkakuntansa mukaisen kohtuullisen minimin tasolla. Ainoa materiaalityöväjäljen kestävä rajan alapuolelle sijoittuva henkilö oli puolestaan tutkimushetkellä koditon.

Kuvio 15. Haastateltavien asema suhteessa kohtuullisen minimin viitebudjettien ja materiaalityöväjälkien avulla muodostettuun ympäristövara. Oikeassa alanurkassa sijaitsee ympäristövara (tummin alue), jonka rajoina toimivat 8 000 kilon vuotuinen materiaalityöväjälki (vaakasuora palkki) ja viitebudjetin taso sisältäen asumis- ja liikennekustannukset (yhteensä 991–1 280 euroa asuinpaikkakunnasta riippuen, katkoviivojen erottama, pystysuora palkki).

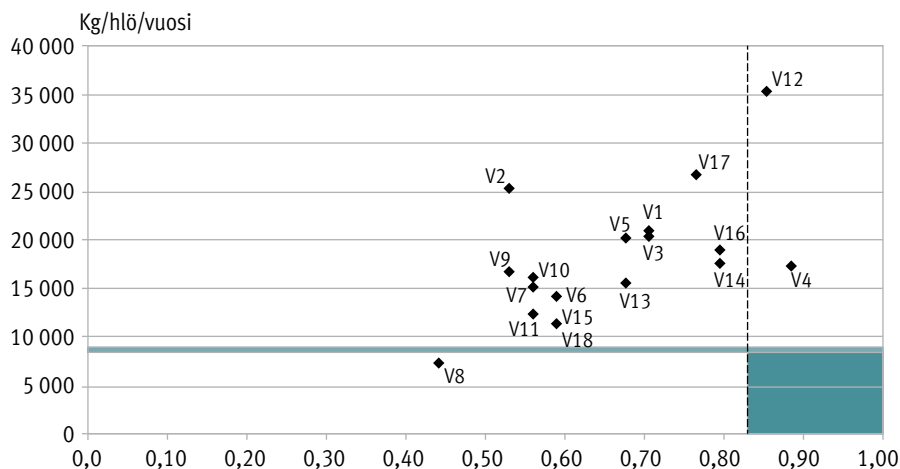

Kuviosta nähdään, että yksikään haastateltavista ei sijoittunut ympäristövaran alueelle: kenenkään elintaso ei ollut sekä ekologisesti että sosiaalisesti kestävä. Vaikka haastateltavien luonnonvarojen käytössä oli suurta vaihtelua, yhtä poikkeusta lukuun ottamatta kaikkien materiaalityöväjälki ylitti ekologisesti kestäväksi arvioidun tason.

Kohtuullista elintaso kuvaava ympäristövara voidaan muodostaa myös yhdistämällä samaan kuvioon välttämättömyysindeksin arvot ja materiaalityöväjäljet. Kuviossa 16 (s. 76) ympäristövaran ylärajaa esittävä vaakasuora viiva kuvaa ekologisesti kestävä luonnonvarojen kulutuksen rajaa (8 000 kiloa). Musta katkoviiva kuvaa indeksin minimiarvoa eli kolmea puutetta (0,82). Tämän tarkastelun valossa kaksi haastateltavaa yltää sosiaa-

lisesti kestäväan elintasaan mutta heidän materiaalijalanjälkensä ylittävät selvästi ekologisesti kestäväan tason. Yksikään haastateltavista ei sijoittunut näin muodostettuun ympäristövaraan (tummin alue).

Kuvio 16. Haastateltavien asema suhteessa deprivatioindeksiin ja materiaalijalanjälkien avulla muodostettuun ympäristövaraan.

Kuvio osoittaa lisäksi, että välttämättömyysindeksiin ja materiaalijalanjälkien välillä näyttäisi olevan yhteys: mitä vähemmän puutteita, sitä suurempi materiaalijalanjälki. Yhteyden voi liittää aiempiin tutkimuksiin tulojen ja luonnonvarojen käytön yhteydestä (esim. Kotakorpi ym. 2008), mutta sen tarkempi selvittäminen vaatisi isomman otoskoon.

6.4 Kohtuullisen elintason tulkinnat

Edellä kuvatut tarkastelut antavat varsin yksiselitteisen käsityksen siitä, että tutkimukseen osallistuneiden perusturvan saajien elintaso ei ole kohtuullinen eli sekä sosiaalisesti että ekologisesti kestävä. Haastatteluaineiston analyysi antaa tämän lisäksi mahdollisuuden tarkastella haastateltavien tulkintoja ja subjektiivisia näkemyksiä kohtuullisesta elintasosta. Kohtuullista elintasoa, köyhyyttä ja luonnonvarojen kulutusta käsittelevien lausumien analyysi osoittaa, että kohtuuden ja riittävyyden määritelmät ovat yksilöllisiä ja suhteellisia. Jäsenämme analyysia esittämällä, miten perusturvan saajat määrittelevät kohtuutta suhteessa 1) tarpeisiin ja välttämättömyyksiin, 2) muiden elintasaan sekä 3) riittävyyteen ja ekologisen kestävyys tavoitteisiin. Samalla analyysi etsii haastattelupuheesta vastauksia siihen, mikä olisi kohtuullinen elintaso ja mitkä olisivat kohtuullisen elintason rajat.

6.4.1 Kohtuullinen suhteessa tarpeisiin ja välttämättömyyksiin

Aineistossa haastateltavat arvioivat oman elintasonsa kohtuullisuutta suhteessa tarpeenmukaisiin välttämättömyyksiin. Kohtuullisen elintason tulee sisältää vähintään ne asiat, jotka haastateltavat kokevat välttämättöminä. Useimmiten he mainitsevat välttämättömyyksiä asunnon, ruoan, vaatteet, lääkkeet ja terveydenhoitopalvelut sekä erilaiset julkiset sosiaalipalvelut ja kirjastot. Lisäksi mainitaan nettiyhteys ja mahdollisuus omistusasuntoon. Haastattelutilanteissa tuotettu välttämättömyyksiä lista on näin ollen huomattavasti lyhyempi kuin aiempien tutkimusten määritelmät välttämättömyyksistä (ks. luku 2.2 ja 6.1). Seuraava lausuma kuvaa välttämättömyyksiä mutta myös niiden kohtuullista tasoa:

V14: Mutta tärkeäähän se on tuo, ruoka joka on jokaiselle meille tärkeä, elintaso ja monipuolinen ruoka. Ja sitten tuota, vaatetus. Ja sitten harrastukset. Nehän mieltä piristää kaikki. Ja sitten tuota niin tietenkin pitäisi olla ilmaiset matkat eläkeläisille, se on luonnollinen asia. Ja saisi terveyttä niin että olis, eivät leikkaisi niitä mitä ne on leikanneet...

H1: Niin, että pitäisi olla palvelut kunnossa.

V14: Palvelut kunnossa. Terveyspalvelut kaikki kunnossa pitäisi olla.

H: Entäs sitten asuminen?

V14: Ja asuminen myös. Sen tason asuminen, että jos näinkin paljon vuokraa maksaa, niin pitäisi ainakin sitten olla tuota nätti asunto. Ja siis laitettu asunto. Sen ei tarvii olla mitään erikoista marmoria eikä mitään semmosta, mutta ihan tavallista näin.”

Lausumassa tulee selvästi esiin, että nykyisessä suomalaisessa yhteiskunnassa välttämättömyydeksi ei määrity vain tarpeiden turvaamisen minimitaso vaan siihen sisältyvät myös harrastukset, matkat ja muu mieltä piristävä toiminta. Lausuman viimeinen virke kuitenkin palauttaa kohtuuden rajoihin: kohtuullinen on tavallista eikä sellaista, mitä pidetään yleisesti ylellisenä tai liiallisena (ks. Aatola 2004, 26).

Analyysi osoittaa selvästi, että kohtuullisuuden tulkintaan vaikuttavat kulutuskulttuurin muovaamat yksilölliset mieltymykset ja toiveet. Edellä olevassa lausumassa haastateltava korostaa laitettun ja nätin asunnon merkitystä, koska hän kokee itse asuvansa remontoimattomassa ja vaatimattomasti sisustetussa kaksiossa. Lausuma kuvaa, kuinka välttämättömäksi koettu asumistaso ei ole enää yhteydessä tarpeiden tyydyttämiseen minimitasolla vaan suhteelliseen huono-osaisuuden kokemukseen, jota jatkuvaan kasvuun perustuva kulutuskulttuuri vahvistaa. Asumistaso on hyvä esimerkki elintason osatekijästä, jossa kulttuuriset tekijät ovat korottaneet kohtuullisuuden kriteerejä. Suuren sosiaalisen variaation vuoksi asumistasossa on haastavaa määrittellä yleistettävää kohtuullista tasoa, jonka merkkejä olisivat esimerkiksi soveltuvuus ilmasto-olosuhteisiin ja saniteettimahdollisuudet (Doyal ja Gough 1991, 196). Suomen kaltaisissa vauraissa hyvinvointivaltioissa ei ole enää juurikaan puutetta viemäroinnistä eikä keskuslämmityksestä ja ihmisillä on mahdollisuus asua kolmen

huoneen asunnoissa yksin. Tällöin vaatimukset kohdistuvat asunnon sijaintiin, kuntoon ja sisustukseen.

Aineistossa luetellaan paljon muitakin puutteita, jotka eivät johdu siitä, että haastateltavat eivät varsinaisesti pystyisi tyydyttämään perustarpeitaan tai välittäviä tarpeitaan. Aineiston perusteella perusturvan saajien subjektiiviset, koetut puutteet liittyvät pikemminkin siihen, millä tasolla tarpeita voi tyydyttää: onko asunto riittävän tilava, voiko syödä monipuolista ruokaa tai saako lääkäriajan tarpeeksi nopeasti. Tällöin voisi tulkita, että perusturvan saajat ovat saavuttaneet sellaisen elintason, joka selkeästi turvaa heidän tarpeentyydytyksensä minimitasolla. Sen sijaan he kokevat, että he eivät voi osallistua täysipainoisesti yhteiskunnan toimintaan, koska he joutuvat luopumaan sellaisista mahdollisuuksista, jotka ovat yleisesti muiden saatavilla.

Pienituloiset perusturvan saajat peilaavat kohtuullista elintasoa luontevasti köyhyyteen. Kohtuullista olisi tällöin se, ”että ei aina tarvii vaan miettiä, että onko tähän nyt rahaa? Vai pitääkö jostain säästää vielä enemmän” (V12). Kohtuullinen elintaso mahdollistaisi tietynlaisen huolettomuuden rahan käytön suhteen, mikä lisäisi haastateltavien valinnanmahdollisuuksia. Tarpeiden ja halujen erotteluun liittyen voisi ajatella, että perusturvan saajat haaveilevat sellaisesta kohtuullisesta elintasosta, jonka ansiosta heillä olisi enemmän mahdollisuuksia toteuttaa yksilöllisesti muovautuvia, preferenssipohjaisia halujaan (ks. Doyal ja Gough 1991, 42; Riihinen 2002, 182). Vuosien ja jopa vuosikymmenten ajan perusturvalla eläneet haastateltavat ovat joutuneet tinkimään haluistaan ja keskittämään kulutuksensa vain tarpeen mukaiseen välttämättömään. Haluille ei jää sijaa, jos rahat riittävät vain asumiseen, ruokaan, lääkkeisiin sekä puhelin- ja sähkölaskujen maksamiseen. Koska haastateltavilla ei ole mahdollisuutta noudattaa impulsiivisempia halujaan, heidän elämästään muodostuu helposti vaihtoehtotonta.

Toisaalta kohtuullisen elintason saavuttaminen ei haastateltavien puheessa merkitse suurten rikkauksien tavoittelua vaan välttämättömyyskulutuksen yläpuolelle kurottavat halut liittyvät useimmiten pieniin arjen rikastuttajiin (kuten kahvilla käymiseen) tai matkustamiseen (kuten laskettelulomiin ja laivaristeilyihin). Tällöin haastateltavien kulutustoiveet suuntautuvat siihen, mitä jo hyvin yleisesti pidetään lähes välttämättömyytenä korkeampituloisten ryhmissä. Aiemmissa tutkimuksissa kulutustoiveiden on todettu lisääntyvän tulotason myötä (Karlsson ym. 2004). Samalla lisääntyy halujen tyydyttämiseen suuntautuva kulutus, minkä seurauksena korkean elintason kulutuskulttuurissa kohtuullisuus määrittyy enemmän suhteessa haluihin kuin tarpeisiin (ks. Riihinen 2012).

Kun halut lisääntyvät ja kohtuullisen rajat hivuttautuvat ylöspäin, ihmisten on usein vaikea tunnistaa, että heillä on jo tarpeeksi (ks. Aro ja Wilska 2011). Tässä tutkimuksessa osa perusturvan saajista kuitenkin perusteli omia kokemuksiaan riittävästä ja kohtuullisesta elintasosta nimenomaan sillä, että he eivät tarvitse enempää: ”Mutta todella niin kun että ei käytä, ei käytä rahaa turhaan. Että ei käy kahvilla ulkona, koska mulla ei ole siis välttämättä tarvettakaan siihen.” (V17). Tällöin kokemus koh-

tuullisesta elintasosta on yhteydessä tyytyväisyyteen, subjektiiviseen kokemukseen siitä, että on saanut riittävästi tarpeisiin ja haluihin nähden:

”H: Niin, mitä se tarkoittaa se kohtuullinen ylipäänsä?

V11: No, en minä nyt tiedä. En minä oikeastaan mitään kaipaa, en minä enää mitään kaipaa. Minä olen oikeastaan niin kun elämässäni saanut kaiken, mitä minä haluan.”

Subjektiivisessa arviossaan haastateltava kokee, että hänen tarpeensa tyydyttyvät riittävästi eikä hän koe tarvetta korkeampaan elintasoon, jolloin tuntuisi luonnolliselta tulkita, että hänen elintasonsa on kohtuullinen. Lausumassa haastateltava kuvaa kohtuullisuutta tilana, jossa hän ei enää halua ja kaipaa mitään. Voisi jopa ajatella, että haastateltava on saavuttanut rajan, jonka jälkeen tarpeiden tyydyttäjien lisä määrä ei enää lisää tarpeiden tyydytystä (ks. Doyal ja Gough 1991, 162). Pienituloisten perusturvan saajien riittävyyden kokemuksia voidaan selittää myös sillä, että he ovat sopeuttaneet kulutustoiheensa tulotasoon. Karlssonin ym. (2004, 766) tutkimuksessa tuli esiin, että sellaiset kotitaloudet, joiden kulutustoiheet ovat pieniä ja välttämättömiksi koetut tavarat ja palvelut vähäisiä, ovat suuremmalla todennäköisyydellä tyytyväisiä kulutustasoonsa.

6.4.2 Kohtuullinen suhteessa muiden elintasoon

Toiseksi kohtuullisuus ymmärretään perusturvan saajien haastatteluissa suhteena: oman elintason kohtuullisuuden arviointi perustuu vertailuun. Yhtäältä köyhyyskokemuksia vahvistaa oman elintason vertaaminen rikkaampien ihmisten elintasoon:

”H: Mistä sen tunnistaa, mitä se on sitten se köyhyys?

V18: No, ei ole varaa kaikkeen, mihin rikkailla on varaa.”

Vertailu tapahtuu käytännössä esimerkiksi niin, että haastateltavat kokevat oman asumistasonsa liian vaatimattomaksi, jos he kyläilevät paremmin toimeentulevien henkilöiden luona. Kohtuuttomuuden ja osattomuuden kokemuksia vahvistaa luonnollisesti myös se, että pienituloisella ei ole varaa harrastaa samanlaisia asioita vapaa-aikanaan kuin varakkaammilla.

Toisaalta haastateltavat kokevat oman elintasonsa paremmaksi, jos he vertaavat sitä esimerkiksi asunnottomien tai vielä köyhempien ihmisten elintasoon:

”V5: No, en mä oikein suoraan sanoen tunne itseäni mitenkään köyhäksi. Minun mielestä köyhä on ihan toisenlainen, toisenlaisen tulotason eläjä. Jos menet vaikka johonkin Intiaan kättelemään, niin siellä on köyhiä.”

Lausumissa köyhyyttä ja riittävyyttä suhteutetaan sekä muiden ihmisten elintasoon että yleisemmin perustarpeiden tyydyttämiseen. Omaan elintasoon on syytä olla

tyytyväinen, jos vertaa itseään sellaiseen henkilöön, jolla ei ole mahdollisuutta tyydyttää edes perustarpeitaan:

”V6: Että kyllä sitä lopultakin kun ajattelee sellaista, jolla ei o mitään paikkaa, mihin mennä. Niin kun on edes lämmin asunto, niin kyllä pitää olla tyytyväinen siihen. – – Kyllä kun kattoo noita maailman katastrofeja. Niin kun vertaa sitten meidän täällä eloa ja oloa, niin kyllä täällä vaan on lopulta hyvä olla.”

Maaailman katastrofeihin ja intialaisten absoluuttiseen köyhyyteen viittaavat lausumat kyseenalaistavat kulutus- ja köyhyystutkimuksessa vakiintuneen määritelmän, jonka mukaan kohtuullisuutta suhteutetaan ympäröivään yhteiskuntaan: kohtuullinen kulutustaso antaa ”mahdollisuuden osallistua yhteiskunnassa tavanomaiseen toimintaan sosiaalisesti hyväksyttävällä tavalla” (Aatola 2004, 26). Toisaalta eriarvoisuuden vähentämisen näkökulmasta on oleellista, että sosiaalista kestävyyttä arvioidaan nimenomaan suhteessa lähiyhteisöjen ja suomalaisen yhteiskunnan yleiseen elintsoon. Jos perusturvan saajien elintaso jää reilusti jälkeen yleisestä elintason noususta, eriarvoisuus lisääntyy. Se heikentää perusturvan saajien mahdollisuuksia saavuttaa kohtuullinen elintaso, mihin viitataan seuraavassa lausumassa:

”H: – – mikä se olisi se kohtuullinen sun mielestä ihan, jos kysytään?
V15: No, että kaikki olisi, kaikki olisi tuo, tuota noin samanarvoisia. Ja kaikille tuota noin, eikä myös ruveta. Jos on esimerkiksi köyhä, niin sitten sitä ruvetaan sorsimaan. – – Ne, millä on varaa ja rahaa, niin ne rupee sorsimaan köyhiä.”

Haastateltava kokee lisäksi, että ”jos on vähäsen sellaisten hienompien ihmisten kanssa, niin – – ne vähän kattoo nenän varttaan pitkin.” (V15). Tällaisen alemmuuden kokemuksen ja häpeän välttämiseksi haastateltava määrittelee kohtuulliseksi sen, että hän voisi kokea olevansa samanarvoinen muiden kanssa (ks. myös Hirvilammi ja Mäki 2013).

Haastattelut osoittavat, että kohtuullisen elintason määrittely on tasapainoilua suhteessa siihen, verrataanko omaa elintasoa samassa kaupungissa asuvien varakkaampien henkilöiden vai köyhemmissä maissa asuvien ihmisten elintsoon. Arvioon vaikuttaa se, minkälaisena haastateltava pitää oikeudenmukaisuusyhteisöään. Suomalaisessa hyvinvointivaltiossa on oikeudenmukaista, että työmarkkinoiden ulkopuolella oleville turvataan reilu osuus kansantulosta ja heilläkin on mahdollisuus nauttia yleisen elintason nousun hedelmistä. Käytännössä elintason nousu myös muuttaa kulutustottumuksia niin, että uusista asioista tulee välttämättömyyksiä (esim. Lehtinen ym. 2010). Toisaalta haastateltavien elintaso on suorastaan yltäkyläinen suhteessa planeetanlaajuiseen oikeudenmukaisuusyhteisöön (ks. Salonen 2010, 38). Suhteellinen köyhyyskin on siis suhteellista.

6.4.3 Kohtuullinen suhteessa riittävyyteen ja ekologiseen kestävyteen

Kolmanneksi kohtuullisen elintason tulkinnat suhteutuvat kohtuuden ekologiseen ylärajaan: kohtuullista on, että ihmisellä on tarpeeksi mutta ei liikaa. Turhan kulutuksen välttämistä ei aineistossa aina perustella rajallisilla taloudellisilla resursseilla vaan haastatteluissa tuli esiin myös tietoinen turhan kulutuksen välttäminen ja luonnonvarojen säästäminen. Tällaista vapaaehtoista vaatimattomuutta esiintyy lausumissa, joissa perustellaan riittävyyden kokemuksia ja väitetään, että kulutustottumukset eivät ole pelkästään pienituloisuudesta johtuvia (ks. myös Mäki 2011). Esimerkiksi eräs haastateltavista esittää, että rahan lisääntyminen ei saisi häntä lisäämään kulutustaan:

”V17: Että mitä pitäisi muuttaa, jos olisi mahdollisuutta muuttaa? En minä esimerkiksi kaipaa välttämättä mitään autoa. Tai sillai jos olisi rahaa enemmän, niin en minä usko, että minä hirveästi tekisin toisin.”

Turhuuteen viitataan myös niissä lausumissa, joissa kyseenalaistetaan statuskuluttamisen tarve. Osa haastateltavista toi esimerkiksi esiin, että he eivät ymmärrä, minkä takia kannattaisi maksaa joistain tuotteista ”kolme kertaa enemmän pelkästään nimen takia” (V13).

Perusturvan saajat kuvaavat kohtuullisena myös sen, että he osaavat kuluttaa järkevästi ja ekologisesti kestäväällä tavalla:

”H: Minkälaista olisi kohtuullinen elämä tai elintaso? Mikä olisi niin kun, lähinnä tulee mieleen?

V1: Se, että katsoo, minkä verran itse kuluttaa niin kun ruokailuun. No ei ostele mitään ihan turhaan, jos ei ole välttämätön ostaa. Ja ruokaakin voi tehdä itse kotona.

H: Niin, että se on kohtuullista.

V1: Pitääkö se tuota niin rahallisesti arvioida?

H: No ei tarvitse rahallisesti. Vaan just sen, että mitä siihen kohtuulliseen elämään kuuluu... (tauko) Sitten siihen varmaan kuuluu myös se, että on niin kun riittävästi.

V1: Ihan riittävästi. Ei hamstraa tavaraa kovinkaan semmoista, mitä pitää sitten myöhemmin heittää pois.

H: Niin, että ei turhaan semmoista, joo. Se on varmaan sellaista vähän, mikä on niin kun kestävääkin elämää, ei liikaa.

V1: Joo. Sitten jos siellä on tällä lailla, tarvitsee vaatteita ostaa, niin käy katsomassa kirpparilta. Ja löytää hyvää kestäväää tavaraa.

H: Että se on niin kun kohtuullista.

V: Ja sitten jos tarvitsee kaupasta ostaa vaatteita tai tuommoista. Niin ostaa sitten semmoisen, joka kestää sitten vuodesta toiseen.”

Haastattelutilanteessa oli edellä puhuttu luonnonvarojen kulutuksesta ja ekologisesta kestävydestä, minkä seurauksena haastateltava lähestyy kohtuutta sen ylärajasta käsin: hän liittyy kohtuullisen elintason rahan säästämiseen ja turhan välttämiseen. Haastateltava tulkitsee haastattelijan johdattelun kestävyteen suppeammin kestä-

viksi tavaroiksi ja korostaa, että kohtuullista on ostaa kestävä. Lausumassa kohtuullisuuteen liitetään myös tietoisuus riittävästä määrästä.

Kuten edellisen luvun elintason osatekijöiden analyysi osoitti, pienituloisten perusturvan saajien monet kulutustavat ovat ekologisesti kestäviä. Heillä ei ole varaa ostaa uusia kulutustavaroita tai ruokaa poisheitettäväksi. Tämä näkyy keskivertosuomalaisten kulutusta pienempinä materiaalijalanjälkinä. Toisaalta haastateltavat eivät useinkaan itse tunnista elävänsä ekologisesti eikä suurin osa ajattele aktiivisesti ympäristöasioita. Monet haastateltavat kertovat lajittelevansa jätteistä ainakin biojätteen ja paperin, osa myös energijätteen, lasit ja metallit. Jätteiden lajitteluun ei kuitenkaan liitetä suuria ympäristönsuojeluun liittyviä tavoitteita vaan siihen on pikemminkin ryhdytty, jos siihen on annettu ohjeet ja taloyhtiössä on siihen mahdollisuus. Sähkönsäästöön ja vedenkulutuksen vähentämiseen ei haastateltavien mukaan tule juuri kiinnitettyä huomiota, koska monilla sähkölaskut maksaa sosiaalitoimi ja vesi sisältyy vuokraan. Osa haastateltavista kertoo kuitenkin sammuttavansa aina valot poistuessaan huoneesta ja ostavansa energiansäästölamppuja – myös taloudellisen säästön takia.

Perusturvan saajien on tavallisesti vaikea hahmottaa luonnonvarojen merkitystä elintason ylläpitäjänä. He näkevät luonnon merkityksellisenä hyvinvoinnin tekijänä ja kuvaavat haastatteluissa runsaasti omaan elämään liittyviä luontokokemuksia. Haastattelutilanteissa tuotettu puhe erilaisista luontokuvista osoittaa kuitenkin, kuinka vaikea haastateltavien on hahmottaa arkipäivässä tarpeellisia materiaaleja luonnon osaksi. Kun luonto tulkitaan hyvin konkreettisesti eikä hahmoteta abstraktimpaa luonnonvarojen kulutusta, myös materiaalijalanjälkien laskeminen tuntuu etäiseltä:

”H: Joo. No sitten tuota tässä mitataan siis näistä nyt sitä luonnonvarojen kulutusta, niin kiinnostaako ne tulokset?

V9: Ei.

H: Ei.

V9: Mitä? En minä mitään luontoa ole pilannutkaan, kun oon asfaltilla kävellyt. Enkä ole tallannut nurmikoita.”

Lausumassa luonto tulkitaan koskemattomaksi luonnoksi, ei luonnonvaroiksi. Luonnonvarojen kulutus on haastateltavalle ymmärrettävästi kaukainen asia senkin takia, että länsimaisen kulutusyhteiskunnan ympäristövaikutukset eivät enää näy siellä, missä kulutus tapahtuu. Ne näkyvät yhä enemmän hyödykkeitä ja palveluita tuottavissa kehittyvissä maissa joko suorina (tuotannon haitallisina päästöinä ja jätteinä) tai globaaleina (esim. ilmastonmuutoksen aiheuttamina) ympäristövaikutuksina (Rice 2007). Haastateltavan elintason huomioiden voisi myös ajatella, että luonnonvarojen kulutuksen ajattelemisen ei ole päällimmäisenä mielessä, jos joutuu huolehtimaan päivittäisestä toimeentulostaan. Usein esitetyn hypoteesin mukaan ympäristömyönteiset asenteet ja kulutuskäyttäytyminen lisääntyvät vasta tulotason noustessa. Tutkimuksissa on kuitenkin havaittu, että pienituloiset ovat suurituloisia ympäristömyönteisempiä (Haanpää 2009, 77). Vaikka suurituloiset ovat usein valmiimpia maksamaan enemmän ympäristönsuojelusta, pienituloiset ovat

huolestuneempia paikallisista ja globaaleista ympäristöongelmista. Tulotason ja ympäristömyönteisyyden yhteys on kuitenkin heikko niin, että ympäristömyönteisyyttä selittää tulotasoa enemmän yksilöiden ei-materiaaliset arvot. (Fairbrother 2012.) Myös tämän tutkimuksen aineistossa haastateltavat eroavat toisistaan sen suhteen, kuinka tärkeänä he pitävät luonnonvarojen kulutuksen laskemista tai laajemmin ekologisen kestävyuden tavoitteita.

Haastatteluaineistossa tulee esiin vahvasti ympäristömyönteisiä kannanottoja. Osa haastateltavista on huolissaan ilmastonmuutoksen kaltaisista globaaleista ympäristöongelmista sekä paikallisista ympäristönmuutoksista: ”Kyllä tuota luontoakin kuule äärettömästi raiskataan kaikkia, ja vesistöjä ja kaikkia.” (V11). Tästä näkökulmasta kohtuullisen elintason pohdinnatkin liitetään laajempaan kestävä kehityksen viitekehykseen: kohtuullisuus nähdään suhteessa ylikulutuksen vähentämiseen. Haastateltavista erityisesti yksi korosti, että hänen oma elintasonsa on kohtuuttoman korkea globaalissa mittakaavassa:

V5: Varmaan itsekin kyllä pystyisi elämään paljon vähemmällä ja kohtuullisesti. Mut aika vaikea sitä on luopua kaikennäköisestä, mihin on tottunut. Kun on elänyt koko ajan sellaisessa meiningissä, joka on kaikkea muuta kuin kohtuullista.

H: Niin, että on niin, että itsekin on ollut mukana siinä.

V5: Niin. Ei ole ikinä historian vaiheessa ollut missään vaiheessa tällaista meininkiä, että kaikki elää kun jotkut faaraot, suurin piirtein.

H: Niin oot sä siis sitä mieltä, että sun omakaan elämä ei o kohtuullista?

V5: No on se kohtuullista ehkä siihen nähden, minkälaista se voisi olla. Mutta ei se nyt sillai kokonaisuuden kannalta ole mitenkään kohtuullista.

H: Hmm, niin kun maailman mittakaavassa ikään kun?

V5: Niin, jeps. – – jos vaikka kaikki muut, jokainen maailman ihminen omistais yhtä paljon, kun minä omistan. Ja eläis sillä energiamäärällä, mitä minä käytän. Ja muutenkin kuluttais ihan yhtä paljon, niin eihän tämä mitenkään voisi toimia.

H: Niin.

V5: Minun mielestä semmonen olis ehkä kohtuullista elämää, jos voisi ajatella, että jokainen voisi elää samalla tavalla. Ja silti kaikki toimis. Siinä ois ehkä hyvä kohtuuden määritelmä.”

Lausumassa haastateltava väittää ensinnäkin, että hän pystyisi alentamaan vielä entisestään omaa elintasoaan mutta tunnistaa samalla, että ihmisen on vaikea luopua sellaisesta, mihin hän on omassa yhteiskunnassaan tottunut. Lisäksi haastateltava toteaa, että hänen oma elintasonsa ei ole kestävä, koska kaikki maapallon ihmiset eivät voisi omistaa hyödykkeitä tai käyttää energiaa haastateltavan tavoin. Hän tiedostaa elävänsä yli rajojen. Tulotasonsa puolesta hän kuuluukin muiden haastateltavien tavoin Ulvilan ja Pasasen (2009) määrittelemään ylikuluttavaan luokkaan maailman väestön joukossa. Lausumassa haastateltava päätyy myös kannattamaan universaalia, tasa-arvoon perustuvaa globaalia oikeudenmukaisuutta. Myöhemmin hän toteaa lisäksi kestävä kehityksen hengessä, että kohtuullista on, jos ”me ajateltaisiin sen saman elämäntavan jatkuvan vaikka kymmenen tuhannen vuoden päähän” (V5).

7 JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

7.1 Tutkimuksen yhteenveto

Tutkimuksessa kuvataan yksin asuvien perusturvan saajien elintaso. Olemme tarkastelleet tulojen lisäksi asumiseen, ruokaan, arkiliikenteeseen, matkailuun ja mökkeilyyn, harrastuksiin ja osallistumiseen, kodintarvikkeisiin ja vaateeseen sekä terveydenhoitoon liittyviä kulutusmenoja ja riittävyyden kokemuksia (luvut 4.1 ja 5). Koska ihmisten elintaso vaatii taloudellisten resurssien lisäksi luonnonvaroja ja kaikella ihmisen toiminnalla on ympäristövaikutuksia, olemme laskeneet myös perusturvan saajien elintason osatekijöiden materiaalijalanjälkiä (luvut 4.2 ja 5). Lisäksi olemme arvioineet, onko haastateltavien elintaso kohtuullista. Käytännössä tutkimuksessa tarkastellaan, miten perusturvan saajien elintaso suhteutuu aiemman tutkimuksen hahmottamiin sosiaalisesti ja ekologisesti kestävä elintason rajoihin ja miten he itse määrittelevät kohtuullista elintaso (luku 6).

Tutkimukseen osallistuneiden yksin asuvien perusturvan saajien materiaalijalanjälki on keskimäärin 18 100 kiloa vuodessa. Materiaalijalanjäljissä on suhteellisen suurta vaihtelua, sillä ero eniten ja vähiten kuluttavan haastateltavan välillä on viisinkertainen. Eniten kuluttavaa perusturvan saajaa lukuun ottamatta kaikkien haastateltavien materiaalijalanjäljet olivat huomattavasti pienempiä kuin keskivertosuomalaisen 40 500 kilon suuruinen materiaalijalanjälki (ks. Laakso 2011). Pienituloisten perusturvan saajien materiaalijalanjälki on myös selvästi pienempi kuin suomalaisten suurituloisimman kymmenyksen luonnonvarojen kulutus, joka on yli 50 000 kiloa vuodessa (Nurmela, julkaisematon lähde). Tämä vahvistaa aiempien tutkimusten havaintoja tulotason ja luonnonvarojen kulutuksen välisestä yhteydestä (ks. esim. Kotakorpi ym. 2008; Tukker ym. 2010; Dittrich ym. 2012, 37). Lisäksi tulokset osoittavat, että perusturvan saajien materiaalijalanjäljet eivät ole ekologisesti kestäviä: yksin asuvat perusturvan saajat kuluttavat luonnonvaroja vähintään puolitoista kertaa yli kestävä tason (ks. kuvio 14).

Tutkimus tuo esiin sen, että perusturvan saajien elintaso ei ole sosiaalisesti kestävä köyhyystutkimuksen menetelmillä arvioituna: se ei mahdollista heille kohtuullisen minimin mukaista kulutustasoa eikä välttämättömäksi määriteltyä elintaso (ks. kuviot 15 ja 16). Kukaan tutkimukseen osallistuneista perusturvan saajista ei yltänyt oman asuinalueensa kohtuullisen minimin viitebudjettien mukaiseen kulutustasoon. Aineellisen huono-osaisuuden tarkastelussa haastateltavat määrittivät kahta henkilöä lukuun ottamatta köyhiksi. Tulokset ovat samansuuntaisia kuin aiemmissa tutkimuksissa perusturvan saajien tulo- ja kulutusmahdollisuuksista (Moisio 2010; Perusturvan riittävyyden arviointiraportti 2011; Niemelä ja Raijas 2012).

Tulokset osoittavat, että suomalaisten perusturvan saajien elintaso on kohtuuton sekä ekologisesti että sosiaalisesti. Lukujen 6.1–6.3 analyysit viittaavat eräänlaiseen paradoksiin, koska perusturvan saajien elintaso ei ole sosiaalisen kestäväyden näkökulmasta kohtuullinen, vaikka he kuluttavat luonnonvaroja yli ekologisesti kestävä tason.

Haastatteluaineiston analyysi syventää kohtuullisen elintason arviointia tekemällä näkyväksi sen, miten haastateltavat itse määrittelevät kohtuullisuuden. Analyysi osoittaa, että perusturvan saajat kokevat elintasonsa kohtuulliseksi, jos he vertaavat sitä siihen, mikä on perustarpeiden tyydyttämisen kannalta välttämätöntä. Elintaso määrittyy kohtuulliseksi myös, jos sitä verrataan vielä itseä köyhempien henkilöiden elämään tai ekologisen kestävyuden tavoitteisiin, joissa pyritään välttämään turhaa kulutusta. Toisaalta osa haastateltavista kokee elintasonsa kohtuuttoman alhaisena suhteessa ympäröivän yhteiskunnan yleiseen elintasoon ja yksilöllisiin kulutustoiveisiin. Analyysi vahvistaa käsitystä siitä, että kohtuullisuuden arviointi on suhteellista ja se liittyy vahvasti oikeudenmukaisuuden kysymyksiin (Aatola ja Viinisalo 1995; Ojanen 2004).

7.2 Kohti kohtuullista elintasoa

Tulosten paljastama paradoksi herättää kiinnostavan kysymyksen siitä, miten pienituloisten elintasoa voidaan parantaa kestäväällä tavalla. Johtopäätökset suuntaavat ensinnäkin tulkintaan, jonka mukaan haastateltavien elintaso olisi nykyistä kohtuullisempi, jos heillä olisi enemmän tuloja ja he vähentäisivät luonnonvarojen kulutustaan. Yhtälö on kuitenkin helppo osoittaa vaikeaksi tarkastelemalla toimenpide-ehdotuksia sekä sosiaalisen että ekologisen kestävyuden näkökulmasta.

7.2.1 Köyhyyden ja ylikulutuksen vaikea yhtälö

Perusturvan tason nostaminen olisi haastateltavien suosima ratkaisu köyhyyskokeusten poistamiseksi. Perusturvaetuuksia onkin korotettu vuoden 2012 alusta lukien, mikä on saattanut helpottaa tutkimuksen kohteena olevien henkilöiden kokemia toimeentulovaikeuksia. Perusturvaetuuksien tason nostaminen lisää yleisemmin sosiaalista kestävyyttä, koska se parantaa työmarkkinoiden ulkopuolella elävien ihmisten mahdollisuuksia yhteiskunnalliseen osallistumiseen ja vähentää eriarvoisuutta. Tasaarvon lisääntyminen taas heikentää sosiaalisen vertailun ja statuskilpailun merkitystä yhteiskunnassa ja lisää sitä kautta yleistä hyvinvointia (Wilkinson ja Pickett 2011).

Toisaalta perusturvan saajien tulotason nostaminen oletettavasti kasvattaa myös heidän materiaalijalanjälkiään. Tämä ei ole toivottavaa, koska luonnonvarojen kulutus ylittää jo nyt kestävä tason. Ristiriita on nähtävissä erityisesti yhteiskuntapolitiikan tasolla: jos yhteiskuntapolitiikassa päädytään tavoittelemaan talouskasvua työttömyyden torjumiseksi ja sosiaalimenojen turvaamiseksi, kasvatetaan samalla kansantalouden luonnonvarojen kulutusta (ks. Wiedmann ym. 2013). Tämä taas vahvistaa ilmastonmuutoksen kaltaisia ekososiaalisia riskejä ja heikentää pidemmällä aikavälillä yhteiskuntapolitiikan mahdollisuuksia edistää hyvinvointia (esim. Gough 2013). Suomen kaltaisissa vauriissa maissa suhteellisen köyhyyden poistaminen onkin ongelmallista, jos se perustuu haitallisia ympäristövaikutuksia lisäävään yleiseen vaurastumiseen (Helne ym. 2012, 56).

Entä pitäisikö perusturvan saajien pienentää omia materiaalijalanjälkiään ekologisesti kestäväälle tasolle? Vain ekologisen kestävyuden näkökulmasta vastaus saattaisi olla myöntävä. Sosiaalisen ja ekologisen kestävyuden tavoitteita yhdistävässä tutkimuksemme lähdetään kuitenkin siitä, että haastateltavat eivät voi vähentää merkittävästi luonnonvarojen kulutustaan yksilötasolla, koska se voisi syventää perusturvan saajien köyhyyttä ja heikentää heidän asemaansa suhteessa keski- ja hyvätuloisiin suomalaisiin. Koska suomalaisessa yhteiskunnassa jopa pienituloisimpien ja puutteita kokevien perusturvan saajien materiaalijalanjäljet ylittävät ekologisesti kestävä tason, luonnonvarojen kulutusta ei voida vähentää kestäväälle tasolle ainoastaan yksilöllisiä kulutustottumuksia muuttamalla. Perusturvan saajilla olisi toki jossain määrin mahdollisuuksia materiaalijalanjäljen pienentämiseen, esimerkiksi muuttamalla ruokavaliota kasvispainotteiseen suuntaan. Yhteen muuttaminen avopuolison kanssa tai yhteistilojen käyttö voisivat myös keventää asumisen materiaalijalanjälkiä. Tällaisten kulutusvalintojen merkitys on kuitenkin suurempi kotitalouksissa, joilla on isompi materiaalijalanjälki.

Tulokset osoittavat selvästi, että perusturvan saajien mahdollisuudet vähentää luonnonvarojen kulutustaan omilla valinnoillaan ovat rajalliset suomalaisessa yhteiskunnassa, jossa kulutetaan luonnonvaroja seitsemänneksi eniten maailman maiden joukossa (Wiedmann ym. 2013). Perusturvan saajien asumisen, elintarvikkeiden ja arkiliikenteen suuret materiaalijalanjäljet kertovat ennen kaikkea siitä, että nykyiset infrastruktuurit, rakennusmenetelmät ja tuotantotavat kuluttavat runsaasti luonnonvaroja. Yksilöllisten valintojen sijaan osa yksilöiden ympäristövaikutuksista on ikään kuin ”perittyjä”, koska ne ovat riippuvaisia energiantuotantotavoista, maatalouden tuotantotavoista sekä rakennetun ympäristön määrästä ja laadusta (Living planet report 2012, 44; Lähde 2013). Esimerkiksi talojen rakentaminen ja energiaratkaisut on usein päätetty vuokralaisen puolesta, jolloin asumismuodon ympäristövaikutukset ovat sidottuja näihin ratkaisuihin pitkäksi aikaa. Myös kaupunkisuunnittelu, palvelujen sijoittelu ja liikenteen infrastruktuuri vaikuttavat siihen, kuinka paljon työtön tai eläkeläinen tarvitsee julkista liikennettä tai henkilöautokyytejä. Tällaiset vaikutukset ovat suuria pienituloisilla, jotka eivät aina voi valita omaa asumismuotoaan ja asuinpaikkaansa.

Edellä kuvatut keinot tekevät näkyväksi sen, että materiaalijalanjälkien ja suhteellisen köyhyyden samanaikainen vähentäminen edellyttää tavoitteita yhdistäviä ajattelutapoja ja toisiinsa kytkeytyviä politiikkatoimia. Perusturvan saajien kohtuullista elintasoa ei saavuteta ainoastaan yksilöiden tulotasoa lisäämällä tai luonnonvarojen kulutusta vähentämällä, vaan edellä kuvattu ratkaisuyhtälö avaa monitahoisia kysymyksiä kohtuullisen ja riittävän määrittämisestä sekä kestävä kehityksen politiikka-toimista. Koska tulokset viittaavat resurssien uudelleenjaon tarpeeseen, ratkaisuja on mahdotonta rajoittaa koskemaan vain perusturvan saajia. Seuraavaksi hahmottelemme alustavasti, minkälaisen tutkimuksen avulla ja minkälaisilla yhteiskuntapolitiikan toimilla perusturvan saajien – ja samalla muiden suomalaisten – elintasoja voitaisiin suunnata kohti ympäristövara.

7.2.2 Kohtuuden rajojen uudelleenmäärittely

Tutkimuksen näkyväksi tekemä paradoksi merkitsee sitä, että vauriassa länsimai-
sissa hyvinvointivaltioissa tulee päivittää käsityksiä siitä, mikä on kohtuullista ja
”välttämätöntä”. Ekologisen kestävyuden kannalta on ongelmallista, että köyhyys-
tutkimuksessa köyhyyttä arvioidaan suhteessa yhteiskunnan yleiseen kulutustasoon,
joka on karannut kauas luonnon kantokyvyn rajoista. Kuitenkin, kuten Aatola ja
Viinisalo (1995, 3–4) ovat kirjoittaneet, ”kysymys siitä, mitkä ovat ylipäänsä elämän
riittävät taloudelliset edellytykset, kytkeytyy oleellisesti myös kestäväen kehityksen
tavoitteisiin”. Tällöin on kysyttävä, onko kohtuullista, että ihmiset saavuttavat mah-
dollisimman paljon niistä hyödykkeistä ja kulutuskulttuurin elämänmuodoista, joita
jatkuvaan kasvuun sidottu talousjärjestelmä synnyttää. Haastattelut osoittivat, että
vauraassa suomalaisessa hyvinvointivaltiossa perusturvan saajat eivät koe puutetta
välttämättömyystavaroista, koska niitä on saatavilla kierrätettynä ilmaiseksi tai hal-
paan hintaan. Onko erilaisten kestokulutustavaroiden omistaminen tällöin hyvä köy-
hyden mittari? Tarvitseeko olettaa, että kaikki on tarpeen saada uutena ja omaksi?
Haastateltavat esimerkiksi kyseenalaistivat nettiliittymän ja sanomalehden tilaamisen
välttämättömyyden, koska he korostivat tulevansa toimeen ilmankin – kiitos julkisten
kirjastojen. Voidaan myös kysyä, onko huono-osaisuutta se, jos ei ole varaa syödä joka
toinen päivä liha-, kala- tai kana-ateriaa, kuten oletetaan EU:n aineellisen huono-
osaisuuden mittareissa (ks. Guio 2009). Samoin ekologisesta näkökulmasta voitaisiin
kyseenalaistaa yksityisauton tai matkustamisen ”tarpeellisuus”. Köyhyydetutkimusta
tulisi kehittää niin, että huono-osaisuuden arvioinnissa otettaisiin huomioon sekä
laajempi käsitys hyvinvoinnista että ekologisen kestävyuden vaatimukset.

Ekologisesti ja sosiaalisesti kestäväen, kohtuullisen elintason tavoittelu edellyttää
nykyistä selvempää käsitystä sellaisista tarpeen tyydytyksen rajoista, joiden jälkeen
lisäpanokset eivät enää lisää tarpeiden tyydytystä (Doyal ja Gough 1991, 162). Rajat
tulee määritellä ennen kaikkea suhteessa luonnonvarojen kulutukseen eli elintason
materiaaliseen perustaan. Haasteena on erotella tutkimuksen keinoin tarpeet haluista
ja tarpeiden tyydyttäjät ylellisyyksistä (Doyal ja Gough 1991, 236). Haasteita lisää
myös se, että nykyisessä jatkuvasti laajenevan tarpeentuotannon kulutuskulttuurissa
tarpeiden tyydyttäjinä toimivia hyödykkeitä pidetään usein tarpeina itsessään; niistä
tulee ihmisten ”toinen luonto” (Lähde 2013, 100). Tarpeiden ja subjektiivisten halujen
erottelu olisi kuitenkin tärkeää ympäristöongelmien vähentämiseksi, koska
nykyisin suuri osa välttämättömän tason ylittävästä energian ja luonnonvarojen
kulutuksesta suuntautuu perustarpeiden sijaan halujen tyydyttämiseen (Doyal ja
Gough 1991, 243). Tutkimuksen lisäksi erottelu edellyttää politiikkaa: tarpeiden ja
halujen erottaminen on aina normatiivista, jolloin se vaatii jatkuvaa keskustelua ja
yhteistä käsitystä siitä, minkälaista hyvinvointia yhteiskuntapolitiikassa tavoitellaan
(ks. Doyal ja Gough 1991).

Tässä tutkimuksessa sovellettu arvio ekologisesti kestävästä materiaalijalanjäljestä
perustuu laskelmiin, joissa huomioidaan kaikkien maapallon asukkaiden ja tulevien
sukupolvien yhtäläinen oikeus kuluttaa yhteisiä luonnonvaroja. Arvio on tässä mie-

lessä universaalinen. Sen sijaan sosiaalisen kestävyuden arvioinnissa käytetyt menetelmät korostavat kohtuullisuuden suhteellisuutta ja tilannesidonnaisuutta: käsitys kohtuullisesta vaihtelee eri kulttuureissa (Ks. Aro ja Wilska 2011; Niemelä ja Raijas 2012). Perusturvan saajien haastattelujen analyysi vahvistaa käsitystä siitä, että subjektiiviset riittävyyden kokemukset riippuvat yksilöiden elämäntilanteista, arvoista ja siitä, mitä he odottavat saavuttavansa (ks. Aro ja Wilska 2011). Subjektiivisiin kokemuksiin perustuvan kohtuullisuuden arvioinnin vaikeutena on tällaisten yksilöllisten erojen lisäksi se, että kokemukset saattavat olla kääntäen verrannollisia tulotasoon; suurituloiset voivat kokea elintasonsa yhtä huonoksi kuin pienituloiset (Karlsson ym. 2004). Tämän vuoksi kohtuullisuutta tulee analysoida ”subjektiivisten ja objektiivisten muuttujien kokonaisuutena” (Aro ja Wilska 2011, 81).

Kohtuuden rajojen uudelleenmäärittely merkitsee sitä, että myös vauraissa hyvinvointivaltioissa elintason riittävyyttä ja kohtuullisuutta tulisi määritellä vahvemmin suhteessa universaaleihin tarveteorioihin (esim. Doyal ja Gough 1991) tai esimerkiksi Nussbaumin esittämään listaan universaaleista toimintamahdollisuuksista (Nussbaum 2006, 76–78). Tällaisen kohtuuskäsityksen etuna olisi se, että se pohjautuisi suhteellisen pysyvien tarpeiden tyydyttämiseen tai ihmisarvon tunnistaviin toimintamahdollisuuksiin eikä preferenssipohjaisiin, kulutuskulttuurin mukana lisääntyviin haluihin. Universaali käsitys kaikkien ihmisten yhteisistä tarpeista tuli esiin myös aineistossa, kun perusturvan saajat vertasivat omaa elintasoaan absoluuttisessa köyhyydessä elävien elämään.

Kohtuullisen elintason normin määrittelemisen ei ole tarkoitus poistaa erilaisuutta ja yksilöllisiä valinnanmahdollisuuksia. Usein ajatellaan, että kulutusvalintojen rajoittaminen pakottaisi kaikki ihmiset yhteen muottiin mutta ympäristövaran idean mukaisesti kohtuulliseen elintasoon sisältyy suuri vaihteluväli (ks. kuvio 1). Mikäli kohtuullinen elintaso ylipäätään voitaisiin jotenkin tarkasti tai jopa numeerisesti määritellä, sen tulisi olla eri yksilöille erilainen jo senkin takia, että yksilöiden kyvyt muuntaa käytettävissä olevat resurssit hyvinvoinnikseen eroavat suuresti. Esimerkiksi vammaiset henkilöt tarvitsevat enemmän resursseja kuin terveet (Sen 2009, 256). Myös tämän tutkimuksen aineistossa nousee esiin, että pitkäaikaissairailta ja toimintakyvyltään rajoitetuilla haastateltavilla on suhteellisesti suurempi arkiliikenteen materiaalijalanjälki kuin muilla tutkimukseen osallistuneilla, koska he joutuvat käyttämään liikkumiseensa taksia.

7.2.3 *Materiaalijalanjälkien pienentäminen*

Tutkimuksen tulokset osoittavat, että kohtuullisen elintason turvaaminen globaalisti oikeudenmukaisella ja kestäväällä tavalla edellyttää kaikkien suomalaisten materiaalijalanjälkien pienentämistä. Globaalien ympäristövaikutusten vähentämistä koskevat tavoitteet kohdistuvat ensisijaisesti vauraiden maiden vauraisiin kansalaisiin, koska tulotason nousu lisää ympäristövaikutuksia. Nykyisin länsimaissa valittu korkean tarpeentyydytyksen tapa sulkee ulos köyhempien maiden ja köyhempien ihmisryh-

mien mahdollisuuksia omien tarpeidensa tyydyttämiseen. (Doyal ja Gough 1991, 293; myös Ulvila ja Pasanen 2009; Martínez-Alier ym. 2010). Kestävää olisikin se, että suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa turvattaisiin pienituloisille kohtuullinen elintaso mutta ennen kaikkea ohjattaisiin keski- ja suurituloisten materiaalijalanjälkiä kestäväälle tasolle. Suomalaisten kotitalouksien vuosittainen materiaalijalanjälki tulisi vähentää 8 tonniin, mikä on noin viidesosa nykyisestä keskivertosuomalaisen materiaalijalanjäljestä.

Materiaalijalanjälkiä voidaan pienentää lisäämällä sekä tuotannon että kulutuksen resurssitehokkuutta. Tällöin pyritään saamaan mahdollisimman vähillä resursseilla aikaan mahdollisimman paljon tuotteita ja palveluja eli toisin sanoen etsitään sellaista tarpeiden tyydytyksen tapaa, jossa panosten ja tuotosten välinen suhde on mahdollisimman suotuisa (ks. Doyal ja Gough 1991, 234). Käytännössä tuotannon resurssitehokkuutta voidaan lisätä siirtymällä raaka-aineisiin ja energianlähteisiin, joiden materiaali-intensiteetti eli MI-kerroin on pieni. Lisäksi voidaan käyttää uusiomateriaaleja, tehostaa prosessien raaka-aineiden ja energian käyttöä sekä vähentää kuljetuksia. Ihmisten tarvitsemat palvelut voidaan tuottaa ekologisemmin, kun kiinnitetään huomiota koko elinkaareen ja keskitytään ensin niihin kohtiin elinkaareessa, joissa on eniten tehostamisen varaa ja joissa tehostaminen on teknisesti ja taloudellisesti kannattavinta (Schmidt-Bleek 1993, 119). Pitkäkestoiset tuotteet ja tuotteiden uudelleenkäyttömahdollisuudet lisäävät tuotteista saatavan palvelusuoritteiden määrää. Tuotteista saatavaa hyötyä voidaan lisätä myös lainaamalla, vuokraamalla ja yhteiskäytöllä, jolloin hyödykkeen käyttö jakautuu useammalle käyttäjälle. (Schmidt-Bleek 1993, 221.) Vastaavasti kulutuksessa voidaan vähentää luonnonvarojen käyttöä, kun käytetään tuotteita ja palveluja, joiden tuotantoketjun aiheuttama materiaali-panos (MI) on pieni, joiden käyttö edellyttää vähän materiaalia ja energiaa ja/tai joiden materiaali-panos suhteessa hyötyyn (MIPS) on muulla tavoin pieni.

Resurssitehokkuuden huomattavakin lisääminen eri tuotteiden ja teknologioiden tasolla on teknisesti täysin mahdollista, mikä on jo osoitettu lukuisin esimerkein (esim. Schmidt-Bleek 2004; Rohn ym. 2010; Geibler ym. 2011). Käytännössä resurssi- ja energiaintensiteetin vähentäminen riittävän nopeasti esimerkiksi ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi näyttää kuitenkin historiallisesti tarkasteltuna epävarmalta esimerkiksi siksi, että tehokkuuden tuottamat hyödyt käytetään usein lisäkulutukseen (ns. rebound-ilmiö). Tämän vuoksi on varsin todennäköistä, että ekotehokkuuden parantamisen lisäksi teollisuusmaiden tulee myös luopua tavoittelemasta haitallisia ympäristövaikutuksia lisäävää talouskasvua. (Esim. Jackson 2011, 89–104.)

Materiaalijalanjälkien pienentäminen edellyttää ensisijaisesti institutionaalisia muutoksia infrastruktuurissa, tuotantotavoissa ja yhteiskunnallisissa palveluissa, koska yksilöiden tarpeiden tyydytyksen tavat ja ympäristövaikutukset ovat vahvasti sidottuja yhteiskunnan rakenteisiin. Tämä näkyy selvästi pienituloisilla perusturvan saajilla, joiden materiaalijalanjäljet ovat suhteellisen pienet mutta ylittävät kuitenkin ekologisesti kestävä tason. Teknisiä ratkaisuja luonnonvarojen käytön vähentämiseksi ovat esimerkiksi asumisen ja infrastruktuurin energia- ja materiaali-intensiteetin vähentä-

minen sekä ekologisesti kestävä kaupunkisuunnittelu (Perrels ym. 2006; Druckman ja Jackson 2010). Laajemmin kotitalouden materiaalijalanjälkien pienentäminen edellyttää poliittisesti ohjattuja muutoksia myös energiantuotannon energialähteissä. Monilla ekologista kestävyyttä lisäävillä muutoksilla voisi olla myös positiivisia sosiaalisia vaikutuksia. Lähipalveluiden saatavuuden turvaaminen, tuotteiden yhteiskäytön edistäminen ja sosiaalista kanssakäyntiä edistävien yhteisten tilojen lisääminen ovat esimerkkejä muutoksista, joista sekä ympäristö että pienituloiset perusturvan saajat kiittäisivät (ks. Perrels ym. 2006, 21; Druckman ja Jackson 2010, 1802). Oleellista on, että yksilöiden elinympäristö mahdollistaa kestävät valinnat.

7.3 Arvio tutkimusmenetelmien ja tulosten luotettavuudesta

Tämän tutkimuksen yksi tavoite oli kehittää tieteidenvälistä tutkimusmenetelmää elintason ympäristövaikutusten arviointiin. Seuraavaksi esitämme omia arvioitamme tutkimusasetelmasta ja tulosten luotettavuudesta.

Tutkimuksen aineistona on käytetty aineistonkeruulomakkeilla ja haastatteluilla kerättyjä määrällisiä ja laadullisia tietoja perusturvan saajien elintason osatekijöistä. Lomakkeet ja haastattelurunko valmisteltiin aiempien tutkimusten pohjalta ja erityisesti KotiMIPS-tutkimuksen (Kotakorpi ym. 2008) oppeja hyödyntäen. Lomakkeiden kysymyksiä tarkistutettiin kulutustutkijoilla ja testattiin tutkimuksen tekijöillä ja heidän tuttavillaan. Haastattelurunkoa kehitettiin tutkijakollegojen kommenttien perusteella. Varsinaiset kohderyhmällä testatut koehaastattelut ja aineistonkeruulomakkeiden pilotointi jäivät kuitenkin tekemättä aineistonkeruun aikataulujen vuoksi.

Lomakkeet sisälsivät kysymyksiä tulo- ja kulutustiedoista, koska halusimme saada tietoa siitä, miten perusturvan saajat tosiasiallisesti kuluttavat suhteessa kohtuullisen minimin viitebudjetteihin. Kulutusmenojen tarkka euromääräinen selvittäminen osoittautui kuitenkin oletettua vaikeammaksi, koska kyselylomakkeet eivät edellyttäneet kulutusseurantaa. Aineiston kattavuutta saattoi heikentää myös se, että tutkimukseen osallistujat pitivät ruokapäiväkirjaa vain viikon ajan ja he täyttivät sitä vaihtelevalla tarkkuudella. Toisaalta lomakkeiden täydentäminen haastatteluissa lisäsi tulosten luotettavuutta ja teki aineistosta pelkkää kyselytutkimusta kattavamman.

Uutta kokeilevaan tutkimusasetelmaamme sisältyi laadullisen ja määrällisen aineiston kerääminen, koska tarkoitus oli sekä mitata materiaalijalanjälkiä ja tarkastella tulo- ja kulutustietoja että selvittää haastattelemalla perusturvan saajien subjektiivisia näkemyksiä heidän elintasostaan ja perusturvan riittävydestä. Käytännössä määrällisen ja laadullisen aineiston yhdistäminen onnistui elintason osatekijöiden erittelyn kohdalla, koska haastatteluaineisto selittää eri yksilöiden materiaalijalanjälkien eroja. Tämä on merkittävä lisä aiempaan tutkimukseen. Eri aineistojen yhdistäminen oli haastavampaa kohtuullisen elintason arvioinnissa. Siinä hyödynsimme köyhyystutkimuksen ja perusturvan riittävyden arvioinnissa käytettyjä menetelmiä, vaikka

pieni otoskoko ei mahdollistanut varsinaista kvantitatiivista tarkastelua. Elintason kohtuullisuuden arvioinnissa laadullista aineistoa kvantifioitiin, jotta aineistot olisivat yhteismitallisia. Luvussa 6.1 esitellyn välttämättömyysindeksin tiedot kerättiin lomakkeilla ja haastatteluissa niin, että arvojen määrittäminen jäi tutkijoiden vastuulle. Siinä mielessä tarkastelu on mielivaltaisen, kuten kaikki tutkijoiden asettamat rajat ja köyhyystutkimuksen mittarit (Kangas ja Ritakallio 1996). Tulosten luotettavuus saattaisi olla suurempi, jos haastateltavat olisivat itse vastanneet indeksin muuttujia koskeviin kysymyksiin kyselylomakkeissa. Luvun 6 analyysit osoittavat kuitenkin, että kohtuuden rajoja voidaan operationalisoida ja kuvata empiirisissä tutkimuksissa.

Materiaalijalanjälki valittiin elintason ympäristövaikutusten kuvaajaksi, koska se on havainnollinen, konkreettinen ja kattava indikaattori. Lisäksi siitä on aiemman tutkimuksen ansiosta saatavilla riittävästi pohjatietoa, jotta voidaan laskea eri toimintojen luonnonvarojen kulutusta kotitalouksien tasolla. Toisaalta MIPS-menetelmän tietopohjaa on aiemmin arvosteltu siitä, että MI-kertoimet ovat monien arvioiden ja yleistysten tulosta eikä kaikista laskelmista ole saatavilla riittävästi taustatietoa (esim. Luoto ym. 2008, 19 ja Moisio ym. 2008). 2000-luvulla tehdyt, kotitalouksien toimintaan liittyvät MIPS-tutkimukset osoittavat kuitenkin erilaisin herkkyysslaskelmin, että käytetty tietopohja on suuruusluokaltaan oikea ja käyttökelpoinen (esim. Lähteenoja ym. 2006; Kauppinen ym. 2008; Luoto ym. 2008; Moisio ym. 2008; Salo ym. 2008).

MIPS-laskelmissa tehdyt rajaukset vaihtelevat jossain määrin eri tutkimusten välillä. Tämä vaikuttaa tutkimuksen tuloksiin, koska laskelmat pohjautuvat näistä aiemmista tutkimuksista saatuihin kertoiimiin. Tässä tutkimuksessa eri osatekijöissä käytettyjen kertoimien kattavuus vaihteli aiemman tutkimuksen perusteella. Esimerkiksi liikenteestä oli käytettävissä kattavimmat MI-kertoimet (ks. Lähteenoja ym. 2006), kun taas elintarvikkeista ja kodin tavaroista käytetyt kertoimet ovat rajauksiltaan vähemmän kattavia (ks. Kauppinen ym. 2008; Kotakorpi ym. 2008; Moisio ym. 2008). Käytännössä ajoneuvot ovat tällöin mukana liikenteen kertoiimissa, mutta elintarvikkeiden laskelmissa ei ole mukana keittiökalusteita ja -laitteita, niiden sähkönkulutusta eikä kauppamatkoja. Jos ne olisi huomioitu, ruoan materiaalijalanjälki olisi tuloksia suurempi. Toisaalta monen haastateltavan käyttämistä vanhaksi menevistä, alennuksella myydyistä tai lahjoitetuista elintarvikkeista on laskettu täysi materiaalijalanjälki. Rajausten ja oletusten muuttaminen vaikuttaisi yksittäisten henkilöiden materiaalijalanjälkien suuruuksiin, mutta ne eivät kuitenkaan merkittävästi muuttaisi luvuissa 4.2, 5 ja 6 esitettyjen tulosten suuruusluokkaa.

Materiaalijalanjäljet kuvaavat elintason ympäristövaikutuksia kattavalla, mutta karkealla tavalla. MIPS-menetelmä mittaa luonnonvarojen käyttöä, jolloin laskelmat eivät pysty osoittamaan erilaisia yksittäisiä ympäristövaikutuksia. MIPS-menetelmä ei huomioi esimerkiksi kaikkien ihmistoimien vaikutusta luonnon monimuotoisuuteen. Tämä varaus koskee kuitenkin kaikkia käytettävissä olevia mittareita, joilla pyritään havainnollistamaan ihmistoiminnan ympäristövaikutuksia. Sekä ekologinen jalanjälki että hiilijalanjälki jättävät paljon asioita tarkastelun ulkopuolelle ja keskittyvät

suhteellisen suppeaan alueeseen. Esimerkiksi hiilijalanjälki keskittyy tarkastelemaan ainoastaan ilmastomuutoksen vaikutuksia eikä mittaa vesistöjen rehevöitymisen tai luonnon monimuotoisuuden vähenemisen kaltaisia tekijöitä. Koko elinkaaren aikaista ympäristökuormitusta mittaava LCA (*life cycle assessment*, elinkaariarviointi) tarkastelee taas enimmäkseen määrättyjen päästöjen ympäristövaikutuksia, jolloin LCA:n arviot riippuvat siitä, mitä kullakin hetkellä pidetään merkittävänä päästönä tai ympäristöongelmina. MIPS-tarkastelun etu sen sijaan on se, että se huomioi kaikki materiaalityvirrat kokonaisuudessaan. Tällöin se kattaa kaikkien materiaalityvirtojen ympäristönkuormituspotentiaalin riippumatta materiaalityvirran tärkeydestä ihmiselle tai siitä, onko tietty ympäristöongelma jo ihmisen tiedossa vai tuntematon. Menetelmän parempi ja kattavampi soveltaminen jatkossa edellyttää kuitenkin lisää tutkimuksia ja tietopohjan laajentamista.

7.4 Jatkotutkimustarpeita

Ilmastomuutoksen eteneminen, luonnon monimuotoisuuden hupeneminen ja elinympäristöjen saastuminen ovat ekososiaalisia riskejä, jotka vaikuttavat väistämättä suomalaisten hyvinvoinnin edellytyksiin. Yhteiskuntapoliittisen tutkimuksen suuri kysymys onkin, mitä on ekologisesti ja sosiaalisesti kestävä hyvinvointi ja miten se saavutetaan.

Tutkimuksessa sosiaalista kestävyyttä on tarkasteltu pääosin sen ensimmäisen ulottuvuuden näkökulmasta (ks. Littig ja Griessler 2005) eli aineelliseen elintasaan keskittyen, minkä vuoksi tutkimus ei arvioi sosiaalista kestävyyttä tai perusturvan saajien hyvinvointia kokonaisuudessaan. Tutkimus kuvaa ainoastaan elintason ympäristövaikutuksia. Kokonaisvaltaisemman käsityksen saamiseksi tarvitaan jatkotutkimusta, jossa tarkastellaan laajemmin hyvinvoinnin eri ulottuvuuksien yhteyttä luonnonympäristöön – esimerkiksi Allardtin Having, Loving, Being -jaottelun pohjalta. Hyvinvointitutkimuksessa tulisi selvittää, miten erilaiset ekosysteemipalvelut ovat yhteydessä sosiaalisiin yhteisöihin ja henkiseen hyvinvointiin. Lisäksi jatkotutkimuksessa voitaisiin konkretisoida eri hyvinvoinnin ulottuvuuksien ympäristövaikutuksia.

Käyttämämme elintason osatekijöiden jäsenyykset ja materiaalityjälkien laskeamiseen liittyvät menetelmät voisivat olla hyödyksi aineistoltaan suuremman tutkimushankkeen suunnittelussa. Suuremmilla aineistoilla voitaisiin tutkia tarkemmin tulotason ja materiaalityjälkien välisiä yhteyksiä sekä sitä, kuinka paljon erilaiset kotitalouksien valinnat esimerkiksi asuinpaikan ja ruokavalion suhteen muuttavat ympäristövaikutuksia. Yksin asuvien perusturvan saajien lisäksi olisi kiinnostavaa selvittää erikokoisten kotitalouksien materiaalityjälkiä, koska oletusten mukaan ympäristövaikutukset pienenevät kotitalouden koon kasvaessa.

Pienituloisten lisäksi vastaisuudessa olisi tarpeen tutkia myös keski- tai hyvätuloisten kotitalouksien elintasoja ja materiaalityjälkiä. Tutkimuksella voitaisiin selvittää sekä kotitalouksien valmiuksia vähentää luonnonvarojen kulutustaan ja investoida

resurssitehokkaisiin tekniikoihin että niiden suhtautumista globaalisti oikeudenmukaisiin kestäväen elämäntavan skenaarioihin (ks. Leppänen ym. 2012). Materiaalijalanjälkien kestäväen kahdeksan tonnin tasoa olisi tarpeen eritellä jakamalla se eri kulutuksen osa-alueisiin. Tämän tavoitetason avulla voitaisiin konkretisoida, min-kälaisia erilaisia toimenpiteitä ja kehittämistä materiaalijalanjälkien pienentäminen edellyttäisi erilaisilta kotitalouksilta, mutta myös eri tuotteiden, palvelujen ja infrastruktuurien valmistajilta ja tarjoajilta.

Kaikkiaan ekologisesti kestäväen hyvinvoinnin kuvaaminen edellyttää tieteidenvälisiä, eri menetelmiä integroivia tutkimusasetelmia. Yhteiskuntapoliittisen päätöksenteon tueksi tarvitaan innovatiivisia soveltavia tutkimuksia, joissa kehitetään ekologisesti kestävämpiä yhteiskunnallisia ohjauskeinoja ja hyvinvoinnin tuottamisen tapoja.

LÄHTEET

Aatola L. Näkökulmia kohtuulliseen kulutukseen. Julkaisussa: Ahlqvist K, Raijas A, toim. Erilaisia kulutus-uria Suomessa. Helsinki: Tilastokeskus, 2004: 25–40.

Aatola L, Viinisalo M. Kohtuullinen kulutus. Määrittelyn ja mittaamisen mahdollisuuksia ja ongelmia. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, Julkaisuja 1, 1995.

Aatola L, Viinisalo M. Mitä eläminen maksaa? Tarvebudjetti vähimmäisturvan arvioinnin tukena. Helsinki: Stakes, Raportteja 237, 1999.

Adato Energia. Kotitalouksien sähkönkäyttö 2006. Helsinki: Adato Energia, tutkimusraportti 2.10.2008. Saatavissa: <http://www.motiva.fi/files/1353/Kotitalouksien_sahkonkaytto_2006_-raportti.pdf>. Viitattu 26.5.2011.

Agyeman J, Bullard RD, Evans B. Introduction: Joined-up thinking. Bringing together sustainability, environmental justice and equity. Julkaisussa: Agyeman J, Evans B, toim. Just sustainabilities. Development in an unequal world. London: Earthscan, 2003: 1–16.

Alcamo J, Ash NJ, Bennet EM, ym. Ecosystems and human well-being. A framework for assessment. Washington, DC: Island Press, 2003.

Alasuutari P. Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino, 1999.

Alila A, Gröhn K, Keso I, Volk R. Sosiaalisen kestävyuden käsite ja mallintaminen. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 1, 2011.

Allardt E. Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Helsinki: WSOY, 1976.

Allardt E. Kestävän kehityksen yhteiskunnallisista edellytyksistä. Julkaisussa: Massa I, Sairinen R, toim. Ympäristökysymys. Ympäristöuhkien haaste yhteiskunnalle. Helsinki: Gaudeamus, 1991: 11–24.

Allardt E. Having, Loving, Being. An alternative to the Swedish model of welfare research. Julkaisussa: Nussbaum M, Sen A, toim. The quality of life. Oxford: Clarendon, 1993: 88–94.

Angerpuro K. Mikä selittää tyytyväisyyskokemukset? Tulojen, toimeentulon muutosten ja viiteryhmän valinnan vaikutus tyytyväisyyden kokemiseen. Julkaisussa: Kangas O, Ritakallio V-M, toim. Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa. Helsinki: Stakes, 1996: 137–154.

Aro R, Wilska T-A. Kun mikään ei riitä – vai riittäisikö jo? Helsinki: Tilastokeskus, Hyvinvointikatsaus 1, 2011: 80–84.

Ayres RU, Kneas AV. Production, consumption, and externalities. The American Economic Review 1969; 59 (3): 282–297.

Ayres RU, Talens Peiró L. Material efficiency. Rare and critical metals. *Philosophical Transactions of the Royal Society A*, 28.1.2013.

Barnosky A, Hadley E, Bascompte J, ym. Approaching a state shift in Earth's biosphere. *Nature* 2012; 486 (7401): 52–58.

Bienge K, von Geibler J, Lettenmeier M, Biermann B, Adria O, Kuhndt M. Sustainability hot spot analysis. A streamlined life cycle assessment towards sustainable food chains. *Proceedings of the 9th European IFSA Symposium, Wien 4.–7.7.2010.*

Blomgren J, Hiilamo H. Palvelujärjestelmä voi vaikuttaa alueellisiin ja sosioekonomisiin terveyseroihin. Julkaisussa: Mikkola H, Blomgren J, Hiilamo H, toim. *Kansallista vai paikallista? Puheenvuoroja sosiaali- ja terveydenhuollosta.* Helsinki: Kela, 2012: 76–88.

Bradshaw J, Middleton S, Davis A, ym. A minimum income standard for Britain. What people think. York: Joseph Rowntree Foundation, 2008.

Bringezu S. Visions of a sustainable resource use. Julkaisussa: Bringezu S, Bleischwitz R, toim. *Sustainable resource management. Global trends, visions and policies.* Sheffield: Greenleaf, 2009: 155–215.

Bringezu S, Schütz H, Saurat M, ym. Europe's resource use. Basic trends, global and sectoral patterns and environmental and socioeconomic impacts. Julkaisussa: Bringezu S, Bleischwitz R, toim. *Sustainable resource management. Global trends, visions and policies.* Sheffield: Greenleaf, 2009: 52–154.

Curran M, de Baan L, de Schryver AM, ym. Toward meaningful end points of biodiversity in life cycle assessment. *Environmental Science & Technology* 2011; 45(1): 70–79.

Dittrich M, Giljum S, Lutter S, Polzin C. Green economies around the world? Implications of resource use for development and the environment. Wien: Sustainable Europe Research Institute (SERI), 2012. Saatavissa: <http://www.boell.de/downloads/201207_green_economies_around_the_world.pdf>. Viitattu 25.10.2012.

Doyal L, Gough I. A theory of human need. Basingstoke: Macmillan, 1991.

Druckman A, Jackson T. How much household carbon do we really need? *Ecological Economics* 2010; 69 (9): 1794–1804.

Ekins P, Meyer B, Schmidt-Bleek F. Reducing resource consumption. A proposal for global resource and environmental policy. Osnabrück: Gesellschaft für Wirtschaftliche Strukturforschung, Discussion Paper 5, 2009.

Eriksson R. Descriptions of Inequality. The Swedish approach to welfare research. Julkaisussa: Nussbaum M, Sen A, toim. *The quality of life.* New York, NY: Oxford University Press, 1993: 67–83.

Eräranta K, Moisander J. Miten kuluttajaa hallitaan ympäristöpoliittisena toimijana? Julkaisussa: Massa I, Ahonen S, toim. Arkielämän ympäristöpolitiikka. Helsinki: Gaudeamus, 2006: 17–32.

Eskola J, Suoranta J. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino, 1998.

Fairbrother M. Rich people, poor people, and environmental concern. Evidence across nations and time. *European Sociological Review*, 2012; 29 (5): 910–922.

Forma P, Heikkilä M, Keskitalo E. Mikä on kohtuullinen minimi? Vähimmäisturvan taso konsensusmenetelmällä arvioituna. Helsinki: Stakes, Raportteja 240, 1999.

Geibler JV, Rohn H, Schnabel F, ym. Resource efficiency atlas. An international perspective on technologies and products with resource efficiency potential. Wuppertal: Wuppertal Institute, Wuppertal Spezial 44e, 2011.

Global Footprint Network. Ecological footprint atlas 2010. Oakland, CA: Global Footprint Network, 2010. Saatavissa: <http://www.footprintnetwork.org/images/uploads/Ecological_Footprint_Atlas_2010.pdf>. Viitattu 13.12.2013.

Gough I. The challenge of climate change for social policy. A plenary lecture delivered at the Social Policy Association annual conference at Sheffield University, 10.7.2013. Saatavissa: <http://personal.lse.ac.uk/goughi/THE_CHALLENGE_OF_CLIMATE_CHANGE_FOR_SOCIAL_POLICY.pdf>. Viitattu 25.11.2013.

Gough I, Abdallah S, Johnson V, Ryan-Collins J, Smith C. The distribution of total greenhouse gas emissions by households in the UK, and some implications for social policy. London: New economics foundation & Centre for Analysis of Social Exclusion/London School of Economics, 2011. Saatavissa: <http://s.bsd.net/nefoundation/default/page/-/files/CASEpaper152Gough_et_al.pdf>. Viitattu 7.10.2013.

Guio A. What can be learned from deprivation indicators in Europe? Luxembourg: Eurostat, Methodologies and Working Papers, 2009. Saatavissa: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-RA-09-007/EN/KS-RA-09-007-EN.PDF>. Viitattu 25.10.2012.

Guio A, Gordon D, Marlier E. Measuring material deprivation in the EU. Indicators for the whole population and child-specific indicators. Luxembourg: Eurostat, Methodologies and Working Papers, 2012. Saatavissa: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-RA-12-018/EN/KS-RA-12-018-EN.PDF>. Viitattu 25.1.2013.

Haanpää L. Vastuullinen kuluttajuus ja ympäristömyötäisyys kulutusasenteissa. Julkaisussa: Lammi M, Niva M, Varjonen J, toim. Kulutuksen liikkeet. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskuksen vuosikirjoja 5, 2009: 66–82.

Hagfors R. Kansaneläkeuudistus toimeentulon näkökulmasta. Julkaisussa: Hagfors R, Hellsten K, Sakslin M, toim. Suomen kansan eläke. Helsinki: Kela, 2008, 86–150.

Haila Y. Mutual interdependence of humanity and the rest of the nature. Julkaisussa: Perkiö M, toim. Perspectives to global social development. Tampere: University of Tampere, 2009: 165–176.

Hakkarainen T. ”Ettei tarvitsisi roikkua milloin missäkin luukulla kerjäämässä...” – Tarveharkintainen sosiaaliturva köyhysaiheisissa elämäntarinoissa. Julkaisussa: Forssén K, Roivainen I, Ylinen S, Heinonen J, toim. Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011. Kuopio: Unipress, 2012: 83–99.

Halada K, Shimada M, Iijima K. Forecasting of the consumption of metals up to 2050. *Materials Transactions* 2008; 49 (3): 402–410.

Heinonen J. Miesten kokemuksia köyhyydestä ja asiakkuudesta. Julkaisussa: Forssén K, Roivainen I, Ylinen S, Heinonen J, toim. Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011. Kuopio: Unipress, 2012: 197–221.

Heinonen H-M. Asumismenojen huomioon ottaminen toimeentulotuessa ja yleinen toimeentulotukitilanne kunnissa ja kuntayhtymissä syksyllä 2009. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 73, 2010.

Helne T, Hirvilammi T, Laatu M. Sosiaalipolitiikka rajallisella maapallolla. Helsinki: Kela, 2012.

Hiilamo H, Niemelä M. Paras turva perheessä? Suomen kotitalouksien väliset tulonsiirrot kansainvälisessä vertailussa. Julkaisussa: Pessi AB, Saari J, toim. Hyvien ihmisten maa. Auttaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, Julkaisuja A31, 2011: 145–163.

Hille J. The concept of environmental space. Implications for policies, environmental reporting and assessments. Copenhagen: European Environment Agency (EEA), Expert’s corner 2, 1997.

Hirvilammi T. Kohtuus kulutuksessa. *Futura* 2011; 1: 71–77.

Hirvilammi T. Perusturvan riittävyyden rajat. Miten asiantuntijat määrittelevät perusturvan tasoa? Julkaisussa: Kangas O, Niemelä M, Raijas A, toim. Takaisin perusteisiin. Perusturvan riittävyys kulutuksen näkökulmasta. Helsinki: Kela, 2013: 62–81.

Hirvilammi T, Mäki S. Toimeentulovaikeuksia, yksinäisyyttä ja alemmuuden kokemuksia. Perusturvan saajien rajalliset toimintamahdollisuudet. Julkaisussa: Kangas O, Niemelä M, Raijas A, toim. Takaisin perusteisiin. Perusturvan riittävyys kulutuksen näkökulmasta. Helsinki: Kela, 2013: 120–141.

Hirvilammi T, Laakso S, Lettenmeier M, Lähteenoja S. Studying well-being and its environmental impacts. A case study of minimum income receivers in Finland. *Journal of Human Development and Capabilities* 2013; 14 (1): 134–160.

Hoffren J, Hellman J. Impacts of increasing consumption on material flows over time. Empirical results from Finland 1970–2005. *Progress in Industrial Ecology – An International Journal* 2007; 4 (6): 463–483.

Holland B. Ecology and the limits of justice. Establishing capability ceilings in Nussbaum's capabilities approach. *Journal of Human Development* 2008; 9 (3): 401–425.

Honkanen P, Tervola J. Vuoden 2012 perusturvamuutoksien vaikutukset. Helsinki: Kela, Nettityöpapereita 35, 2012.

Hukkinen J. Sietämätön kohtuutus. Elämää velaksi vai luonnonvaratalouden nousu? Julkaisussa: Borg P, toim. Polkuja metsään. Helsinki: Into, 2012: 213–219.

Høyer KG, Næss P. The ecological traces of growth. Economic growth, liberalization, increased consumption – and sustainable urban development? *Journal of Environmental Policy & Planning* 2001; 3 (3): 177–192.

Ilmonen K. Johan on markkinat. Kulutuksen sosiologista tarkastelua. Tampere: Vastapaino, 2007.

IPCC. Climate change 2014. Mitigation of climate change. Contribution of Working Group III to the fifth assessment report of the intergovernmental panel on climate change. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

Jackson T. Hyvinvointia ilman kasvua. Rajallisen planeetan taloustiede. Helsinki: HS Kirjat, 2011.

Johansson S. Om levnadsnivåundersökningen. Stockholm: Allmänna Förlaget, 1970.

Juntto A. Asuminen ja oikeudenmukaisuus. Julkaisussa: Saari J, Yeung AB, toim. Oikeudenmukaisuus hyvinvointivaltiossa. Helsinki: Gaudeamus, 2007: 292–307.

Juntto A. Asumisen historiallinen muutos Suomessa ja polkuriippuvuus. Julkaisussa: Juntto A, toim. Asumisen unelmat ja arki. Helsinki: Gaudeamus, 2010: 17–47.

Kainulainen S, Karppinen K, Saari J. Ruoka-avun kohdentuminen Turussa. Selvitys leipää jonottavien ihmisten hyvinvoinnista. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja D 63, 2013.

Kalliola N, Kivioja A. Lääkkeet ja toimeentulotuki. Korvaustavat, kustannukset ja toimivuus. *Dosis* 2002; 18 (3): 175–183.

Kangas O, Ritakallio V-M. Eri menetelmät – eri tulokset. Julkaisussa: Kangas O, Ritakallio V-M, toim. Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa. Helsinki: Stakes, 1996: 11–67.

Kangas O, Ritakallio V-M. Köyhyyden mittaustavat, sosiaaliturvan riittävyys ja köyhyyden yleisyys Suomessa. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 61, 2008.

Karlsson N, Dellgran P, Klingander B, Gärling T. Household consumption. Influences of aspiration level, social comparison, and money management. *Journal of Economic Psychology* 2004; 25: 753–769.

Kauppinen T, Lähteenoja S, Lettenmeier M. Kotimaisten elintarvikkeiden materiaalipanós – ElintarvikeMIPS. Jokioinen: MTT, Maa ja elintarviketalous 130, 2008.

Kautto M, Metso L. Sosiaalinen kestävyys – uusi poliittinen horisontti? Yhteiskuntapolitiikka 2008; 73 (4): 411–420.

Kiander J. Ilmastopolitiikka ja tulonjako. Selvitys Vanhasen II hallituksen tulevaisuusselontekoa varten. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 22, 2008.

Kinnunen K. Terveysteen ja sairauteen liittyvän auttamisen muodot diakoniatyössä. Julkaisussa: Kinnunen K, toim. Sairas köyhyys. Helsinki: Kirkkohallitus, 2007: 92–131.

Kortteinen M, Tuomikoski H. Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. Helsinki: Hanki ja jää, 1998.

Koskinen I, Alasuutari P, Peltonen T. Laadulliset menetelmät kauppatieteissä. Tampere: Vastapaino, 2005.

Kosunen V. Paljonko on riittävästi? Vähimmäisetuuksien riittävyyden arviointia kulutuksen näkökulmasta. Helsinki: Stakes, Raportteja 232, 1999.

Kotakorpi E, Lähteenoja S, Lettenmeier M. KotiMIPS. Kotitalouksien luonnonvarojen kulutus ja sen pienentäminen. Helsinki: Ympäristöministeriö, Suomen ympäristö 42, 2008.

Kruunari A. Lääkkeitä vai ruokaa? Pitkään sairastaneiden omakohtaisia kokemuksia perusturvan riittävydestä. Tampere: Tampereen yliopisto, 2009.

Kuivalainen S. Suomalaisten mielipiteet vähimmäisturvan tasosta vuosina 1995–2010. Yhteiskuntapolitiikka 2011; 76 (4): 373–386.

Kärkkäinen S. Yksin asuminen Suomessa. Julkaisussa: Hänninen S, Palola E, Kaivonurmi M, toim. Mikä meitä jakaa? Sosiaalipolitiikkaa kilpailuvaltiossa. Helsinki: Terveysteen ja hyvinvoinnin laitos, 2010: 181–218.

Laakso S. Onko elämä perusturvan varassa kestävä? Ympäristövara ekologisesti ja sosiaalisesti kestävä kulutuksen tarkastelussa. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2011.

Lehtinen A, Varjonen J, Raijas A, Aalto K, Pakoma R. Mitä eläminen maksaa? Kohtuullisen minimin viitebudjetit. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, Julkaisuja 4, 2010.

Leppänen J, Neuvonen A, Ritola M, ym. Scenarios for sustainable lifestyle 2050. From global champions to local loops. SPREAD Sustainable Lifestyles 2050, 2012. Saatavissa: <http://www.sustainable-lifestyles.eu/fileadmin/images/content/D4.1_FourFutureScenarios.pdf>. Viitattu 6.2.2013.

Lettenmeier M, Liedtke C, Rohn H. Eight tons of material footprint. Suggestion for a resource cap for household consumption in Finland. *Resources* 2014; 3: 488–515.

Lettenmeier M, Rohn H, Liedtke C, Schmidt-Bleek F. Resource productivity in 7 steps. How to develop eco-innovative products and services and improve their material footprint. Wuppertal: Wuppertal Institute for Climate, Environment and Energy, Wuppertal Spezial 41, 2009.

Lettenmeier M, Lähteenoja S, Hirvilammi T, Laakso S. Resource consumption of low-income households. Approach for defining a decent lifestyle? Manuscript presented at the World Resources Forum, Davos 19.–21.9.2011, 2011a.

Lettenmeier M, Lähteenoja S, Hirvilammi T, Aalto K, Laakso S. Maximum and minimum consumption. A two-dimensional approach in defining a decent lifestyle. Proceedings of the trends and future of sustainable development conference, Tampere 9.–10.6.2011, 2011b.

Lettenmeier M, Hirvilammi T, Laakso S, Lähteenoja S, Aalto, K. Material footprint of low-income households in Finland. Consequences for the sustainability debate. *Sustainability* 2012; 4: 1426–1447.

Lettenmeier M, Lähteenoja S, Hirvilammi T, Laakso S. Resource use of low-income households. Approach for defining a decent lifestyle? *Science of The Total Environment* 2014; 481: 681–684. Saatavissa: <<http://dx.doi.org/10.1016/j.scitotenv.2013.11.048>>.

Liedtke C, Baedeker C, Kolberg S, Lettenmeier M. Resource intensity in global food chains. The hot spot analysis. *British Food Journal* 2010; 112 (10): 1138–1159.

Littig B, Griessler E. Social sustainability. A catchword between political pragmatism and social theory. *International Journal of Sustainable Development* 2005; 8 (1/2): 65–79.

Living planet report 2010. Biodiversity, biocapacity and development. Gland: WWF, 2011. Saatavissa: <http://assets.panda.org/downloads/WWF_20102010.pdf>. Viitattu 7.9.2011.

Living Planet Report 2012. Biodiversity, biocapacity and better choices. Gland: WWF, 2013. Saatavissa: <http://awsassets.panda.org/downloads/1_lpr_2012_online_full_size_single_pages_final_120516.pdf>. Viitattu 1.10.2012.

Luoto K, Lähteenoja S, Lettenmeier M. LiikuntaMIPS – Liikuntaharrastusten luonnonvarojen kulutus. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, Julkaisuja 4, 2008.

Lyytimäki J, Hakala H. Ympäristön tila ja suojele Suomessa. Helsinki: Gaudeamus, 2008.

Lähde V. Niukkuuden maailmassa. Tampere: Niin&Näin, 2013.

Lähteenoja S, Lettenmeier M, Saari A. LiikenneMIPS – Suomen liikennejärjestelmän luonnonvarojen kulutus. Helsinki: Ympäristöministeriö, Suomen ympäristö 820, 2006.

Martínez-Alier J, Pascual U, Franck-Dominique V, Zaccai E. Sustainable de-growth. Mapping the context, criticisms and future prospects of an emergent paradigm. *Ecological Economics* 2010; 69: 1741–1747.

Marttila A, Whitehead M, Canvin K, Burström B. Controlled and dependent. Experiences of living on social assistance in Sweden. *International Journal of Social Welfare* 2010; 19 (2): 142–151.

Massa I. Hyvinvointivaltion ekologinen modernisaatio. Julkaisussa: Riihinen O, toim. Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen. Helsinki: Sitra, WSOY, 1992: 357–379.

Max-Neef M, Elizalde A, Hopenhayn M. Development and human needs. Julkaisussa: Max-Neef M, Elizalde A, Hopenhayn M., toim. Human scale development: Conception, application and further reflections. New York, NY: Apex, 1991: 13–54.

McLaren D. Environmental space, equity and the ecological dept. Julkaisussa: Agyeman J, Bullard RD, Evans B, toim. Just sustainabilities. Development in an unequal world. Lontoo: Earthscan, 2003.

Meadows D, Randers J, Meadows D. Kasvun rajat. 30 vuotta myöhemmin. Helsinki: Gaudeamus, 2005.

Melkas P. Elintarvikkeiden ja aterioiden kulutus. Julkaisussa: Ahlqvist K, Ylitalo M, toim. Kotitalouksien kulutus 1985–2006. Helsinki: Tilastokeskus, 2009: 87–100.

Millennium ecosystem assessment. Ecosystems and human well-being: synthesis. Washington, DC: Island, 2005. Saatavissa: <<http://www.maweb.org/documents/document.356.aspx.pdf>>. Viitattu 7.9.2011.

Moffatt I. An evaluation of environmental space as the basis for sustainable Europe. *International Journal of Sustainable Development and World Ecology* 1996; 3: 49–69.

Moisio P. Vähimmäisturva ja köyhyysraja Suomessa. Julkaisussa: Sosiaaliturvan uudistamiskomitean (SATA) esitys sosiaaliturvan kokonaisuudistuksen keskeisistä linjauksista. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, Selvityksiä 10, 2009: Liite 5.

Moisio P. Tuloerojen, köyhyyden ja toimeentulo-ongelmien kehitys. Julkaisussa: Vaarama M, Moisio P, Karvonen S, toim. Suomalainen hyvinvointi 2010. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Teema 11, 2010: 180–196.

Moisio T, Lähteenoja S, Lettenmeier M. TavaraMIPS – Kodin tavaroiden luonnonvarojen kulutuksen arviointi. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, Julkaisuja 6, 2008.

Motiva. Koti ja asuminen. Mihin energiaa kuluu. Vedenkulutus. Saatavissa: <http://www.motiva.fi/koti_ja_asuminen/mihin_energiaa_kuluu/vedenkulutus>. Viitattu 26.5.2011.

Murphy K. The social pillar of sustainable development. A literature review and framework for policy analysis. *Sustainability* 2012; 8 (1): 15–29.

Mäenpää I, Juutinen A, Puustinen K, ym. Luonnonvarojen kokonaiskäyttö Suomessa. Helsinki: Ympäristöministeriö, Suomen ympäristö 428, 2000.

Mäki S. Peruselämää perusturvalla. Taloudellisen niukkuuden kuluttajapositiot. *Kulutustutkimus.Nyt* 2011: 1, 33–51.

Määttä A. Perusturva ja poiskäännyttäminen. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, Tutkimuksia A 36, 2012.

Niemelä M. Tulot, kulutus ja toimeentulo. Tutkimuksia pienituloisuuden ja kulutuksen välisistä yhteyksistä. Turku: Turun yliopisto, *Annales Universitatis Turkuensis C:229*, 2005a.

Niemelä M. Sukulaisten ja ystävien taloudellinen apu – tärkeä osa huono-osaisten toimeentuloa? *Yhteiskuntapolitiikka* 2005b; 4: 417–420.

Niemelä M, Raijas A. Kohtuullinen kulutus ja perusturvan riittävyys. Näkökulmia kohtuullisen kulutuksen määrittelyyn ja mittaamiseen. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 80, 2012.

Nieminen A. Mitä on sosiaalipolitiikka. Tutkimus sosiaalipolitiikan käsitteen ja järjestelmän kehityksestä. Porvoo: WSOY, 1984 (alkuperäinen ilmestymisvuosi 1955).

Nieminen A, Lettenmeier M, Saari A. Luonnonvarojen kulutus Suomen lentoliikenteessä (LentoMIPS). Helsinki: Liikenne- ja viestintäministeriö, *Julkaisuja* 57, 2005.

Nurmela J, Mäenpää I. Kulutettu euro haukkaa 1,5 kiloa luonnonvaroja. Helsinki: Tilastokeskus, *Tieto & trendit* 8, 2009: 44–45.

Nussbaum MC. *Frontiers of justice. Disability, nationality, species membership*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2006.

OECD. An overview of growing income inequalities in OECD countries. Main findings. 2011. Saatavissa: <<http://www.oecd.org/dataoecd/40/12/49170449.pdf>>. Viitattu 13.12.2011.

Oja L, Vaahtera A, Vehviläinen I, Ahvenharju S, Hakala L. Selvitys energiaköyhyydestä. Kotitalouksien energiakustannukset. Helsinki: Ympäristöministeriö, *Raportteja* 21, 2013.

Ojanen E. Kohtuudesta ja kohtuuttomuudesta. Helsinki: Kirjapaja, 2004.

Oksanen M. Ympäristö ja hyvinvointi. Julkaisussa: Saari J, toim. Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta. Helsinki: Gaudeamus, 2011: 314–334.

Our common future. Report of the World commission on environment and development. Oxford: Oxford University, 1987.

Pakoma R. Mitä syöminen maksaa? Kuluttajien näkemyksien pohjalta laadittu kohtuullisen minimin ruokabudjetti. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, Työselosteita ja esitelmää 126, 2010.

Perrels A, Almqvist K, Heiskanen E, Lahti P. Kestävän kulutuksen mahdollisuudet ekotehokkaassa ympäristössä. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, VATT-tutkimuksia 120, 2006.

Perusturvan riittävyyden arviointiraportti. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Avauksia 4, 2011.

Putila S. Kuinka vähällä tulisit toimeen? Tilastokeskus, Hyvinvointikatsaus 1, 2009. Saatavissa: <http://www.stat.fi/artikkelit/2009/art_2009-03-16_009.html?s=0>. Viitattu 15.2.2010.

Raunio K. Elintasotutkimuksen historiaa Suomessa. Julkaisussa: Hyvinvointi, elintaso ja elämäntapa tutkimuksen kohteina. Tampere: Tampereen yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitoksen opetusmoniste 2, 1981, 3–41.

Rauschmayer F, Omann I, Frühmann J. Needs, capabilities and quality of life. Refocusing sustainable development. Julkaisussa: Rauschmayer F, Omann I, Frühmann J, toim. Sustainable development. Capabilities, needs and well-being. New York, NY: Routledge, 2011: 1–24.

Raworth K. A safe and just space of humanity. Can we live within the doughnut? Oxford: Oxfam, Oxfam Discussion papers, 2012. Saatavissa: <<http://policy-practice.oxfam.org.uk/publications/a-safe-and-just-space-for-humanity-can-we-live-within-the-doughnut-210490>>. Viitattu 31.10.2012.

Rice J. Ecological unequal exchange. Consumption, equity, and unsustainable structural relationships within the global economy. *International Journal of Comparative Sociology* 2007; 48 (43): 43–72.

Riihinen O. Kyvyt, hyvinvointiteoria ja yhteiskunnalliset jaot. Julkaisussa: Piirainen T, Saari J, toim. Yhteiskunnalliset jaot. 1990-luvun perintö? Helsinki: Gaudeamus, 2002: 179–203.

Riihinen O. Ekologisen kriisin juuret. Vähään tyytymisestä halujen ekspansioon. Julkaisussa: Helne T, Silvasti T, toim. Yhteyksien kirja. Etappeja ekososiaalisen hyvinvoinnin polulla. Helsinki: Kela, 2012: 30–43.

Ringen S. Direct and indirect measures of poverty. *Journal of Social Policy* 1988; 17 (3): 351–365.

Ritthoff M, Rohn H, Liedtke C, Merten T. MIPS-laskenta. Tuotteiden ja palveluiden luonnonvaratuotavuus. Wuppertal: Wuppertal Institute for Climate, Environment and Energy ja Helsinki: Suomen Luonnonsuojeluliitto, Wuppertal Spezial 27fi, 2004.

Robinson J. Squaring the circle? Some thoughts on the idea of sustainable development. *Ecological Economics* 2004; 48: 369–384.

Rockström J, Steffen W, Noone K, ym. A safe operating space for humanity. *Nature* 2009; 461: 472–475.

Rohn H, Pastewski N, Lettenmeier M. Ressourceneffizienz von ausgewählten Technologien, Produkten und Strategien. Ergebniszusammenfassung der Potenzialanalysen. Wuppertal: Wuppertal Institute, Ressourceneffizienz Paper 1.5, 2010.

Roivainen I, Heinonen J, Ylinen S. Köyhä byrokratian rattaissa. Helsinki: Kunnallisan alan kehittämissäätiö, Tutkimusjulkaisut 64, 2011.

Saastamoinen L, Tuominen U, Aaltonen K, Martikainen JE. Lääkekustannusten omavastuukaton ylittäjät. Julkaisussa: Airio I, toim. Toimeentuloturvan verkkoa kokemassa. Kansalaisten käsitykset ja odotukset. Helsinki: Kela, Teemakirja 9, 2013: 218–230.

Sachs W, Loske R, Linz M, ym. Greening the north. A post-industrial blueprint for ecology and equity. Lontoo: Zed, 2000.

Salavuo K. Taloudellisen tason asteikko elintason mittana. Tutkimus taloudellisen tason soveltuvuudesta palkansaajien ja pienviljelijöitten elintason mittaamiseen ja vertailuun. Turku: Sosiaalipoliittinen yhdistys, Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 17, 1969.

Salo M, Lähteenoja S, Lettenmeier M. MatkailuMIPS. Matkailun luonnonvarojen kulutus. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö, Julkaisuja 8, 2008.

Salonen A. Kestävä kehitys globaalin ajan hyvinvointiyhteiskunnan haasteena. Helsinki: Helsingin yliopisto, Tutkimuksia 318, 2010.

Sarpila O, Haanpää L. ”Rikas mies jos oisin”. Luksustuotteet osana suomalaisten vapaavalintaista kulutusta koskevia haaveita. Julkaisussa: Lammi M, Peura-Kapanen L, Timonen P, toim. Kulutuksen määrät ja tyyli talouden muutoksessa. Kuluttajatutkimuskeskuksen vuosikirja 2010. Helsinki, Kuluttajatutkimuskeskus, 2010: 42–58.

Sauli H, Nurmela J. Kotitalouksien välinen taloudellinen tuki ja lahjat. Julkaisussa: Ahlqvist K, Ylitalo M, toim. Kotitalouksien kulutus 1985–2006. Helsinki: Tilastokeskus, 2009: 159–180.

Saunders P. Budget standards and the poverty line. *The Australian Economic Review* 1999; 32 (1): 43–61.

Saunders P. Measuring wellbeing using non-monetary indicators. *Family Matters* 2008; 78: 8–17.

Saunders P, Sutherland K, Davidson P, Hampshire A, King S, Taylor J. Experiencing poverty. The voices of low-income Australians. Towards new indicators of disadvantage project. Stage 1: Focus group outcomes. Sydney: University of New South Wales, 2006.

Saunders P, Naidoo Y, Griffiths M. Towards new indicators of disadvantage. Deprivation and social exclusion in Australia. *Australian Journal of Social Issues* 2008; 43 (2): 175–194.

Savela O. Elintaso voidaan kuvata useilla mittareilla. Hyvinvointikatsaus 1, 2009. Helsinki: Tilastokeskus, 2009: 24–29.

Schmidt-Bleek F. *Wieviel Umwelt braucht der Mensch? MIPS, das Maß für ökologisches Wirtschaften*. Basel: Birkhäuser, 1993.

Schmidt-Bleek F. *Luonnon uusi laskuoppi*. Helsinki: Gaudeamus, 2000.

Schmidt-Bleek F. *Der ökologische Rucksack. Wirtschaft für eine Zukunft mit Zukunft*. Stuttgart: Hirzel, 2004.

Schmidt-Bleek F. *The Earth. Natural resources and human intervention*. London: Haus, 2009.

Scitovsky T. *The joyless economy. An inquiry into human satisfaction and consumer dissatisfaction*. Oxford: Oxford University Press, 1977.

Sen A. *The standard of living. Lecture I, concepts and critiques*. Julkaisussa: Hawthorn G, toim. *The standard of living*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.

Sen A. *The idea of justice*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2009.

Seppälä J, Mäenpää I, Koskela S, ym. Suomen kansantalouden materiaalivirtojen ympäristövaikutusten arviointi ENVIMAT-mallilla. Helsinki: Ympäristöministeriö, Suomen ympäristö 20, 2009.

Siiki A-M. Myllypuron ruokajono. Esimerkki hyvinvointiköyhyydestä. Julkaisussa: Hänninen S, Karjalainen J, Lehtelä K-M, Silvasti T, toim. *Toisten pankki. Ruoka-apu hyvinvointivaltiossa*. Helsinki: Stakes, 2008: 127–161.

Silvennoinen K, Koivupuro H-K, Katajajuuri J-M, Jalkanen L, Reinikainen A. Ruokahävikki suomalaisessa ruokaketjussa. Foodspill 2010–2012 -hankkeen loppuraportti. Helsinki: MTT, Raportti 41, 2012.

Simpura J, Uusitalo H. Hyvinvointi ja sosiaalinen kehitys. Julkaisussa: Saari J, toim. *Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta*. Helsinki: Gaudeamus, 2011: 106–138.

Small ML. How to conduct a mixed methods study. Recent trends in a rapidly growing literature. *Annual Review of Sociology* 2011; 37: 57–86.

Sosiaaliturvan uudistamiskomitean (SATA) ehdotukset sosiaaliturvan uudistamiseksi. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö, Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön selvityksiä 2009: 62.

Sosiaalisesti kestävä Suomi 2020. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön strategia. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö, Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön julkaisuja 1, 2011.

Spangenberg JH, toim. *Towards sustainable Europe. A study from the Wuppertal Institute for Friends of the Earth Europe*. Luton: Friends of the Earth Publications, 1995.

Spangenberg JH. Environmental space and the prism of sustainability. Frameworks for indicators measuring sustainable development. *Ecological Indicators* 2002; 2: 295–309.

Särkelä R, Pohjola A. Sosiaalisen kestävyuden ulottuvuuksia ja merkitys. Julkaisussa: Pohjola A, Särkelä R, toim. Sosiaalisesti kestävä kehitys. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 2011: 9–25.

Tamminen P. Asuinrakennusten luonnonvarakulutuksen arviointi mips-menetelmällä. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2009.

Teperi J, Keskimäki I. Terveyspalvelujen kohdentumisen oikeudenmukaisuus. Julkaisussa: Saari J, Yeung AB. Oikeudenmukaisuus hyvinvointivaltiossa. Helsinki: Gaudeamus, 2007: 274–291.

The story of the Wuppertal Institute. From environmental protection to sustainable development. Saatavissa: <http://www.wupperinst.org/en/the_wuppertal_institute/history/index.html>. Viitattu 16.9.2011.

Tilastokeskus. Yksinhuoltajilla ja yhden hengen talouksilla suurin köyhyysriski. Helsinki: Tilastokeskus, SVT, 2007a. Saatavissa: <http://www.stat.fi/til/tjt/2007/tjt_2007_2009-01-19_kat_003_fi.html>. Viitattu 25.10.2012.

Tilastokeskus. Vuosisata suomalaista autoilua. Helsinki: Tilastokeskus, SVT, 2007b. Saatavissa: <<http://tilastokeskus.fi/tup/suomi90/lokakuu.html>>. Viitattu 31.1.2013

Tilastokeskus. Asunnot ja asuinolot. Helsinki: Tilastokeskus, SVT, Yleiskatsaus 2011a. Saatavissa: <http://www.stat.fi/til/asas/2011/01/asas_2011_01_2012-10-24_tie_002_fi.html>. Viitattu 25.10.2012.

Tilastokeskus. Tulonjakotilasto. Pienituloisuus 2011, Pienituloisen väestön rakenne vuonna 2011. Helsinki: Tilastokeskus, SVT, 2011b. Saatavissa: <http://www.stat.fi/til/tjt/2011/02/tjt_2011_02_2013-03-20_kat_003_fi.html>. Viitattu 13.1.2014.

Tilastokeskus. Väestön tieto- ja viestintätekniikan käyttö. Helsinki: Tilastokeskus, SVT, 2011c. Saatavissa: <http://www.stat.fi/til/sutivi/2011/sutivi_2011_2011-11-02_kat_001_fi.html>. Viitattu 26.11.2013.

Townsend P. Deprivation. *Journal of Social Policy* 1987; 16 (2): 125–146.

Tukker A, Huppés G, Guinée J, ym. Environmental impact of products (EIPRO). Analysis of the life cycle environmental impacts related to the final consumption of the EU-25. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, Scientific and technological research series, 2006.

Tukker A, Cohen MJ, Hubacek K, Mont O. The impacts of household consumption and options for change. *Journal of Industrial Ecology* 2010; 14: 13–30.

Tuomi J, Sarajarvi A. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Jyväskylä: Gummerus, 2004.

Törmälehto V-M. Varallisuuden huomioon ottaminen tarkentaa tietoa köyhyydestä. Helsinki: Tilastokeskus, Hyvinvointikatsaus 4, 2012: 9–16.

Töttö P. Pirullisen positivismin paluu. Laadullisen ja määrällisen tarkastelua. Tampere: Vastapaino, 2000.

Ulvila M, Åkerman M, toim. Kestävä Suomi. Kohti oikeudenmukaista ympäristövaraa. Turku: Maan ystävät, Ympäristö ja kehitys, 1996.

Ulvila M, Pasanen J. Transformation scenarios to sustainable economy and equality. Julkaisussa: Ulvila M, Pasanen J, toim. Sustainable futures. Replacing growth imperative and hierarchies with sustainable ways. Helsinki: Ministry of Foreign Affairs of Finland, 2009: 14–85.

UNDP. Human development report 2011a. Sustainability and equity. A better future for all. New York, NY: UNDP, 2011a. Saatavissa: <<http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2011/>>. Viitattu 20.4.2012.

UNDP. International Human Development Indicators. Country profiles, Finland, 2011b. Saatavissa: <<http://hdrstats.undp.org/en/countries/profiles/FIN.html>>. Viitattu 29.1.2013.

UNEP. Decoupling natural resource use and environmental impacts from economic growth. A report of the working group on decoupling to the international resource panel. Nairobi: UNEP, 2011. Saatavissa: <http://www.unep.org/resourcepanel/decoupling/files/pdf/decoupling_report_english.pdf>. Viitattu 5.12.2013.

Vaarama M. Sosiaalinen kestävyys yhteiskunnan sosiaalisen laadun viitekehyksessä. Esitys Sosiaalisen Kestävyyden 1. Foorumissa 20.3.2014. Saatavissa: <https://dl.dropboxusercontent.com/u/47137316/Sokes200314_Vaarama_Sosiaalisen%20laadun%20viitekehys.pdf>. Viitattu 29.4.2014.

Veuro S, Lähteenoja S, Lettenmeier M. Vapaa-aikaMIPS. Vapaa-ajan vieton luonnonvarojen kulutus. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, Julkaisuja 5, 2008.

Waris H. Aikamme muuttuva maailma. Helsinki: Weilin+Göös, 1969.

Waris H. Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipolitiikka. Helsinki: WSOY, 1978.

Wiedmann T, Schandl H, Lenzen M, ym. The material footprint of nations. Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, 3.9.2013. Saatavissa: <<http://www.pnas.org/content/early/2013/08/28/1220362110.full.pdf+html>>. Viitattu 7.10.2013.

Wilkinson R, Pickett K. Tasa-arvo ja hyvinvointi. Miksi tasa-arvo on hyväksi kaikille? Helsinki: HS Kirjat, 2011.

Ylitalo M. Vapaa-ajan kulutus. Julkaisussa: Ahlqvist K, Ylitalo M, toim. Kotitalouksien kulutus 1985–2006. Helsinki: Tilastokeskus, 2009: 116–134.

LIITTEET

Liite 1: Haastattelukutsu

Helsingissä 4.3.2011

KUTSU KOHTUULLINEN PERUSTURVA -TUTKIMUKSEEN

Pyydämme teitä osallistumaan Suomen Akatemian rahoittamaan tutkimukseen. Tutkimme, minkälaiseen kulutukseen vähimmäisetuuskien saajilla on varaa ja koetaanko tukien taso riittävän. Tutkimuksessa haastatellaan yksin asuvia henkilöitä, joiden pääasiallinen tulonlähde on työmarkkinatuiki tai työkyvyttömyyseläke (ml. kuntoutustuki). Kelan rekisteritietojen perusteella on valittu satunnaisesti 180 henkilöä, joista 20:lla ensimmäiseksi vastanneella on mahdollisuus osallistua tähän tutkimukseen.

Kahdessa henkilökohtaisessa haastattelussa keskustelemme vapaamuotoisesti siitä, minkälaista on arkenne, mitä asioita arvostatte elämässänne ja mitä mielipiteitä Teillä on suomalaisesta sosiaaliturvasta. Teitä pyydetään vastaamaan kahteen selkeään kyselylomakkeeseen sekä seuraamaan kulutustanne yhden viikon ajan henkilökohtaisesti annettavien ohjeiden mukaan. Kulutusseurannan avulla tutkitaan luonnonvarojen kulutusta.

Haastattelut ja kyselytutkimus toteutetaan maaliskuussa 2011 joko kotonanne tai muussa Teille sopivassa paikassa. Yhteensä tutkimukseen osallistuminen vie aikaa noin viisi tuntia, eikä tutkimukseen osallistuminen vaadi mitään erityisiä tietoja tai etukäteisvalmisteluja. Kaikille tutkimuksen loppuun suorittaneille annetaan palkkioksi 25 euron arvoinen lahjakortti joko lähikauppaan tai elokuvateatteriin, valintanne mukaan.

Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Sen voi peruuttaa ja keskeyttää milloin tahansa tutkimuksen aikana. Osallistumisenne ei vaikuta millään tavalla saamiinne Kelan tai muihin etuuksiin. Tutkimusaineistosta vastaa Kelan tutkimusosasto, joka säilyttää ja käsittelee tietoja luottamuksellisesti salassapitovelvollisuutta ja henkilötietolakia noudattaen. Kaikilla tietoja keräävillä ja käsittelevillä on vaihtelovelvollisuus. Tutkimustulokset julkaistaan niin, että tutkimukseen osallistuneet eivät ole tunnistettavissa. Tuloksia julkaistaan allekirjoittaneiden opinnäytetöissä sekä muissa tieteellisissä julkaisuissa. Tutkimuksesta vastaa Kelan tutkimusosaston osastopäällikkö Olli Kangas.

Jos haluatte osallistua tutkimukseen, täyttäkää ja palauttakaa oheinen suostumuslomake 11.3.2011 mennessä. Saatuaamme vastauksenne otamme Teihin yhteyttä puhelimitse.

Mikäli haluatte tietää lisää tutkimuksesta ennen lomakkeen postittamista, ottakaa yhteyttä! Vastaaamme mielellämme kaikkiin kysymyksiin.

Yhteistyöterveisin,

Tuuli Hirvilammi
Tutkija, Kelan tutkimusosasto
Jatko-opiskelija, Helsingin yliopiston sosiaalitieteiden laitos
p. 020 6353 483
tuuli.hirvilammi@kela.fi

Senja Laakso
Harjoittelija, Kelan tutkimusosasto
Opiskelija, Helsingin yliopiston ympäristötieteiden laitos
p. 020 6353 418
senja.laakso@kela.fi

Liite 2: Aineistonkeruulomakkeet

Kohtuullinen perusturva -tutkimus Kyselylomake 1

Hyvä vastaanottaja,

Kiitos ilmoittautumisestanne Kohtuullinen perusturva -tutkimukseen. Osallistumisenne antaa arvokasta tietoa suomalaisen sosiaaliturvan kehittämiseen.

Osana tutkimusta arvioidaan haastateltavien kulutusmenoja sekä luonnonvarojen kulutusta. Ekologinen selkäreppu on mittari, jolla mitataan tietyn toiminnon tai tuotteen kuluttamien luonnonvarojen määrää.

Aiemmissa tutkimuksissa on kulutusseurannan perusteella laskettu keskiwertosuomalaisen kuluttavan noin 40 000 kg luonnonvaroja vuodessa. Nyt halutaan selvittää tarkemmin tulotason ja elämäntapojen välistä yhteyttä ja sitä, millä tavalla tulotaso vaikuttaa luonnonvarojen kulutukseen ja ympäristön kannalta kestäviin valintoihin.

Tässä kyselylomakkeen ensimmäisessä osassa kysytään seuraavia asioita: taustatiedot, tulot ja menot ja energiankulutus. Lomakkeen toisessa osassa kysytään tarkemmin mm. liikkumisesta, harrastuksista ja kodin tavaroista. Saatte kyselylomakkeen toisen osan täytettäväksenne ensimmäisellä haastattelukerralla. Halutessanne saatte tietää oman luonnonvarojen kulutuksenne suhteessa haastateltujen keskiarvoon tutkimuksen valmistuttua.

Jotta luonnonvarojen kulutus voidaan laskea, tarvitaan yksityiskohtaisia tietoja kulutuksesta, asumisesta ja ostetuista tuotteista. Pyydämmekin täyttämään lomakkeen mahdollisimman tarkasti. Mikäli koette, että vastausvaihtoehdoista mikään ei ole täysin oikea, voitte täydentää vastauksianne kunkin kysymyksen lopussa olevaan Lisätietoja -kohtaan.

Kaikki vastaukset käsitellään luottamuksellisina ja nimettöminä eivätkä vastaukset ole myöhemmin yhdistettävissä vastanneisiin henkilöihin.

Lomaketta ei tarvitse palauttaa postitse, vaan sen voi antaa meille haastatteliijoille kun tulemme haastattelemaan teitä. Jos lomakkeen täytöstä tulee kysymyksiä, voitte olla yhteydessä Senja Laaksoon joko sähköpostitse: senja.laakso@kela.fi tai puhelimitse: 020 6353 418.

1. Taustatiedot

Nimi _____

Kotikunta _____

Ikä _____ vuotta

Koulutus Peruskoulu/ osa
oppikoulua/kansakoulu
 Ammattikurssi/oppisopimus
 Ammatillinen oppilaitos/
opisto

Lukio
 Korkeakoulu

Ammatti _____

Asumismuoto	☐ Vuokra	Talotyyppi	☐ Kerrostalo
	☐ Alivuokra		☐ Rivitalo
	☐ Omistus		☐ Omakotitalo, paritalo
	☐ Muu, mikä: _____	Asuinneilöt	_____ m ²
	_____	Talon rakennusvuosi	_____

Lisätietoja (esim. talon peruskorjausvuosi)

---

2. Tulot ja menot

Eritelkää kuukausittaiset tulot verojen jälkeen (nettona). Löydät tiedot helposti esimerkiksi edellisen kuukauden tilioitteesta.

Työmarkkinatuki	_____	e/ kk
Kansaneläke	_____	e/ kk
Asumistuki	_____	e/ kk
Toimeentulotuki	_____	e/ kk
Takuueläke (1.3.2011 alkaen)	_____	e/ kk
Muu, mikä: _____	_____	e/ kk
Muu, mikä: _____	_____	e/ kk

Eritelkää menonne joko kuukauden, kolmen kuukauden tai vuoden aikana riippuen siitä, mihin kohtaan täyttäminen tuntuu helpoimmalta. Kaikkia kohtia (kk, 3 kk, vuosi) ei siis tarvitse täyttää, vaan se johon helpoimmin saatte oikean summan. Esimerkiksi vuokra, lainat ja joukkoliikennemenot on helpointa arvioida kuukausitasolla, sähkölasku laskutusvälistä riippuen ja kerran vuodessa maksettavat menot, kuten jäsenmaksut, vuositasolla. Arvioikaa menot noin kymmenen (10) euron tarkkuudella tämänhetkisen tilanteen mukaan.

	euroa/ kk	TAI euroa/ 3 kk	TAI euroa/ vuosi
Vuokra	_____	_____	_____
Asuntolaina (sis. lyhennykset ja korot)	_____	_____	_____
Muiden lainojen tai luottojen lyhennykset	_____	_____	_____
Yhtiövastike (sis. sauna- ja muut maksut)	_____	_____	_____
Sähkö	_____	_____	_____
Vesi	_____	_____	_____

☐	Kiinteä vesimaksu			
	Lämpö	_____	_____	_____
☐	Lämpö sisältyy vuokraan/ yhtiövastikkeeseen			
	Vakuutusmaksut	_____	_____	_____
		euroa/ kk	TAI euroa/ 3 kk	TAI euroa/ vuosi
	Linja-auto, juna, raitiovaunu, metro	_____	_____	_____
	Auto			
	Polttoaine	_____	_____	_____
	Muut kustannukset			
	(mm. huollot,katsastukset, vakuutukset)	_____	_____	_____
	Puhelinlasku	_____	_____	_____
	Internet	_____	_____	_____
	TV-maksu	_____	_____	_____
	Sanomalehdet	_____	_____	_____
	Muut lehdet	_____	_____	_____
	Muut säännölliset maksut, mitkä:			
	(esim. jäsenmaksut, lahjoitukset)			
	_____	_____	_____	_____
	_____	_____	_____	_____
	_____	_____	_____	_____
	Terveyskulut			
	Lääkkeet	_____	_____	_____
	Terveystenhoitomaksut (mm. käyntimaksut)	_____	_____	_____
	Kotiin ostetut elintarvikkeet			
	Ruoka ja alkoholittomat juomat	_____	_____	_____
	Alkoholijuomat	_____	_____	_____
	Tupakka	_____	_____	_____
	Kodin ulkopuolinen syöminen ja juominen	_____	_____	_____
	Vaatteet ja jalkineet	_____	_____	_____
	Kodintarvikkeet, kodinkoneet	_____	_____	_____
	Lomamatkat	_____	_____	_____

Lisätietoja

---

3. Energiankulutus

Kertokaa keskimääräinen sähkönkulutuksenne vuoden aikana sähkölaskun perusteella. Koko vuoden kulutus löytyy taseauslaskusta, jonka sähköyhtiö lähettää vuosittain. Toisin kuin kohdassa 2, tässä kysytään siis kulutusta, ei energiaan kuluvaan rahamäärää. Kertokaa myös kodin lämmitysmuoto. Jos saatte esim. öljy-, puu-, kaasu- tai joitain muita lämmityslaskuja, kertokaa niiden perusteella lämmitykseen käyttämäne energian määrä (esim. kuinka monta litraa öljyä tai kuutiota puita kuluu lämmitykseen vuosittain).

Sähkönkulutus vuodessa _____ kWh

Sähköyhtiö _____

Lämmitysmuoto _____

Lämmitykseen kulunut energia, jos tiedossa _____

Lisätietoja (esim. onko sähkö ekosähköä)

Kiitos vastauksistanne!

Käymme vastauksenne läpi ensimmäisellä haastattelukerralla, jolloin voitte halutessanne myös kysyä lomakkeen täytöstä sekä tarkentaa vastauksianne.

Merkitkää viikon aikana syömänne lounaat ja päivälliset esimerkin mukaisesti. Lounaalla ja päivällisellä juotuja maitotuotteita tai kurkkua ja tomaattia ei tarvitse merkitä, mikäli ne on kirjattu erikseen yllä olevaan listaan.

Esimerkki: Ma

Lounas *Lohikastiketta, pastaa, juustoraastetta, porkkanaraastetta*

Päivällinen *Pinaattikeitto, kananmuna, 2 palaa ruisleipää*

Ma

Lounas _____

Päivällinen _____

Ti

Lounas _____

Päivällinen _____

Ke

Lounas _____

Päivällinen _____

To

Lounas _____

Päivällinen _____

Pe

Lounas _____

Päivällinen _____

La

Lounas _____

Päivällinen _____

Su

Lounas _____

Päivällinen _____

2. Arkiliikenne

Arvioikaa eri liikennevälineillä kulkemanne matkat kilometreissä viikon aikana noin viiden kilometrin tarkkuudella. Jos liikkumisenne (esimerkiksi pyöräilyn määrä) poikkeaa kesäisin ja talvisin, tai jos käytätte jotain liikennevälinettä harvemmin kuin kerran viikossa, kertokaa siitä Lisätietoja –kohdassa.

	Ma	Ti	Ke	To	Pe	La	Su	
Linja-auto								km
Lähijuna, raitiovaunu, metro								km
Kaukojuna								km
Auto								km
Polkupyörä								km
Muu, mikä:								km
Muu, mikä:								km

Lisätietoja

---

3. Matkailu ja vierailut

Merkittävä esimerkin mukaisesti, kuinka monta kertaa olette käyneet matkalla viimeisen vuoden aikana. Matkoiksi lasketaan kaikki arkiliikenteen ulkopuolelle suunnatut matkat. Älkää kuitenkaan täyttäkö mahdollisia mökkimatkoja, koska mökkeily täytetään omaan kohtaansa seuraavalla sivulla.

Esimerkki:

Matkakohde	Matkustustapa	Matkan kesto (vrk)	Majoituspaikka	Matkustus-kerrat
<i>Turku</i>	<i>Juna</i>	2	<i>Ystävän luona</i>	3
<i>Köln</i>	<i>Lentokone, juna</i>	5	<i>Hostelli</i>	1

Matkakohde	Matkustustapa	Matkan kesto (vrk)	Majoituspaikka	Matkustus-kerrat

Lisätietoja

---

4. Mökkeily

Käyttekö säännöllisesti omalla/ jonkun toisen mökillä tai vapaa-ajan asunnolla?

- Kyllä En → Siirtykää kohtaan 5.

Keiden käytössä mökki on?

- Oma mökki Vuokramökki tai yhteiskäytössä esim. sukulaisten/tuttavien kanssa

Mökin käyttö

- Kesämökki Ympärivuotisessa käytössä

Mökin etäisyys asuinpaikasta _____ km

Mökin pinta-ala _____ m²

Millä mökille yleensä kuljetaan _____

Lämmitysmuoto

Sähkö
  Puu
  Öljy
  Muu, mikä: _____

Mökillä on sähköt

Kyllä
  Ei

Sähkön tuotantotapa: _____

Lisätietoja

---

5. Lemmikit

Onko teillä lemmikkejä? Kyllä Ei → Siirtykää kohtaan 6.

Laji	Lukumäärä	Paino
_____	_____	_____ kg
_____	_____	_____ kg
_____	_____	_____ kg

6. Harrastukset

Merkitkää tähän kotona ja kodin ulkopuolella tapahtuvat harrastukset, kuten käsityöt, puutarhanhoito, kävely, uiminen, kuntosalilla ja elokuvissa käynti, moottoriturheilu, vapaaehtoistyö, järjestötoiminta jne. Jos harrastatte harvemmin kuin viikoittain, arvioikaa kuinka monta kertaa kuukaudessa harrastatte.

Esimerkki:

Harrastus	Talvisin (krt/viikko)	Kesäisin (krt/viikko)	Kertaa/ kk	Lisätietoja
<i>Uiminen</i>	4	5		<i>Talvisin uimahallissa, kesäisin järvessä</i>
<i>Kirjastossa käyminen</i>			2	
<i>Neulominen</i>	3			

Harrastus	Talvisin (krt/viikko)	Kesäisin (krt/viikko)	Kertaa/ kk	Lisätietoja

Lisätietoja

---

7. Kodin irtaimisto

Merkitkää keskeisimmät kotinne tavarat alla olevaan lomakkeeseen. Vuokra-asunnossa kiinteinä olevat kalusteet, kuten esim. jääkaappi, ja käytettynä saadut tai hankitut tavarat merkitään käytettyjä -kohtaan. Kaikki talouteenne uutena ostetut tai saadut tavarat tulevat uusia -kohtaan.

	Kpl, uusia	Kpl, käytettyjä
Kotitalouskoneet		
Keittotaso	_____	_____
Uuni	_____	_____
Jääkaappi	_____	_____
Pakastin	_____	_____
Jenkkiakaappi	_____	_____
Pyykinpesukone	_____	_____
Tiskikone	_____	_____
Pölynimuri	_____	_____
Mikroaaltouuni	_____	_____
Sähkövatkain, sauvasekoitin	_____	_____
Tehosekoitin	_____	_____

(Uutena ostetut tai saadut tavarat uusia -kohtaan ja käytettynä saadut tai hankitut käytettyjä -kohtaan.)

	Kpl, uusia	Kpl, käytettyjä
Silitysrauta	_____	_____
Kahvinkeitin	_____	_____
Vedenkeitin	_____	_____
Leivänpaahdin	_____	_____
Muu, mikä: _____	_____	_____
Muu, mikä: _____	_____	_____
Muu, mikä: _____	_____	_____
Viihde-elektronikka ja tietotekniikka		
Televisio	_____	_____
Digiboksi	_____	_____
Dvd-soitin	_____	_____
Radio	_____	_____
CD-soitin, muu musiikkisoitin	_____	_____
Kelloradio	_____	_____
Kannettava tietokone	_____	_____
Tietokone	_____	_____
Tulostin	_____	_____
Matkapuhelin	_____	_____
Muu, mikä: _____	_____	_____
Muu, mikä: _____	_____	_____
Muu, mikä: _____	_____	_____
Huonekalut		
Hyllyt, kaapit	_____	_____
Sohvat, sängyt	_____	_____
Tuolit	_____	_____
Pöydät	_____	_____
Muu, mikä: _____	_____	_____
Muu, mikä: _____	_____	_____
Harrasteet ja liikkuminen		
Pyörä	_____	_____
Auto	_____	_____
Muu, mikä: _____	_____	_____
Muu, mikä: _____	_____	_____
Isot työkalut	_____	_____
Puutarhanhoitovälineet	_____	_____

(Uutena ostetut tai saadut tavarat uusia -kohtaan ja käytettynä saadut tai hankitut käytettyjä -kohtaan.)

	Kpl, uusia	Kpl, käytettyjä
Muu, mikä: _____	_____	_____
Muu, mikä: _____	_____	_____
Muut		
Sanomalehti	_____	_____
Muut lehdet	_____	_____
Muu, mikä: _____	_____	_____
Muu, mikä: _____	_____	_____
Muu, mikä: _____	_____	_____

Lisätietoja

---

8. Muuta

Tähän voitte kirjoittaa halutessasi lisätietoja. Voitte myös kirjoittaa huomautuksia, muistiinpanoja tai palautetta lomakkeesta.

Kiitos vastauksistanne!

Käymme lomakkeen yhdessä läpi vielä toisella haastattelukerralla, jolloin teidän on vielä mahdollista täydentää vastauksianne.

Liite 3: Haastattelurunko

Kohtuullinen perusturva

Haastattelurunko

Ensimmäinen haastattelukerta (perusturvan riittävyys)

1. **Taustatietoja:** Miksi osallistuu tutkimukseen, kiinnostaako siinä enemmän perusturvaan, omaan kulutukseen vai luonnonvarojen kulutukseen liittyvät kysymykset? Miksi?

2. **Toimintoja ja toimintamahdollisuuksia**
Keskustelua täytetystä kyselylomakkeista (samalla tarkistellen vastauksia)
  - Toiminnot ja kokemus kulutuksesta:
  - Onko tämä summa riittävä?
  - Miltä tuntuu, onko tyytyväinen?
  - Jos ei ole riittävä, miksi ei?

  - Toimintamahdollisuudet:
  - Onko mahdollista kuluttaa enemmän?
  - Mitä haluaisi lisää? Miksi?

3. **Vastaa erilaisiin asenneväittämiin** (samaa mieltä/eri mieltä ja perustelut -> MIKSI?)
  1. Työttömien työmarkkinatuen ja peruspäivärahojen taso (553,41 € / kk) on liian alhainen.
  2. Työkyvyttömyyseläkkeen lisäksi maksettava takuueläke (101,24 € / kk) on riittävä korotus eläkkeensaajille.
  3. Vähimmäisetuuksien tason pitäisi seurata yleistä ansiotason nousua niin, että eriarvoisuus tuensaajien ja työssäkävijien välillä ei lisääntyisi.
  4. Kansantaloudella ei ole varaa kuin minimitaso vähimmäisetuuksiin.
  5. Työttömyyskorvausten tason pitää olla alhainen, jotta tuet eivät estä työllistymistä.
  6. Tuloerot ovat Suomessa nykyisin liian suuret.
  7. Vähimmäisetuuksien varassa elävät saavat riittävästi äänensä kuuluviin politiikassa.
  8. Kaikki vähimmäisetuuksien saajat ovat köyhiä.
  9. Suomalaisessa yhteiskunnassa on sosiaalinen paine kuluttaa koko ajan enemmän.
  10. Perusturvan tulisi hallinnollisten tavoitteiden mukaan turvata kohtuullinen elintaso. Toteutuuko tämä nykyisin?

4. **Onnellisuus:** Kuinka onnelliseksi koet itsesi tällä hetkellä? Arvioi omaa onnellisuuttasi asteikolla 0=erittäin onneton ja 10= erittäin onnellinen. Mitkä tekijät vähentävät onnellisuutta?

Toinen haastattelukerta (toimintamahdollisuudet ja luonnonvarojen kulutus)

- 1. Sosiaaliset suhteet:** Verkostokartan piirtäminen yhdessä; minkälaisia ihmisiä elämään kuuluu? Onko liian vähän, sopivasti vai liian paljon? Ovatko ihmissuhteet tärkeitä ja miksi?
- 2. Ajankäyttö:** Minkälainen on normaali päivä? Mitä tykkää tehdä? Viikon kohokohdat? Onko sopivasti tekemistä? Jos ei, mitä haluaisi tehdä enemmän? (kysymysten apuna viikon ”luku-järjestys”)
- 3. Luonnonvarojen kulutuksesta**
Keskustelu kyselylomakkeesta (tarkistetaan vastauksia, keskustelu riippuu myös siitä, mistä asioista puhuttu aiemmin)

Kiinnostavatko tulokset? Miksi, miksi ei?

Syöminen: Esim. kokeeko, että voi syödä terveellisesti?

Arkiliikenne: Valinnat liikennemuotojen välillä, tekeekö sellaisia ja miksi? Vaikuttaako valintoihin rahatilanne, ympäristökysymykset, terveys?

Matkailu ja vierailut: Voiko matkustaa haluamansa määrän?

Harrastukset: Kuinka monipuolisiksi kokee harrastuksensa ja harrastusmahdollisuutensa? Voiko harrastaa sitä mitä haluaa? Kuinka sosiaalisia harrastuksia on?

Kodin tavarat: Millaiseksi koki oman tavaramääränsä?

Mikä on kohtuullista? Onko oma elintaso välttämätön, riittävä, tarpeellinen, kohtuullinen? Minkälainen on kohtuullinen elintaso? Ketkä Suomessa elävät kohtuullisesti?

4. Luontosuhde

Minkälainen elämä on ekologisesti kohtuullista ja kestävää?

Yleinen käyttäytymistapa: Kierrättääkö, korjaako vaatteita, sammuttaako valoja...

Onko seurannut ympäristökeskustelua? Mitä ajatuksia herännyt?

Onko ympäristöä huomioitava?

Kuvia luonnosta ja puhetta luontosuhteesta? Luonnon merkitys hyvinvoinnille?

5. Mikä on tärkeää elämässä? Mitä arvostaa ja mitä tavoittelee?

Liite 4: Käytetyt MI-kertoimet

Osa-alue	Kerroin	Lähde	MI-kertoimet				eroo- sio	TMR	
			abioottinen	bioottinen	vesi	ilma			
Asuminen			MI (kg/vuosi)						
Kerrostalo	Kerrostalo, keskiarvo (ei sis. vettä, sähköä, lämpöä)	Kotakorpi ym. 2008	64,00	1,00	299,00	2,00	0,00	65,00	
Kerrostalo (yli 50 vuotta vanha talo)	Vanha talo	Kotakorpi ym. 2008	40,00	0,63	186,88	1,25	0,00	40,63	
Omakotitalo	Omakotitalo, keskiarvo	Kotakorpi ym. 2008	70,00	9,00	975,00	3,00	0,00	79,00	
Sähkö	Sähkö tavallinen, keskiarvo	Kotakorpi ym. 2008	0,53	0,00	189,28	0,22	0,00	0,53	
Sähkö	Tuulivoima	Schmidt-Bleek ym. 1998	0,07	0,00	0,17	0,00	0,00	0,07	
Lämpö (210 kWh/m ² /vuosi)	Kaukoliämpö	Kotakorpi ym. 2008	102,90	0,00	163,80	75,60	0,00	102,90	
Lämpö (210 kWh/m ² /vuosi)	Kevyt polttoöljy	Wuppertal-instituutti 2003	285,60	0,00	1974,00	3,99	0,00	285,60	
Lämpö (210 kWh/m ² /vuosi)	Sähkö, Suomi keskiarvo 2002	Nieminen ym. 2005	0,53	0,00	189,00	0,22	0,00	0,53	
Vesi (155 l/hlö/vrk)	Kylmä vesi	Kotakorpi ym. 2008	0,01	0,00	1,30	0,00	0,00	0,01	
Piha (0,1 m ² /huoneisto-m ²)	Piha	Laakso 2011	2,39	0,00	0,95	0,01	0,00	2,39	
Arkkiliikenne			(kg/hlö-km)						
Linja-auto	Linja-auto	Lähteenoja ym. 2006	0,32	0,00	3,20	0,06	0,00	0,32	
Lähijuna, raitiovaunu, metro	Raitiovaunu	Lähteenoja ym. 2006	0,36	0,00	48,10	0,07	0,00	0,36	
Kaukojuna	Juna	Lähteenoja ym. 2006	1,20	0,00	29,00	0,04	0,00	1,20	
Auto	Henkilöauto	Lähteenoja ym. 2006	1,44	0,00	14,50	0,14	0,00	1,44	

Liite 4 jatkuu.

Jatkoa liitteeseen 4.

Osa-alue	Kerros	Lähde	MI-kertoimet					
Polkupyörä	Polkupyörä	Lähteenoja ym. 2006	0,38	0,00	12,10	0,02	0,00	0,38
Kävely	Kävely	Luoto 2007	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Sähköpyörätuoli	Polkupyörä	Lähteenoja ym. 2006	0,38	0,00	12,10	0,02	0,00	0,38
Matkailu			(kg/hlö-km)					
Linja-auto	Linja-auto	Lähteenoja ym. 2006	0,32	0,00	3,20	0,06	0,00	0,32
Kaukojuna	Juna	Lähteenoja ym. 2006	1,20	0,00	29,00	0,04	0,00	1,20
Auto	Henkilöauto	Lähteenoja ym. 2006	1,44	0,00	14,50	0,14	0,00	1,44
Lentokone	Lentokone, Keski- ja Etelä-Eurooppa	Lähteenoja ym. 2006	0,11	0,00	3,36	0,14	0,00	0,11
Laiva	Laiva, Suomen lähialueet	Lähteenoja ym. 2006	0,26	0,00	2,42	0,31	0,00	0,26
Hotelliöppyminen	Hotelliöppyminen	Salu ym. 2008	45,00	0,20	3396,00	18,00	0,00	45,20
Mökkeily			(kg/vuosi)					
Rakennus	Vaativamattoman vapaa-ajan asunnon käyttö	Salu ym. 2008	4334,00	3000,00	409874,00	1936,00	0,00	7334,00
	Vapaa-ajan asunto, tasokas	Salu ym. 2008	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Matkat	Henkilöauto	Lähteenoja ym. 2006	1,44	0,00	14,50	0,14	0,00	1,44
	Linja-auto	Lähteenoja ym. 2006	0,32	0,00	3,20	0,06	0,00	0,32
Harraukset			(kg/tunti)					
Lenkkeily	Liikunta kevyen liikenteen väylällä	Luoto 2007	1,00	0,00	33,00	0,00	0,00	1,00
Uiminen	Uiminti uimahallissa	Luoto 2007	11,00	0,00	1114,00	5,00	0,00	11,00
Laskettelu	Laskettelu	Kotakorpi ym. 2008	2,45	0,00	57,57	0,03	0,00	2,45
Kuntosali	Kuntoilu kuntokeskus	Luoto 2007	6,00	0,00	609,00	2,00	0,00	6,00
Sotittaminen	Sotittotunnilla käynti	Veuro 2007	4,00	0,00	204,00	1,00	0,00	4,00
Elokuvat	Elokuviissa käynti (1 kerta)	Kotakorpi ym. 2008	1,94	0,00	240,82	0,39	0,00	1,94

Osa-alue	Kerroin	Lähde	MI-kertoimet					
Veneily	Veneily soutuveneellä, jossa on perämoottori	Veuro 2007	37,00	0,00	262,00	36,00	0,00	37,00
Ravintolassa käynti	Ravintolassa käynti	Juric & Vogel 2005	3,00	0,00	0,00	0,00	0,00	3,00
Jooga	Liikuntasali	Luoto 2007	6,10	0,05	609,00	1,80	0,00	6,15
Konsertit	Teatteri (1 kerta)	Veuro 2007	37,76	0,00	1868,12	8,42	0,00	37,76
Verstas	Soittotunnilla käynti	Veuro 2007	4,00	0,00	204,00	1,00	0,00	4,00
Lemmikit								
Kissa	Kissanhiekkä	Lettenmeier ym. 2007	32,32	0,23	61,24	2,21	0,00	32,55
	Kissanruoka	Lettenmeier ym. 2007	12,02	30,63	438,58	0,99	0,00	42,65
Kodin tavarat (kg/tuote)								
Keittotaso	Liesi	Moisio 2007	1645,60	0,00	19676,18	181,66	0,00	1645,60
Uuni	Liesi	Moisio 2007	1645,60	0,00	19676,18	181,66	0,00	1645,60
Jääkaappi	Jääkaappi	Moisio 2007	1378,02	0,00	15867,89	133,31	0,00	1378,02
Pakastin	Pakastin	Moisio 2007	1527,47	0,00	28096,60	290,17	0,00	1527,47
Jenkkiakaappi	Jääkaappi-pakastin	Moisio 2007	2158,79	0,00	22255,09	222,15	0,00	2158,79
Pyykkipesukone	Pyykkipesukone	Moisio 2007	1036,39	0,00	19386,28	179,21	0,00	1036,39
Tiskikone	Astianpesukone	Moisio 2007	767,74	0,00	9844,76	70,85	0,00	767,74
Pölynimuri	Pölynimuri	Moisio 2007	70,81	0,00	1668,80	13,31	0,00	70,81
Mikroaaltouuni	Mikroaaltouuni	Moisio 2007	366,57	0,00	4620,82	42,58	0,00	366,57
Sähkövatkain, sauvasekoitin	Käsivatkain	Moisio 2007	53,23	0,00	473,85	4,30	0,00	53,23
Tehosekoitin	Käsivatkain	Moisio 2007	53,23	0,00	473,85	4,30	0,00	53,23
Silitysrauta	Silitysrauta	Moisio 2007	32,18	0,00	26,58	6,94	0,00	32,18
Kahvinkeitin	Kahvinkeitin	Moisio 2007	53,23	0,00	473,85	4,30	0,00	53,23

Liite 4 jatkuu.

Jatkoa liitteeseen 4.

Osa-alue	Kerroin	Lähde	MI-kertoimet						
Vedenkeitin	Vedenkeitin	Moisio 2007	75,23	0,00	234,03	3,35	0,00	75,23	
Leivänpaahdin	Käsivatkain	Moisio 2007	53,23	0,00	473,85	4,30	0,00	53,23	
Ompelukone	Monitoimikone	Lettenmeier ym. 2007	85,41	0,00	282,91	2,05	0,00	85,41	
Televisio	LCD tv 37"	Moisio 2007	2613,50	0,00	78928,21	51,91	0,00	2613,50	
Digiboksi	Digiboksi	Moisio 2007	276,09	0,00	2845,57	34,61	0,00	276,09	
Dvd-soitin	Dvd-soitin	Moisio 2007	1713,67	0,00	17662,17	214,80	0,00	1713,67	
Radio	Kelloradio	Moisio 2007	26,41	0,00	99,50	0,45	0,00	26,41	
CD-soitin	Stereot	Moisio 2007	1205,67	0,00	20083,67	25,82	0,00	1205,67	
Kelloradio	Kelloradio	Moisio 2007	26,41	0,00	99,50	0,45	0,00	26,41	
Kannettava tietokone	Kannettava tietokone	Moisio 2007	441,52	0,00	6180,41	300,68	0,00	441,52	
Tietokone	Pöytäkone	Lettenmeier ym. 2007	1464,17	0,00	5309,21	87,82	0,00	1464,17	
Tulostin	Tulostin	Lettenmeier ym. 2007	712,00	0,00	11861,00	24,00	0,00	712,00	
Matkapuhelin	Matkapuhelin	Moisio 2007	26,41	0,00	99,50	0,45	0,00	26,41	
Hyllyt, kaapit	Salopuu-kirjahylly	Moisio 2007	220,80	368,00	14444,00	64,40	0,00	588,80	
Sohvat, sängyt	Runkopatjasänky 90x200	Moisio 2007	270,00	97,20	15696,00	147,60	3,60	370,80	
Tuolit	Apupöytä Lack	Moisio 2007	15,60	2,40	532,00	5,60	0,00	18,00	
Pöydät	Jonas työpöytä	Moisio 2007	129,60	111,60	3708,00	32,40	0,00	241,20	
Pyörä	Liikennevälineiden MIPS laskettu	Lähteenoja ym. 2006	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	
Auto	arki liikenne-kohdassa	Lähteenoja ym. 2006	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	
Moottorikelkka	Moottorikelkka	Lähteenoja ym. 2006	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	
Moottorivene	Moottorivene	Lähteenoja ym. 2006	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	
Soutuvene	Soutuvene	Lähteenoja ym. 2006	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	
Sanomalehti	Sanomalehdet	Lettenmeier ym. 2007	0,38	0,94	3,50	0,08	0,00	1,32	

Osa-alue	Kerroin	Lähde	MI-kertoimet					
Muut lehdet	Aikakauslehdet	Lettenmeier 2008	9,17	2,56	303,00	1,28	0,00	11,73
Kirjat	Kirjat	Lettenmeier ym. 2007	9,49	2,65	17,82	1,32	0,00	12,14
Kodin tavarat ja päivittäistavarat (alle 45-vuotiaan viitebudjetista)								
Astiat	Astiat, ruoanvalmistus	Laakso 2011	1,62	0,81	59,36	0,41	0,00	2,43
Kodin tekstiilit ja matot	Kodin tekstiilit ja matot	Laakso 2011	12,85	3,37	5587,76	5,65	0,00	16,23
Vaatteet	Naisten vaatteet ja jalkineet	Laakso 2011	7,79	12,34	831,49	3,24	4,35	24,48
Vaatteet	Miesten vaatteet ja jalkineet	Laakso 2011	8,53	13,67	803,66	3,59	1,48	23,68
Siiouksen ja vaatehuollon välineet	Siiouksen ja vaatehuollon välineet	Laakso 2011	24,01	3,77	651,81	9,50	0,00	27,78
Hygieniatarvikke; kesto	Hygieniatarvikke; kesto	Laakso 2011	7,82	0,01	25,68	0,16	0,00	7,84
Kotitalouden paperi-, pakkaus- ja muut tarvikkeet	Kotitalouden paperi-, pakkaus- ja muut tarvikkeet	Laakso 2011	84,23	14,69	3310,95	29,72	0,00	98,92
Pesu- ja siiouksineet	Pesu- ja siiouksineet	Laakso 2011	19,50	0,00	157,30	8,45	0,00	19,50
Hygieniatarvikke; kerta	Hygieniatarvikke; kerta	Laakso 2011	38,11	7,54	1579,62	22,65	0,00	45,65
Henkilökohtainen hygienia	Henkilökohtainen hygienia/ nainen	Laakso 2011	9,92	65,79	86,27	71,13	0,00	75,71
Henkilökohtainen hygienia	Henkilökohtainen hygienia/ mies	Laakso 2011	7,88	37,14	69,11	41,25	0,00	45,02
Palvelut								
Terveyskeskus	Terveyskeskus	Laakso 2011	41,25	0,00	5118,14	8,39	0,00	41,25
Huustenleikkaus	Huustenleikkaus	Laakso 2011	1,28	0,18	5,98	0,04	0,00	1,46
Kirjasto	Kirjasto	Laakso 2011	0,39	0,01	1,81	0,01	0,00	0,39
Ruoka								
Lihaleikkeleet	Sianliha	Kauppinen 2008	8,29	10,16	240,48	1,91	2,80	21,26

Liite 4 jatkuu.

Jatkoa liitteeseen 4.

Osa-alue	Kerroin	Lähde	MI-kertoimet						
			11,33	28,86	260,49	1,13	3,00	43,20	
Juusto	Juusto	Kauppinen 2008	11,33	28,86	260,49	1,13	3,00	43,20	
Maitotuotteet	Maito	Kauppinen 2008	1,15	2,96	30,82	0,09	0,31	4,42	
Hedelmät	Omena	Kauppinen 2008	0,71	1,00	6,84	0,01	0,32	2,03	
Kurkku	Kurkku	Kauppinen 2008	7,00	1,00	570,00	4,00	0,00	8,00	
Tomaatti	Tomaatti	Kauppinen 2008	8,00	1,00	793,00	4,00	0,01	9,01	
Kahvi	Kahvi	Lettenmeier 2008	0,10	0,00	0,00	0,00	1,50	1,60	
Tee	Tee	Lettenmeier 2008	0,01	0,00	0,00	0,00	0,15	0,16	
Kaakao	Maito	Kauppinen 2008	1,15	2,96	30,82	0,09	0,31	4,42	
Tuoremehu	Tuoremehu	Lettenmeier 2008	0,00	3,00	0,00	0,00	0,00	3,00	
Suklaa	Bringezu, schokolade	Kauppinen 2008	0,00	5,02	0,00	0,00	14,14	19,16	
Viini	Bringezu, wein	Kauppinen 2008	0,00	1,25	0,00	0,00	3,63	4,88	
Olut	Olut	Kauppinen 2008	1,47	0,31	280,37	0,51	0,09	1,86	
Keitetyt perunat	Peruna	Kauppinen 2008	0,29	1,67	52,30	0,02	0,08	2,04	
Riisi	Riisi	Kauppinen 2008	0,00	1,00	0,00	0,00	1,85	2,85	
Perunasose	Perunasose	Kauppinen 2008	1,44	4,63	83,12	0,11	0,39	6,46	
Makaroni	Makaroni	Kauppinen 2008	1,07	1,29	20,39	0,14	0,35	2,71	
Kananmuna	Kananmuna	Kauppinen 2008	5,73	3,99	140,73	1,01	1,10	10,82	
Herne-maissi-paprika	Paprika	Kauppinen 2008	7,00	1,00	570,00	4,00	0,00	8,00	
Porkkana-ananasraaste	Porkkana	Kauppinen 2008	1,00	2,67	59,14	0,03	0,40	4,07	
Kiinankaali-sipulisalaatti	Salaatti	Kauppinen 2008	7,00	1,00	570,00	4,00	0,00	8,00	
Puolukkasurvos	Puolukka, sokeri	Kauppinen 2008	2,02	1,00	17,48	0,19	0,00	3,02	
	Sokeri	Kauppinen 2008	3,09	1,60	24,37	0,80	0,38	5,07	

Osa-alue	Kerroin	Lähde	MI-kertoimet							
			0,29	1,67	52,30	0,02	0,08	2,04		
Sipuli	Sipuli	Kauppinen 2008	0,29	1,67	52,30	0,02	0,08	2,04		
Margariini	Margariini	Kauppinen 2008	8,32	19,72	168,09	0,56	2,20	30,24		
Ruisleipä	Ruisleipä	Kauppinen 2008	1,65	0,82	110,84	0,21	0,29	2,76		
Kauraleipä	Sekaleipä	Kauppinen 2008	1,26	1,15	98,79	0,21	0,34	2,75		
Patonki	Vehnäleipä	Kauppinen 2008	1,07	1,29	20,39	0,14	0,35	2,71		
Karjalanpiirakat	Karjalanpiirakka	Kauppinen 2008	0,00	1,00	0,00	0,00	1,85	2,85		
Munavoi	Kananmuna	Kauppinen 2008	5,73	3,99	140,73	1,01	1,10	10,82		
	Margariini	Kauppinen 2008	8,32	19,72	168,09	0,56	2,20	30,24		
Kaalikäryleet	Lihakaalilaatikko	Kauppinen 2008	2,56	6,87	112,08	0,22	0,68	10,11		
Jauhelihakastike	Jauhelihakastike	Kauppinen 2008	9,02	12,07	616,16	2,65	1,19	22,28		
Lindströmin pihvit	Lindströminpihvit	Kauppinen 2008	6,22	15,57	228,73	0,55	1,69	23,48		
Lihapullat	Lihapullat	Kauppinen 2008	4,23	4,55	182,19	1,10	1,00	9,78		
	Tomaattimurska	Kauppinen 2008	12,00	1,50	1189,50	6,00	0,01	13,51		
Tomaattikastike	Kerma	Kauppinen 2008	1,15	2,96	30,82	0,09	0,31	4,42		
	Liemikuutio	Kauppinen 2008	9,82	25,13	208,14	0,67	2,60	37,55		
Lihaperunasose-laatikko (eines)	Lihaperunasoselaatikko	Kauppinen 2008	2,86	7,36	88,18	0,24	0,76	10,99		
Jauheliha-perunalaatikko	Jauheliha-perunasoselaatikko	Kauppinen 2008	2,86	7,36	88,18	0,24	0,76	10,99		
Lihamakaronilaatikko	Lihamakaronilaatikko	Kauppinen 2008	4,18	9,81	133,30	0,40	1,10	15,10		
Lihamureke, sekavihannestäyte	lihamureke	Kauppinen 2008	7,21	17,03	258,54	0,76	1,96	26,19		
Liha-juurespata	Karjalanpaisti	Kauppinen 2008	4,08	10,60	153,24	0,34	1,09	15,77		
Maksalaatikko	Maksalaatikko	Kauppinen 2008	2,31	5,45	75,44	0,22	0,75	8,51		

Lite 4 jatkuu.

Jatkoa liitteeseen 4.

Osa-alue	Kerroin	Lähde	MI-kertoimet					
Sianlihakastike	Possukastike	Kauppinen 2008	6,06	10,29	154,11	0,99	1,87	18,22
Kinkku-perunalaatikko	Kinkkukiusaus	Kauppinen 2008	2,52	5,41	89,42	0,40	0,77	8,70
Nakkikastike	Makkarakastike	Kauppinen 2008	7,70	10,38	310,38	1,81	1,96	20,04
Makkarakastike	Makkarakastike	Kauppinen 2008	7,70	10,38	310,38	1,81	1,96	20,04
Pyrttipannu	Pyrttipannu	Kauppinen 2008	4,19	5,68	135,13	0,84	1,26	11,14
Uunimakkara	Makkara	Kauppinen 2008	8,29	10,16	240,48	1,91	2,80	21,26
	Juusto	Kauppinen 2008	11,33	28,86	260,49	1,13	3,00	43,20
Juustomunakas	Kananmuna	Kauppinen 2008	5,73	3,99	140,73	1,01	1,10	10,82
	Juusto	Kauppinen 2008	11,33	28,86	260,49	1,13	3,00	43,20
Kinkku-ananaspizza	Kinkkupitsa	Kauppinen 2008	5,41	5,00	372,53	1,89	0,66	11,07
Broileri-kasvikastike	Kanaviilokki	Kauppinen 2008	2,95	2,80	93,17	0,57	0,60	6,36
Broilerin koipi uunissa	Broileri	Kauppinen 2008	7,02	4,63	227,67	1,52	1,20	12,85
Kananuggetit	Broileripyörykät	Kauppinen 2008	3,88	3,09	178,85	1,00	0,57	7,54
Uunikirjolohi	Kirjolohikiusaus	Kauppinen 2008	2,62	6,26	140,90	0,37	0,53	9,41
Sitruunakastike	Maito	Kauppinen 2008	1,15	2,96	30,82	0,09	0,31	4,42
Kirjolohikiusaus	Kirjolohikiusaus	Kauppinen 2008	2,62	6,26	140,90	0,37	0,53	9,41
Paistettu kala	Kirjolohi	Kauppinen 2008	2,76	4,70	270,97	0,83	0,17	7,63
Kalapuikot	Luonnonkala	Lettenmeier 2008	0,00	2,20	0,00	0,00	0,00	2,20
Paistetut muikut	Luonnonkala	Lettenmeier 2008	0,00	2,20	0,00	0,00	0,00	2,20
Kermaviilikastike	Margariini	Kauppinen 2008	8,32	19,72	168,09	0,56	2,20	30,24
Hernekeitto, sipulikuutiot, sinappi	Maito	Kauppinen 2008	1,15	2,96	30,82	0,09	0,31	4,42
	Hernekeitto	Kauppinen 2008	2,74	2,54	125,29	0,90	0,65	5,93

Osa-alue	Kerroin	Lähde	MI-kertoimet						
Pinaattikeitto	Pinaattikeitto	Kauppinen 2008	2,09	3,34	103,29	0,60	0,34	5,77	
Juuresosekeitto	Kasvisosekeitto	Kauppinen 2008	0,45	1,51	28,02	0,03	0,12	2,08	
Tomaattikeitto	Tomaattikeitto	Kauppinen 2008	6,88	2,17	644,36	3,21	0,14	9,20	
Kasvis-minestronekeitto	Kasviskeitto	Kauppinen 2008	1,87	3,95	67,87	0,36	0,40	6,21	
Lihakeitto	Lihakeitto	Kauppinen 2008	2,65	7,17	112,68	0,22	0,71	10,53	
Nakkikeitto	Makkarakeitto	Kauppinen 2008	3,19	2,34	228,72	1,19	0,46	5,99	
Broileri-vihanneskeitto	Kanakeitto	Kauppinen 2008	3,13	2,82	169,95	1,12	0,38	6,32	
Kirjolohikeitto	Kirjolohikeitto	Kauppinen 2008	0,80	1,98	61,78	0,15	0,13	2,91	
Katkarapusalaatti	Katkarapusalaatti	Kauppinen 2008	4,70	3,42	330,34	2,20	0,31	8,43	
Perunasipuli-laatikko	Peruna	Kauppinen 2008	0,29	1,67	52,30	0,02	0,08	2,04	
	Sipuli	Kauppinen 2008	0,29	1,67	52,30	0,02	0,08	2,04	
	Liemikuutio	Kauppinen 2008	9,82	25,13	208,14	0,67	2,60	37,55	
Pinaattiletut	Pinaattiletut	Kauppinen 2008	2,53	2,44	124,44	0,81	0,36	5,33	
Uuniohrapuuro	Mannapuuro	Kauppinen 2008	1,10	2,82	29,86	0,10	0,31	4,23	
Mustikkakeitto	Mehukeitto	Kauppinen 2008	1,14	1,00	16,77	0,15	0,63	2,77	
Kaurapuuro	Puurohiutaleet	Kauppinen 2008	1,26	1,15	98,79	0,21	0,34	2,75	
	Sokeri	Kauppinen 2008	3,09	1,60	24,37	0,80	0,38	5,07	

Liite 5: Yhteenvedo haastateltavien luonnonvarojen kulutuksesta

	Asumi- nen	Ruoka	Arki- liikenne	Matkailu ja mökkeily	Kodin tavarat ja päivittäis- tavarat	Harrastukset ja osallistuminen	Terveyden- hoito	Yhteensä
V1	7 658	3 753	4 678	1 272	1 551	0	2 151	21 063
V2	11 179	3 666	5 184	2 224	1 651	444	1 008	25 356
V3	6 721	4 793	7 160	288	1 129	96	171	20 358
V4	10 500	3 185	626	0	2 890	135	130	17 466
V5	7 988	2 130	0	5 263	904	3 866	130	20 280
V6	7 147	4 525	1 142	398	931	20	130	14 293
V7	8 305	3 640	1 600	272	792	626	252	15 487
V8	1 294	3 242	1 816	0	870	39	130	7 391
V9	12 290	2 466	668	0	851	2	501	16 778
V10	6 417	5 564	80	422	1 511	2 134	130	16 257
V11	6 140	3 897	760	0	958	479	130	12 365
V12	13 228	5 720	3 562	6 584	2 059	93	4 131	35 378
V13	5 996	3 981	3 832	1 211	347	213	127	15 706
V14	11 361	4 170	0	418	1 514	79	130	17 671
V15	5 292	3 618	808	416	1 052	1 114	130	12 430
V16	8 338	4 996	532	1 542	731	2 748	130	19 017
V17	7 185	3 652	660	12 190	317	2 684	130	26 817
V18	4 237	3 748	2 020	0	931	0	501	11 437
Keski- arvo	7 849	3 930	1 952	1 806	1 166	821	563	18 086
Viite- budjetti	8 891	4 575	1 224	2 892	2 007	41	135	19 765
Koti- MIPS	9 400	4 429	9 900	9 800	2 400	2 900	0	38 500
Keski- verto- suoma- lainen	11 000	5 900	6 500	12 100	3 000	2 000	0	40 500

Lite 6: Välttämättömyysindeksi

	V1	V2	V3	V4	V5	V6	V7	V8	V9	V10	V11	V12	V13	V14	V15	V16	V17	V18	Keski- arvo
Vakitoinen asunto	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,94
Asunnon riittävä varustetaso	1,00	0,50	0,50	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,50	1,00	1,00	1,00	1,00	0,50	0,89
Pesukone ^a	0,50	1,00	0,50	1,00	1,00	1,00	1,00	0,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,89
Pakastin	1,00	0,00	1,00	1,00	0,00	1,00	0,00	1,00	1,00	0,00	0,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,00	1,00	1,00	0,67
Televisio ^b	0,00	0,50	0,00	0,00	0,50	1,00	0,00	0,00	0,00	1,00	1,00	1,00	0,00	1,00	0,00	1,00	0,50	1,00	0,47
Kotivakuutus	0,00	0,00	1,00	1,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,00	0,00	1,00	0,00	1,00	1,00	0,00	0,33
Lämmin ruoka vähintään kerran päivässä	1,00	0,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,89
Sanomalehti	0,00	0,00	0,00	1,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,06
Oma puhelinliittymä ^c	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,50	0,50	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,50	0,92
Nettiliittymä kotona	1,00	1,00	0,00	1,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,00	0,00	1,00	0,00	1,00	0,00	0,00	0,33
Tietokonetaidot	1,00	1,00	0,00	1,00	1,00	0,00	1,00	1,00	0,00	1,00	0,00	1,00	1,00	1,00	0,00	1,00	1,00	0,00	0,67
Säännöllinen sosiaalinen kontakti muiden ihmisten kanssa ^d	0,50	1,00	1,00	1,00	0,00	1,00	1,00	1,00	0,50	0,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,50	1,00	1,00	0,81
Säästöt hätätapausta varten	0,00	0,00	1,00	1,00	1,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,17
Lomamatka kotikaupungin ulkopuolelle viimeisen vuoden aikana	1,00	0,00	1,00	0,00	1,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,00	1,00	0,00	0,00	1,00	1,00	0,00	0,39

Lite 6 jatkuu.

Jatkoo liitteeseen 6.

	V1	V2	V3	V4	V5	V6	V7	V8	V9	V10	V11	V12	V13	V14	V15	V16	V17	V18	Keski- arvo
Varaa käyttää julkisia liikennevälineitä ^e	1,00	0,50	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,50	0,50	0,50	0,50	1,00	1,00	0,50	0,50	1,00	0,50	1,00	0,78
Terveystenhoito tarvittaessa ^f	1,00	0,50	1,00	1,00	1,00	0,50	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,94
Mahdollisuus ostaa reseptilääkkeitä	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,50	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,97
Keskiarvo	0,71	0,53	0,71	0,88	0,68	0,59	0,56	0,44	0,53	0,56	0,56	0,85	0,68	0,79	0,56	0,79	0,76	0,59	

^a 1 = oma pesukone; 0,75 = tarvitsisi uuden; 0,5 = pesutupa

^b 0,5 = TV-lupa maksamatta

^c 0,5 = Pre paid-liittymä

^d 1 = riittävästi; 0,5 = haluaa lisää; 0 = yksinäinen

^e 0,5 = rajoittaa matkustamista, matkustaa pummilla

^f 0,5 = ei koe hoitoaan riittävänä tai ei voi ostaa kaikkia lääkkeitä

VIIMEISIMMÄT KELAN SOSIAALI- JA TERVEYSTURVAN TUTKIMUKSET

- 131 Kehusmaa S.** Hoidon menoja hillitsemässä. Heikkokuntoisten kotona asuvien ikäihmisten palvelujen käyttö ja kuntoutus. 2014. ISBN 978-951-669-941-0 (nid.), ISBN 978-951-669-942-7 (pdf).
- 130 Linnanvirta S.** Yksin asuvien kansaneläkeläismiesten taloudellinen ja sosiaalinen turva. 2014. ISBN 978-951-669-939-7 (nid.), ISBN 978-951-669-940-3 (pdf).
- 129 Salminen A-L, Hämäläinen P, Karhula M, Kanelisto K, Ruutiainen J.** MS-kuntoutujien ryhmämuotoinen moniammatillinen avokuntoutus. Kuntoutusmallin kehittäminen ja arviointi. 2014. ISBN 978-951-669-930-4 (nid.), ISBN 978-951-669-931-1 (pdf).
- 128 Härkäpää K, Harkko J, Lehikoinen T.** Työhönvalmennus ja sen kehittämistarpeet. 2013. ISBN 978-951-669-921-2 (nid.), ISBN 978-951-669-922-9 (pdf).
- 127 Ahola E, Hiilamo H, toim.** Köyhyyttä Helsingissä. Toimeentulotuen saajat ja käyttö 2008–2010. 2013. ISBN 978-951-669-913-7 (nid.), ISBN 978-951-669-914-4 (pdf).
- 126 Tuominen U.** The effect of waiting time on health outcomes and costs of total joint replacement in hip and knee patients. A prospective randomized controlled trial. 2013. ISBN 978-951-669-911-3 (print), ISBN 978-951-669-912-0 (pdf).
- 125 Pitkälä K, Savikko N, Pöysti M, Laakkonen M-L, Kautiainen H, Strandberg T, Tilvis R.** Muistisairaiden liikunnallisen kuntoutuksen vaikuttavuus. Satunnaistettu vertailututkimus. 2013. ISBN 978-951-669-909-0 (nid.), 978-951-669-910-6 (pdf)
- 124 Hakovirta M, Rantalaiho M** Taloudellinen eriarvoisuus lasten arjessa. 2012. ISBN 978-951-669-904-5 (nid.), ISBN 978-951-669-905-2 (pdf).
- 123 Kempainen T.** Well-being in socio-political context. European welfare regimes in comparison. 2012. ISBN 978-951-669-900-7 (nid.), ISBN 978-951-669-901-4 (pdf).
- 122 Tuovinen A-K.** Euroopan unionin toisessa jäsenvaltiossa syntyneiden sairaanhoitokustannusten korvaaminen. 2012. ISBN 978-951-669-897-0 (nid.), ISBN 978-951-669-898-7 (pdf).

Kestävän kehityksen tavoitteet ohjaavat etsimään rajoja sellaiselle kohtuulliselle elintasolle, joka pysyttelee maapallon biologisen kantokyvyn rajoissa ja turvaa kaikille ihmisille riittävät hyvän elämän edellytykset. Materiaalijalanjäljillä mitaten suomalaiset kotitaloudet kuluttavat nykyisin luonnonvaroja huomattavasti yli ekologisesti kestävä tason. Toisaalta kaikkien yhteiskunnan jäsenten elintaso ei ole sosiaalisesti kestävä: köyhyys koskettaa erityisesti pienituloisimpia perusturvan saajia.

Tutkimuksessa tarkastellaan haastatteluaineiston avulla yksin asuvien perusturvan saajien elintason osatekijöitä ja materiaali-jalanjälkiä sekä hahmotellaan kohtuullisen elintason rajoja. Miten asumisen ja arkiliikenteen kaltaiset elintason osatekijät ovat yhteydessä luonnonvarojen kulutukseen? Minkälaista elintaso yksin asuvat perusturvan saajat pitävät kohtuullisena? Onko perusturvan saajien elintaso sosiaalisesti ja ekologisesti kestävä?

KELAN TUT I

Puh. 020 634 11
julkaisut@kela.fi

www.kela.fi/tutkimus
www.fpa.fi/forskning
www.kela.fi/research

ISBN 978-951-669-947-2 (nid.)

ISBN 978-951-669-948-9 (pdf)

ISSN-L 1238-5050

ISSN 1238-5050 (painettu)

ISSN 2323-7724 (verkkójulkaisu)

